

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Серія
«Видатні педагоги світу»
Випуск 9

**Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) –
видатний педагог, психолог,
громадський діяч**

**БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ
ПОКАЖЧИК**

Київ
2013

УДК 016:929+37(092) Чепіга
ББК 91.9:74
Ч-44

Рекомендовано до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки
України імені В. О. Сухомлинського
(протокол № 10 від 8 серпня 2013 р.)

Упорядники:

Лисиця Н. М., завідувач відділу наукової бібліографії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Айвазова Л. М., науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Бублик Н. М., молодший науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Стельмах Н. А., науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Науковий консультант і автор вступної статті

Березівська Л. Д., д-р пед. наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії історії педагогіки, учений секретар Інституту педагогіки НАПН України

Наукові редактори:

Рогова П. І., канд. іст. наук, старш. наук. співроб., заслужений працівник культури України, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
Пономаренко Л. О., заступник директора з науково-бібліотечної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Бібліографічний редактор

Пономаренко Л. О., заступник директора з науково-бібліотечної роботи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Літературний редактор

Петік Ю. В., завідувач науково-редакційного відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Рецензенти:

Сухомлинська О. В., д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України, академік-секретар Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України
Ніколенко Л. Т., канд. пед. наук, доцент кафедри філософії і освіти дорослих Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) – видатний педагог, психолог, громадський діяч : біобібліогр. показч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Лисиця Н. М., Айвазова Л. М., Бублик Н. М., Стельмах Н. А. ; наук. консультант і авт. вступ. ст. Березівська Л. Д. ; наук. ред.: Рогова П. І., Пономаренко Л. О. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. – К. : Нілан-ЛТД, 2013. – 135, [8] с. – (Сер. «Видатні педагоги світу» ; вип. 9).

Дев'ятий випуск біобібліографічного показчика серії «Видатні педагоги світу» присвячено Якову Феофановичу Чепізі (Зеленкевичу), українському вченому, педагогу, психологу, громадському діячу, фундатору української національної школи, талановитому методисту, автору понад 150 наукових праць, у т.ч. підручників для дітей і дорослих, методичних посібників.

У показчику представлено бібліографію праць Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича), а також досліджень, присвячених життю й діяльності вченого, що вийшли на традиційних та електронних носіях упродовж 1909–2013 рр. (усього 566 бібліографічних записів).

Показчик адресовано вченим, докторантам, аспірантам, викладачам вищих навчальних закладів, студентам та всім, хто цікавиться науково-педагогічною спадщиною Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича).

Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич)
(1875–1938)

Від упорядників

Важливим напрямом діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) є науково-інформаційне забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної педагогічної науки, теорії та практики освіти, поширення передового досвіду в діяльності навчальних закладів держави, сприяння впровадженню наукових розробок у практику, підвищення професійного рівня педагогічних і науково-педагогічних кадрів, компетентності учнівської та студентської молоді. З цією метою вперше в Україні в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було започатковано підготовку інформаційних видань про життя й діяльність видатних педагогів світу й України в серіях: «Видатні педагоги світу», «Академіки НАПН України», «Ювіляри НАПН України» та «Майстри бібліотечної справи України». Біобібліографічні покажчики серії «Видатні педагоги світу» розкривають і популяризують педагогічну спадщину та творче використання ідей видатних педагогів України й зарубіжжя, які жили та творили в період від давніх часів до сьогодення. За час існування цієї серії вже вийшло друком вісім видань, що висвітлюють життя й діяльність В. О. Сухомлинського (2001 р. і 2008 р.), Я. Корчака (2003 р.), А. С. Макаренка (2008 р.), К. Д. Ушинського (2010 р.), С. Ф. Русової (2011 р.), М. І. Пирогова (2011 р.) та С. Х. Чавдарова (2012 р.).

Дев'ятий випуск біобібліографічного покажчика серії «Видатні педагоги світу» присвячено науково-педагогічній і громадській діяльності Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича)¹ (1875–1938), українського вченого, педагога, психолога, громадського діяча, фундатора української національної школи, талановитого методиста, автора більш як 150 наукових праць. Я. Ф. Чепіга – один із тих видатних педагогів України, чий імена тепер повертаються із забуття, заслужено посідаючи належне місце у вітчизняній науці. Учений досліджував проблеми педології, теорії навчання й виховання, зокрема молодших школярів, розробляв методики викладання окремих предметів, освіти дорослих, самоосвіти вчителя, а також історії освіти. Він написав підручники для початкової школи, освіти дорослих, методичні посібники для вчителів, книжки для дошкільних закладів, дитячих бібліотек тощо. Загалом науково-педагогічна спадщина Я. Ф. Чепіги велика й багатопланова.

Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) працював учителем, викладачем, науковим співробітником Українського науково-дослідного інституту педагогіки в Харкові, водночас беручи участь у створенні Педологічного інституту в Києві. Його активна діяльність є яскравим прикладом відданого служіння ідеї національного відродження України, прогресивних поглядів на виховання й навчання, що й донині залишаються актуальними.

Видатний педагог залишив після себе велику педагогічну спадщину, яка не втратила своєї значущості й потребує подальшого вивчення. З метою розвитку історико-педагогічної науки шляхом розкриття багатогранної діяльності Якова Феофановича Чепіги, гідного вшанування пам'яті видатного вченого, талановитого педагога, а також зважаючи на потребу освітян у бібліографічному виданні, в якому комплексно й системно було б представлено бібліографію спадщини та внеску дослідника в реформування й

¹ Згідно з правописом 20-х років ім'я Чепіги писалося Яків Теофанович.

розвиток освіти, колектив науковців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготував цей біобібліографічний покажчик. У виданні відображено бібліографію праць Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича), а також досліджень, присвячених життю й діяльності вченого, що вийшли на традиційних та електронних носіях упродовж 1909–2013 рр.

Покажчик відкривають передмова «Від упорядників» і ґрунтовна стаття «Життєвий шлях і науково-педагогічна діяльність Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича) (1875–1938)» доктора педагогічних наук, професора, головного наукового співробітника лабораторії історії педагогіки, ученого секретаря Інституту педагогіки НАПН України Л. Д. Березівської, в якій проаналізовано основні віхи життєвого шляху та науково-педагогічну спадщину видатного вченого. Доповнює попередній матеріал перелік основних дат життя й діяльності Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича), поданий за прямою хронологією.

Біобібліографічний покажчик налічує 566 позицій – бібліографічних описів видань із 1909 до 2013 р. Складається він із п'яти розділів.

Розділ I **«Твори Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)»** містить бібліографічні описи виданих упродовж 1909–2011 рр. праць ученого, які систематизовано в сім підрозділів: 1.1. Вибрані твори; 1.2. Збірники статей; 1.3. Підручники. Навчальні та навчально-методичні посібники; 1.4. Казки й оповідання; 1.5. Інші окремо видані педагогічні праці; 1.6. Статті з наукових збірників та періодичних видань; 1.7. Періодичні видання за редакцією Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича). Бібліографічні описи в підрозділах згруповано в хронологічному порядку з виділенням років публікацій, а в межах року – в алфавітному за назвами праць.

Розділ II **«Література про життя та діяльність Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)»** охоплює публікації про життєвий і творчий шлях видатного педагога, які друкувались упродовж 1913–2013 рр. Розділ складається з п'яти підрозділів: 2.1. Біографія Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) в енциклопедичних, періодичних виданнях, навчальних посібниках та інших виданнях; 2.2. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) – фундатор національної початкової освіти; 2.3. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) – автор підручників для шкільної освіти та освіти дорослих; 2.4. Організаційно-видавнича діяльність Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича); 2.5. Матеріали конференцій і круглих столів.

У III розділі **«Педагогічна спадщина Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) у дослідженнях вітчизняних учених»** представлено публікації науковців, у яких вивчаються погляди Я. Ф. Чепіги на розвиток шкільної освіти, рідномовної школи, виховання дітей, його внесок у розвиток національної педагогічної думки початку XX ст. Матеріал згруповано у вісім підрозділів: 3.1. Науковці про погляди Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) на розвиток шкільної освіти; 3.2. Проблеми рідномовної школи у творчості Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича); 3.3. Теорія і методика початкового навчання в педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича); 3.4. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) про виховання дітей та молоді; 3.5. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) як розробник педологічної науки; 3.6. Особистість учителя у творчій спадщині Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича); 3.7. Науковці про вивчення Я. Ф. Чепіго (Зеленкевичем) зарубіжного педагогічного досвіду; 3.8. Дисертації та автореферати на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата педагогічних наук.

У розділ IV **«Творча спадщина Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) в електронних ресурсах»** увійшли наявні в мережі Інтернет матеріали, які висвітлюють життя й діяльність видатного педагога.

Розділ V **«Бібліографічні посібники, в яких відображаються праці Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)»** містить бібліографічні описи друкованих каталогів, бібліографічних покажчиків, прикнижкової бібліографії, в яких подано інформацію про праці Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича).

Біобібліографічний покажчик має суцільну нумерацію бібліографічних записів. У межах розділів та підрозділів бібліографічні описи документів розміщено в хронологічному порядку за зведеною українсько-російською абеткою.

Бібліографічний опис та скорочення слів здійснено згідно з чинними державними стандартами України. Більшість публікацій, що ввійшли до покажчика, переглянуто *de visu*, непереглянуті позначено астериском (*). У бібліографічному описі документів збережено орфографію й особливості правопису зазначеного періоду. Квадратні дужки застосовано у випадках, коли відсутня назва документа або її необхідно було доповнити чи розкрити зміст, навести інші важливі відомості. У більшості випадків здійснювалось анотування документів.

Для зручного й ефективного користування виданням створено допоміжний апарат, який складається з:

- алфавітного покажчика назв праць Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича);
- іменного покажчика, в якому наведено прізвища співавторів, упорядників, редакторів, авторів рецензій та інших осіб, відомості про яких є в бібліографічних записах;
- передмови від упорядників.

Основними принципами, якими керувалися упорядники під час укладання покажчика, є науковість, повнота, достовірність у поданні матеріалів.

Біобібліографічний покажчик має два додатки. Додаток 1 «Вибрані твори Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)» містить повні тексти низки його праць, зокрема статей «Національність і національна школа», «Педологія, або наука про дітей», «Самовиховання вчителя», які друкуються за «Вибраними педагогічними творами» (Харків, 2006).

У додаток 2 «Святкування ювілею 30-річної наукової, педагогічної, літературної та громадської роботи Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)» увійшли публікації провідних освітянських журналів 1925–1926 рр., у яких дано високу оцінку діяльності знаного українського педагога ще за його життя.

Під час підготовки покажчика було використано фонди Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, Національної історичної бібліотеки України, Педагогічного музею України. Джерелами пошуку документів слугували також літописи державної бібліографії України, бібліографічні покажчики України, прикнижкові та пристатейні бібліографічні списки, джерельна база дисертаційних досліджень, Інтернет-ресурси тощо.

Покажчик адресовано вченим, докторантам, аспірантам, викладачам вищих навчальних закладів, студентам і всім, хто цікавиться науково-педагогічною спадщиною Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича).

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКОВА ФЕОФАНОВИЧА ЧЕПІГИ (ЗЕЛЕНКЕВИЧА) (1875–1938)

Сучасний розвиток освіти неможливий без вивчення поглядів, ідей, переконань, концепцій педагогів минулого. І проводяться такі дослідження передусім з метою персоніфікованого, системного вивчення національної педагогічної думки України як нелінійного, багатовимірного процесу якісних змін через педагогічні персоналії. Аналіз вітчизняної педагогічної спадщини збагачує історико-педагогічну науку й дає можливість прогнозувати її майбутнє. Дослідження педагогічної персоналії, як зазначає академік О. В. Сухомлинська, «завжди буде одним з провідних напрямів історико-педагогічних досліджень, особливо в переломні часи, коли переглядаються канони і коли саме персоналія, яку ми виймаємо з небуття, і своїм життям, і своїми ідеями підтверджує рух історії, її мінливість, непередбаченість і вразливість»².

Суспільно-політичні зміни в Україні початку 90-х років ХХ ст. надали можливість вивчати спадщину педагогів, життя й діяльність яких через заборону не були відомі широкому загалу. До таких персоналій належить Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) – видатний педагог, психолог, громадський діяч, ідеї якого значно вплинули на розвиток педагогічної науки в Україні. Нині його ім'я повертається в освіту. Хоча свого часу він був знаним педагогом не лише в Україні, а й за кордоном.

Багата, широкомасштабна й важлива для розвитку освіти науково-педагогічна спадщина Якова Феофановича Чепіги не вивчалась, опинившись у забутті. Доречно буде коротко проаналізувати історіографію творчості педагога.

Уперше науково-педагогічна діяльність Якова Феофановича мала оцінку ще за його життя, а саме в публікаціях 1925–1926 рр. з нагоди 30-річного ювілею праці на освітянській ниві. Редакції провідних освітянських часописів у ювілейних статтях висвітлювали й високо оцінювали діяльність цього відомого українського педагога³.

За радянських часів науково-педагогічна спадщина й життєвий шлях Я. Ф. Чепіги, репресованого 1938 р., не вивчалися. Лише 1967 р. Г. І. Савицька (дружина відомого українського педагога В. І. Помагайби) у статті «Я. Ф. Чепіга – невтомний борець за початкову освіту на Україні (1875–1938)»⁴ зробила спробу проаналізувати внесок науковця в розвиток початкової освіти в Україні. Стаття стала першим кроком у дослідженні науково-педагогічної спадщини педагога та з'явилась у період, коли в духовному житті суспільства, з одного боку, ще не було знівлено демократичні здобутки «хрущовської доби», а з іншого – спостерігалось посилення ідеологічного диктату.

Лише наприкінці 80-х років ХХ ст. з появою певних демократичних змін у суспільстві дослідники (Ж. Д. Ільченко) починають повертатися до спадщини Я. Ф. Чепіги, об'єктивно

² Сухомлинська О. В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі / О. В. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 46.

³ Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) : (з нагоди тридцятиліття його педагогічної, літературної, наукової і громадської праці) // Путь просвещения. – 1925. – № 12. – С. 141–144; Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) // Рад. освіта. – 1925. – № 12. – С. 49–52; Ювілей Я. Т. Чепіги / О. Г. // Рад. освіта. – 1926. – № 4. – С. 70–72; До тридцятирічного ювілею науково-педагогічної праці Я. Т. Чепіги // Нар. учитель. – 1926. – 13 січ. (ч. 2); Мізерницький О. 30 років творчої роботи. 1 березня – день ювілею 30-тирічної діяльності Якова Феофановича Чепіги / О. Мізерницький // Нар. учитель. – 1926. – 10 берез. (№ 10); До ювілею Я. Т. Чепіги // Нар. учитель. – 1926. – 7 квіт. (№ 14).

⁴ Савицька Г. І. Я. Ф. Чепіга – невтомний борець за початкову освіту на Україні (1875–1938) / Г. І. Савицька // Педагогіка : республік. наук.-метод. зб. – К., 1967. – Вип. 5. – С. 122–130.

аналізувати та вивчати її⁵. Вагомим внеском у дослідження наукового доробку вченого став посібник І. В. Зайченка та Ж. Д. Ільченко «Концепція української національної школи у творчості Я. Ф. Чепіги»⁶, де автори розкрили погляди педагога на найважливіші теоретико-методологічні проблеми розвитку української національної школи й освіти.

Різноманітним аспектам науково-педагогічної спадщини й життєвого шляху Я. Ф. Чепіги присвячено публікації сучасних учених (Л. Березівська, С. Болтівець, В. Демчук, В. Зорін, Л. Кондратенко, В. Марочко, А. Невгодовський, Л. Ніколенко, З. Палюх, О. Сухомлинська, О. Щербакова та ін.)⁷.

Педагогічні погляди та просвітницьку діяльність Я. Ф. Чепіги висвітлено в кандидатських дисертаційних дослідженнях (Л. М. Ніколенко, 2000; О. Л. Щербакова, 2009)⁸. Як бачимо, сучасні вчені вивчають творчість Якова Феофановича, а його праці введено до наукового обігу.

Водночас зазначимо, що Яків Феофанович Чепіга залишив після себе велику педагогічну спадщину, яка не втратила своєї значущості й потребує подальшого вивчення. Це понад 150 праць. Коло його наукових інтересів було різнопланове та широкомасштабне. Учений-педагог досліджував проблеми педології, теорії навчання й виховання, зокрема молодших школярів, методики викладання окремих предметів, а також історії освіти. Він написав підручники для початкової школи, освіти дорослих, методичні посібники для вчителів, книжки для дошкільних закладів, дитячих бібліотек тощо.

Численні публікації педагога розпорошено по журналах і газетах під різними криптонімами та псевдонімами: О.К.; Т.З.; Ч.; Я.З.; Я.Ч.; З-вич, Я.; Ч-а, Я.; Бучацький Е.; Єзуполець О.; Ігоренко; Садівник; Строїч І.; Учитель Я. З.; Чепіга Іван; Чепіга Я.⁹. Звичайно, найбільше його праць можна побачити на сторінках українських видань: дореволюційних – «Світло», «Учитель», «Педагогічний журнал» (Коломия), «Українська хата», газета «Рада», «Літературно-науковий вісник», «Ілюстрована Україна»; післяреволюцій-

⁵ *Ільченко Ж. Д.* Яков Феофанович Чепіга (Зеленкевич) / Ж. Д. Ільченко // Антологія педагогічної мислі Української ССР. – М. : Педагогіка, 1988. – С. 381–384; Ільченко Ж. Яків Феофанович Чепіга / Ж. Ільченко // Дошкіл. виховання. – 1989. – № 10. – С. 31.

⁶ *Зайченко І. В.* Концепція української національної школи у творчості Я. Ф. Чепіги / І. В. Зайченко, Ж. Д. Ільченко. – Чернівці : [б. в.], 1996. – 75 с.

⁷ *Болтівець С.* Яків Чепіга про збереження людської природи / Сергій Болтівець // Жива вода. – 1995. – № 11. – С. 1, 6; Сухомлинська О. В. Яків Чепіга (1875–1938) / О. В. Сухомлинська // Нариси історії українського шкільництва (1905–1933) : навч. посіб. / [О. В. Сухомлинська та ін.] ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – С. 275–282; Кондратенко Л. О. Старі застереження до нових ідей / Л. О. Кондратенко // Почат. школа. – 1996. – № 11. – С. 47–49; Сухомлинська О. Слово про педагога / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 1997. – № 2. – С. 55; Демчук В. Концепція української школи у творчості Якова Чепіги (1875–1938) / Володимир Демчук // Рід. школа. – 1997. – № 3/4. – С. 19–21; Палюх З. Погляди Я. Ф. Чепіги на моральне виховання дітей / Зінаїда Палюх // Почат. школа. – 1997. – № 9. – С. 44–47; Болтівець С. «... з надією на кращу долю» / С. Болтівець // Світло. – 1998. – № 4. – С. 58–60; Зорін В. Педагогічні погляди Якова Чепіги в контексті розбудови національної школи / Вадим Зорін // Учитель. – 1999. – № 9/10. – С. 42–43; Невгодовський А. «Навчіться любити дітей» / Анатолій Невгодовський // Світло. – 1999. – № 1. – С. 64–66; Березівська Л. Формування педагогічного світогляду Якова Чепіги (Зеленкевича) / Лариса Березівська // Шлях освіти. – 2000. – № 4. – С. 38–41; Березівська Л. Образ учителя у творчій спадщині Я. Ф. Чепіги / Лариса Березівська // Рід. школа. – 2001. – № 10. – С. 72–75; Марочко В. Яків Чепіга: «невтомний борець за початкову освіту» / Марочко Василь, Хіллів Гьотц // Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941) / Марочко Василь, Хіллів Гьотц. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 124–131; Болтівець С. І. Доля українського педагога і психолога Якова Чепіги / С. І. Болтівець // Практ. психологія та соц. робота. – 2004. – № 1. – С. 30–36.

⁸ *Ніколенко Л. Т.* Теоретичні засади навчання і виховання молодших школярів у педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ніколенко Лідія Тимофіївна. – К., 2000. – 201 с.; Щербакова О. Л. Педагогічні погляди та просвітницька діяльність Я. Ф. Чепіги (кінець XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Щербакова Олена Леонідівна. – Миколаїв, 2009. – 228 с.

⁹ *Дей О. І.* Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) / О. І. Дей. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 472.

них – «Вільна Українська Школа», «Соціальне виховання», «Шлях освіти», «Радянська освіта» та ін.

Досліджуючи творчу спадщину Якова Чепіги, ми систематизували його праці й вперше представили їх у цілісному вигляді¹⁰. Хоча деякі його статті вже публікувалися раніше¹¹. Ми вважаємо, що впорядкування праць видатного українського педагога дало змогу ґрунтовніше вивчати їх не лише науковцям, а й студентам, широкому колу освітян.

Розгляньмо основні віхи життєвого шляху та науково-педагогічної діяльності Я. Ф. Чепіги.

Видатний український педагог, громадський діяч Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) народився 12 травня 1875 р. у с. Мар'янці на Херсонщині (нині Миколаївська обл.) у родині паламаря, який помер, коли хлопчикові виповнилося 12 років. Прізвище Зеленкевич Яків мав по батькові, Чепіга – по матері. Походили ж Чепіги з давнього запорозького роду¹².

Після закінчення Грушівського двокласного народного училища, що належало до відомства Міністерства народної освіти, у вересні 1892 р. Яків вступив до Новобузької учительської семінарії. До речі, його однокласником тут був Спиридон Черкасенко, відомий український громадський діяч. Їхні долі надалі тісно переплелися.

Документація семінарії, яка зберігається в Державному архіві Миколаївської обл. (далі ДАМО. – Л.Б.), засвідчує, що Яків Зеленкевич здобув непогану на той час педагогічну освіту. Був хорошим студентом, за старанність у навчанні й відмінну поведінку отримував повну стипендію (у семінарії були повні, напівповні стипендіати, а також учні, які навчалися за добродійні або власні кошти). Новобузький період його життя був плідним, результативним і відіграв важливу роль у формуванні педагогічного світогляду. Всебічні знання, перший практичний досвід проведення уроків у початковій школі, що діяла при семінарії, набули подальшого розвитку в майбутній педагогічній діяльності Якова Зеленкевича.

Разом із свідоцтвом про закінчення семінарії кожний випускник отримував характеристику. Про Якова Зеленкевича було написано: «здібності хороші, характер самолюбний, запальний, трохи різкий у спілкуванні, у заняттях. Можна призначити самотійним учителем, виявляє старанність і самостійність, хоча не завжди однаково»¹³. Після закінчення в 1895 р. семінарії двадцятирічного юнака було призначено вчителем Зелецького земського училища (Одеський учбовий округ, Херсонська губернія).

Чи поїхав він за призначенням, невідомо, оскільки у власноруч заповненому анкетному листі зазначав, що в 1895–1919 рр. працював у школах Донбасу, зокрема в 1900–1901 рр. завідував вечірніми курсами для дорослих у Луганську, а в 1908–1911 рр. – Народним університетом Вознесенського рудника на Донбасі¹⁴.

¹⁰ Чепіга (Зеленкевич) Я. Ф. Вибрані педагогічні твори : навч. посіб. / Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) ; Ін-т педагогіки АПН України ; [упоряд., авт. передм., вступ. ст. Л. Д. Березівська]. – Х. : ОВС, 2006. – 327 с.

¹¹ Чепіга Я. Ф. Нравственное внушение в деле воспитания (в сокращении) / Я. Ф. Чепіга // Антология педагогической мысли Украинской ССР. – М. : Педагогика, 1988. – С. 384–391; Чепіга Я. Ф. Страх і кара (уризок) / Я. Ф. Чепіга // Права дитини: від витоків до сьогодення : зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів / [авт.-упоряд.: Г. М. Лактіонова (кер.), Л. В. Пироженко, О. В. Сухомлинська та ін.]. – К. : Либідь, 2002. – С. 103–107; Чепіга Я. Ф. Страх і кара / Я. Ф. Чепіга // Хрестоматія з історії педагогіки / [упоряд. та автори вступ. ст. Рисіна М. Ю., Сбруєва А. А. ; наук. ред. та авт. передмови Сбруєва А. А.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. – Ч. 1 : Вітчизняна школа і педагогіка. – С. 179–186; Чепіга Я. Ф. Ґрунтовні принципи нормальної школи. Національне виховання. Педологія, або наука про дітей. До трудової вільної школи / Я. Ф. Чепіга // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / [упоряд.: Л. Д. Березівська та ін.]. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 187–216.

¹² Див.: Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917) / Євген Чикаленко. – Львів, 1931. – С. 59.

¹³ ДАМО, ф. 137, оп.1, спр. 422, арк. 10.

¹⁴ Анкетний листок, заповнений Я. Ф. Чепігою 7 квітня 1925 р. // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф.166, оп.12, спр. 8384.

Педагогічна освіта, практичний досвід стали підґрунтям для подальшої науково-публіцистичної діяльності Я. Ф. Чепіги. Він мав схильність до журналістської праці, рано почав публікуватися в пресі. Свої перші статті опублікував 1907 р. у журналі «Оренбургский Учительский Вестник» російською мовою. Але після створення в Києві українського педагогічного журналу «Світло» (1909–1914) друкувався саме в цьому часописі, став його постійним дописувачем.

В умовах жорстких утисків українства журнал був центром педагогічної думки, «справжнім єдиним світлом на безпросвітному шляху української педагогіки за царських часів». Але щоб друкуватися в часописі, треба було мати «самовідданість, громадянську мужність і любов до забороненої царатом української школи»¹⁵. Саме ці почуття й спонукали Я. Ф. Чепігу до науково-педагогічної діяльності.

На сторінках часопису «Світло» разом з іншими українськими педагогами Я. Чепіга порушував найактуальніші питання розвитку української освіти, створення національної школи в умовах антиукраїнської політики російського уряду.

У праці «Національність і національна школа» (1910) Яків Феофанович розкрив суть взаємовпливу рідної мови, діяльності нації та загального розвитку дитини; дав визначення поняттю «національне виховання»: «не шовіністичне, не приправлене «дутим» патріотизмом, а виховання в душі нації, у душі мови, в її переказах, віруваннях, її звичаях, її історії, її культури, національної творчості, того, про що писали й казали найліпші представники нації, всього, що народ або нація пережили, бачили, чули, виробили, що придбали найцікавішого, найкориснішого в своїм розвитку»¹⁶. Далі автор доводить, що національне виховання є життєвою потребою нації та повинне закріплюватися в правах і законах. А основою такого виховання є сім'я та школа. І саме школа має дбати про розвиток рідної мови.

У праці «Ґрунтовні принципи нормальної школи» (1911) педагог охарактеризував підвалини, на яких повинна будуватися школа. Вона має бути народною, національною, природною, вільною і реалістичною: «...народна правдива школа може бути втворена тільки в душі нації, її мови, її історії, звичаїв, її переказів, її культури, її духовної творчості, і тільки така школа не відірве дитину від її дійсного ґрунту...»¹⁷. Народ може істотно розвинути свої сили, підняти матеріальний добробут, мати високу культуру тільки тоді, коли матиме народну національну школу. Завдання школи – підтримувати природний розвиток учнів. А ще вона повинна бути реалістичною: готувати вихованців до реального життя й не обмежуватися книжними знаннями.

Ідеї вільної школи знайшли своє відображення в цілій низці праць педагога. Так, у статті «Л. Толстой і його школа» (1911) він проаналізував досвід школи для сільських дітей у Ясній Полянї, висвітлив педагогічній громадськості найкращі її здобутки.

Яків Феофанович ретельно вивчав зарубіжний педагогічний досвід, а свої думки з цього приводу викладав на сторінках журналу «Світло». У статті «Народна освіта в Північно-Сполучених державах» (1911), показуючи, як американське суспільство ставиться до освіти, він, зокрема, стверджував: «Американці давно стали дивитися на освіту, як на цінність, котра завше в кілька разів окупить трати на неї»¹⁸.

Важливим напрямом досліджень Я. Ф. Чепіги була педологія, дуже популярна на той час. На основі ґрунтовного аналізу праць видатного американського психолога С. Хола, німецького педагога В. Лая, досвіду школи Л. М. Толстого в Ясній Полянї Яків Феофанович довів необхідність побудови нової системи освіти й виховання на основі ретельного вивчення природи дитини. Зокрема, він зазначав, що експериментальна педагогіка ввійшла до шкіл інших держав і що саме «експеримент, даючи можливість заглянути в

¹⁵Яків Теофанович Чепіга (Зеленкевич) // Путь просвещения. – 1925. – № 12. – С. 142.

¹⁶Світло. – 1910. – Кн. 1. – С. 24.

¹⁷Світло. – 1910. – Кн. 1. – С. 4.

¹⁸Світло. – 1910. – Кн. 6. – С. 45.

тайни дитячої природи, помагає батькам і вчителям виконати свої обов'язки досконаліш і свідоміш»¹⁹. Цим ідеям педагог присвятив такі праці: «Увага і розумовий розвиток дитини» (1911), «Страх і кара» (1912), «Брехливість у справі виховання» (1912) та ін.

У психолого-педагогічному нарисі «Страх і кара» Яків Чепіга проаналізував причини виникнення в дитини почуття страху у взаємодії з таким явищем, як покарання, та його наслідки в подальшому розвитку людини. Цю працю він написав на основі власних досліджень і спостережень, а також ґрунтовного аналізу поглядів Ч. Дарвіна, Г. Спенсера, М. Ланге, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо. Автор вважає, що у вихованні слід уникати всіх тих мотивів, які спричиняють страх, оскільки таке виховання може привести до утворення безвільної, боязкої, шкідливої для людства істоти. У цьому контексті цікавою видається стаття «Брехливість у справі виховання», де простежуються причини виникнення такої дитячої вади, як брехливість, пропонуються шляхи її викорінення.

Підсумком багаторічних роздумів ученого щодо створення національної школи став «Проект української школи» (1913), написаний ним у відповідь на звернення редакції журналу «Світло» до педагогічної громадськості. У передмові Я. Ф. Чепіга наголошувалося на необхідності запровадити природну школу, де дитина здобуватиме справжню освіту, а не сурогат, шкідливий для її духовного розвитку та народної культури. Він сформулював вимоги до нової української школи: 1) у створенні її має брати участь усе українське вчительство; 2) школа має бути народною і відповідати інтересам народних мас; 3) важливо, щоб освіта була національною, рідномовною, відповідала душі й розуму народу, його культурному, соціальному та економічному розвитку; 4) школу слід будувати на підвалинах, які не порушують прав дитини, вільного і нормального розвитку її індивідуальних фізичних і духовних сил²⁰.

Проект Я. Ф. Чепіги передбачав двоступеневу початкову освіту з шестирічним терміном навчання, що мало розпочинатися з шести років. Перший ступінь розраховувався на два роки, протягом яких дитину готують до систематичного навчання, розвивають її свідомість, розуміння навколишнього світу. У цей період до програми повинні входити ігри, забави, прогулянки, робота на городі й у полі, догляд за свійськими тваринами, ліплення тощо. У таких умовах маленькі учні долучаються до природи, ознайомлюються з казкою, поезією, піснею. Другий ступінь охоплював наступні чотири роки школяра: навчання грамоти й паралельний розвиток дитячої самодіяльності, творчості. Також автор наголошує на особливій ролі ручної праці для освіти дітей.

1913 р. вийшла друком збірка психолого-педагогічних творів Я. Ф. Чепіги «Проблеми виховання й навчання», куди увійшли раніше опубліковані в журналі «Світло» статті, а саме: «Національне виховання», «Фізичне виховання», «Моральне виховання в справі виховання», «Страх і кара», «Національність і національна школа», «Психофізіологічні основи правопису», «Увага і розумовий розвиток дитини».

Перша монографія дослідника «Самовиховання вчителя» (1914) прислужилася не одному поколінню педагогів. У ній визначено роль учительства в суспільстві, розкрито необхідність та шляхи його розвитку й удосконалення. Учительська праця не обмежується навчальним процесом, а передусім «торкається виховання молодого покоління і втілення в ньому високих людських ідеалів і думок»²¹. Яків Феофанович називав вчителя «довіреном народом», «довіреном нації у вихованні й освіті нового покоління». Але як стати прикладом для інших? Учитель має займатися самовихованням, удосконалювати свої здібності, виробляти власний характер і волю.

Таким чином, на початку ХХ ст. Яків Чепіга разом із іншими українськими педагогами розробляв проблеми національної освіти й виховання, пропагував ідеї національної школи, навчання рідною мовою тощо. Його хвилювали найрізноманітніші

¹⁹ Педологія, або наука про дітей // Світло. – 1911. – № 5. – С. 8.

²⁰ Див.: Світло. – 1913. – Кн. 1. – С. 36–37.

²¹ Чепига Я. Самовиховання вчителя / Я. Чепіга. – Вид. 2-ге. – К. : Укр. школа, 1917. – С. 3.

проблеми національного, розумового, морального, трудового й сімейного виховання. С. Ф. Черкасенко називає Якова Феофановича одним із перших українських педагогів, що «поставив питання націоналізації школи на суто науковий ґрунт»²². Зроблені Я. Ф. Чепігою теоретичні висновки стали тим фундаментом, на якому зводилася українська освіта. Його ідеї не втратили й нині своєї актуальності та значущості.

1917–1920 рр. в історії України – це час визвольних змагань українського народу, коли перевірялися на міцність різні форми української державності: Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.), Українська Держава гетьмана Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) та УНР доби Директорії (грудень 1918–1920 рр.). Українська Соціалістична Радянська Республіка періодично відновлювалася протягом 1917–1920 рр., а остаточно утвердилася на довгі роки завдяки військовій та економічній підтримці РРФСР. Українська революція зазнала поразки, але «започаткувала процес формування модерної політичної нації, відродила традицію української державності»²³. Із зміною урядів змінювалася і освітня політика. Проте Яків Феофанович і в такий суперечливий історичний час разом із іншими представниками української інтелігенції (О. Ф. Музиченком, С. Ф. Русовою, С. Ф. Черкасенком) продовжив обраний у попередні роки шлях на ниві освіти – створення національної школи.

У непересічній особистості Якова Чепіги напрочуд гармонійно поєднувалися педагог, науковець і громадський діяч. У пореволюційні роки він особливо активно займався організаційно-педагогічною роботою: виконував обов'язки завідувача народної освіти реформованого Київського повітового земства (1917), експерта початкових шкіл м. Києва (1918), брав активну участь у діяльності Наркомосу УСРР, зокрема в розробці положення про трудову школу, програм для неї (1919). Крім того, він висвітлював найрізноманітніші питання освіти й виховання на сторінках педагогічної преси. Цілу низку статей педагог опублікував у журналі «Вільна Українська Школа» (1917–1920), а саме: «Соціалізація народної освіти» (1917), «Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–1919 шкільний рік (критичний нарис)» (1918–1919), «Школа й освіта на Україні» (1918–1919), «Трудова школа» П. П. Блонського» (1918–1919), «До трудової вільної школи!» (1918–1919), «Школа в Західній Європі й Америці» (1919–1920), «Навчання грамоти без букваря» (1919–1920) та ін.

Яків Феофанович покладав великі надії на соціалізм, бо «він бореться з класовою державою», «класовою освітою і з класовою школою». У жовтні 1917 р. побачила світ стаття «Соціалізація народної освіти», в якій він ґрунтовно проаналізував стан освіти в сучасній йому Україні й накреслив шляхи подальшого її розвитку в контексті нового суспільно-політичного устрою, а також негативно охарактеризував дореволюційну школу. Педагог визначив і обґрунтував найважливіші принципи народної освіти:

- рівне для всіх громадян право на освіту;
- безплатне навчання на всіх її ступенях;
- безкоштовність шкільних підручників та навчального приладдя;
- допомога дітям із малозабезпечених родин у харчуванні та одязі;
- обов'язковість навчання;
- покладання фінансового утримання освіти на державу й громади;
- охоплення загальною освітою дітей від 8 до 16 років;
- перетворення школи на національну, світську.

Я. Ф. Чепіга був прихильником ідеї трудової школи, яку розвинув у працях «До трудової шкільної школи!» (1918–1919), «Трудова школа» П. П. Булонського» (1918–1919) та ін. Зокрема, у статті «До трудової вільної школи!» визначив її соціально-психологічні та соціально-етичні підвалини.

²² Черкасенко С. Переднє слово / С. Черкасенко // Проблеми виховання й навчання в світлі науки й практики : зб. психо-пед. ст. / Я. Чепіга. – К., 1913. – С. 7.

²³ Новітня історія України (1900–2000) : підручник. – К., 2000. – С. 227, 230.

Як і в попередні роки, педагог надалі розробляв ідею вільного виховання. Проаналізувавши погляди Ж.-Ж. Руссо, Ф. Рабле, Я. А. Коменського та ін. відомих педагогів та освітніх діячів, він висловив і своє бачення вільного виховання. На його думку, вільне виховання – це «всебічне і рівномірне виховання душі та тіла дитини». А нова школа повинна сприяти «фізичному, розумовому і моральному розвитку, не порушуючи гармонії природи» дитини²⁴.

У полі зору Якова Феофановича постійно перебувала освітня політика урядів. Так, у статті «Завдання моменту» (1918) він висловив своє незадоволення ставленням Гетьманату до школи. Критично оцінив Я. Ф. Чепіга й Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–19 навчальний рік, затверджені міністром народної освіти М. П. Василенком у вересні 1918 р., які мало відрізнялися від старих дореволюційних програм і потребували доопрацювання.

У лютому 1919 р. частину України разом із Києвом було окуповано більшовиками. І відразу педагог у статті «Школа й освіта на Вкраїні» відреагував на той пункт декларації Тимчасового робітничо-селянського уряду республіки, де розглядалися освітні питання. Зокрема, він категорично заперечував проти пункту про мову навчання учнів, в якому йшлося про її залежність від волі місцевого робітничо-селянського населення, оцінивши його зміст як прагнення денационалізувати школу й побудувати її за класовим принципом²⁵. На його думку, такий експеримент загрожував русифікацією та гальмуванням культурно-освітнього розвитку українського народу.

У 1917–1920 рр. разом з іншими представниками української інтелігенції Яків Феофанович брав активну участь у створенні підручників для української школи, продовжуючи справу, розпочату ще до революції. І вже в лютому 1917 р. у часописі «Вільна Українська Школа» Генеральний секретаріат освіти (з січня 1918 р. Міністерство народної освіти) опублікував перелік рекомендованих підручників для української школи, а серед них і «Задачник для початкових народних шкіл. Рік перший і другий» Я. Ф. Чепіги (у 1918 р. він вийшов третім виданням, доповнений задачником для третього класу). Ці підручники – одні з перших, написаних українською мовою. Вони відрізнялися від старих новим змістовим наповненням задач, побудованих на місцевому матеріалі з використанням української термінології. Надрукувало їх, як і багато інших, видавництво «Українська школа», яким керував Я. Ф. Чепіга разом із С. Ф. Русовою, Ю. Сірим і С. Ф. Черкасенком. У цьому ж видавництві під рубрикою «Українська педагогічна бібліотека» вийшов методичний посібник для вчителів Якова Феофановича «Письмо в школі» (1918), де автор виклав методику навчання письма.

Після остаточного утвердження радянської влади в Україні Яків Чепіга надалі займався активною науково-викладацькою роботою. 20-ті роки ХХ ст. – це розквіт його науково-педагогічного таланту. Із 1920 р. він завідує дошкільним відділом, пізніше – секцією дитячих будинків Київської губернської народної освіти. Із 1921 р. працює заступником завгубсоцвиху Київщини²⁶.

1920 р. Я. Ф. Чепігу запросили до організаційного комітету в справі створення Київського інституту народної освіти (КІНО), а потім на посаду декана дошкільного факультету й товариша ректора цього інституту. Пізніше він став деканом факультету соціального виховання, проректором, професором. Викладав такі курси: «Трудові процеси», «Організація установ соцвиху», «Методика початкового навчання», «Система соцвиху». Працював разом із В. М. Догою, О. К. Дорошкевич, Г. М. Іваницею, Б. С. Манжосом, К. Ф. Лебединцевим, В. І. Помагайбою та ін. Саме цих педагогів 1938 р. було звинувачено у створенні в КІНО антирадянської

²⁴ Вільна школа, її ідеї й здійснення їх в практиці. – К. : Укр. школа, 1918. – С. 69.

²⁵ Вільна українська школа. – 1918/19. – № 6/7. – С. 64.

²⁶ Див.: Яків Теофанович Чепіга (Зеленкевич) // Рад. освіта. – 1925. – № 12 (грудень). – С. 49–52.

націоналістичної організації, яка пропагувала націоналістичні погляди серед викладачів і студентів²⁷.

Яків Феофанович виступив одним із засновників у Києві Педологічного інституту, де був членом Конференції, науковим співробітником відділу «Фізична праця й трудові процеси», товаришем президента інституту. 1922 р. інститут реформували в Науково-дослідну кафедру педології. Я. Ф. Чепігу призначили керівником секції практичної підготовки, у якій він працював до кінця жовтня 1925 р. У цей час дослідник брав активну участь у роботі Державного науково-методичного комітету Народного комісаріату освіти УСРР, у з'їздах і конференціях з педагогічних питань у Києві й Харкові. У Харківському науковому товаристві керував підсекцією загальної методики Педагогічної секції, входив до ради Товариства (1925), а також до Харківського окружного правління Спілки працівників освіти.

У жовтні 1925 р. Я. Ф. Чепіга очолив секцію методики й дидактики Харківської науково-дослідної кафедри педагогіки, на базі якої в жовтні 1926 р. організаційно оформився Український науково-дослідний інститут педагогіки (УНДІП). У цей час Яків Феофанович постав перед нами активним організатором української освіти, зрілим дослідником із власною педагогічною концепцією, знаним ученим-педагогом.

1926 р. освітянська громадськість святкувала тридцятиріччя педагогічної, літературної, наукової й громадської роботи Я. Ф. Чепіги²⁸. Це засвідчило, що він був авторитетним і відомим педагогом. «... Від «станка» сільського вчителя до «інженерного керування педагогічним виробництвом – такий тридцятилітній шлях т. Чепіги», – так писалося на сторінках часописів «Радянська освіта», «Путь просвещения».

25 березня 1926 р. у Харкові на святкуванні ювілею науково-педагогічної діяльності Якова Феофановича зібралися представники урядових, професійних, наукових, літературних, громадських організацій, студентство, вчительство. Від Харківського наукового товариства виступив голова його педагогічної секції О. І. Попов, від Народного комісаріату освіти УСРР – заступник наркома освіти Я. П. Ряппо, від Харківської науково-дослідної кафедри педагогіки – професор Я. А. Момонтов та ін. На ім'я ювіляра надійшли телеграми з привітанням і високою оцінкою його діяльності від різних організацій, шкільних колективів, навіть закордонних установ, де висловлювалася спільна думка: «цей ювілей є громадсько-культурним святом, святом української педагогіки й школи, святом не тільки для самого ювілянта, але й для усього вчительства»²⁹. У цей час він публікував свої статті на сторінках часописів «Шлях освіти», «Радянська освіта», «Просвещение Донбасса», газети «Народний учитель». У 20-ті роки ХХ ст. побачили світ його теоретичні праці «Азбука трудового виховання й освіти» (1922), «Практична трудова педагогіка» (1924).

У праці «Азбука трудового виховання й освіти» Я. Ф. Чепіга зробив короткий історичний огляд ідеї трудового виховання, обґрунтував трудовий принцип як основу нової школи. Ці ідеї також висвітлено в праці «Практична трудова педагогіка», де зосереджено увагу на таких питаннях: значення руху й діяльності в розвитку дитини; роль праці й гри в її вихованні, розвиток органів чуттів та їх значення у вихованні дитини, трудовий метод навчання тощо. Педагог вважав, що виховання має будуватися на педологічних знаннях про дитину (фізіологія, вікові й індивідуальні психофізіологічні особливості, спадковість). «Виховання дитини мусить бути збудовано на таких природних могутніх факторах людського організму, що без них вона не тільки не могла б

²⁷Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 263, оп. 1., спр. 50302 к. 1007. Т.1, арк.71; Т.2, арк. 30.

²⁸Радянська освіта. – 1925. – № 12 (грудень). – С. 49–52; Путь просвещения. – 1925. – № 12 (декабрь). – С. 141–144.

²⁹Ювілей Я. Т. Чепіги / О. Г. // Рад. освіта. – 1926. – № 4. – С. 72.

пристосовуватися до обставин і оточення, але взагалі позбавилася би можливості боротися за існування в дальшому», – наголошував він³⁰.

У 20-ті роки набувають розвитку ідеї комплексного навчання в школах України, представлені концепціями науковців Г. М. Іваниці, О. Ф. Музиченка, І. П. Соколянського. Яків Феофанович загалом негативно ставився до комплексної системи як основи навчально-виховного процесу й віддавав перевагу класно-урочній системі. Свої міркування щодо цього виклав у статтях: «Що то є комплекс» (1925), «Будова комплексу» (1925), «Від розмов до діла (з приводу дискусії про методи навчання)» (1926) та ін. У ці ж роки Я. Ф. Чепіга й надалі створював нові підручники для початкової школи, які мали кілька перевидань: читанку для першого року навчання «Веселка» (1921), «Веселку» (друга і третя читанки після букваря, 1924); переробляв задачники для початкового навчання в другому й третьому класах (1924–1925). Побачив також світ підручник для дорослих шкіл грамоти, написаний ним у співавторстві з Г. Іваницею та Б. Якубовським, «Шляхом життя: Читанка для 6–7 груп трудової школи, робфаків, шкіл для дорослих т. ін.» (1923).

У співавторстві з Л. Єгоровою та В. Павловським учений підготував «Рухому хрестоматію української сучасної літератури» (1928). У вступі до першого тому автори пояснювали необхідність такої форми шкільної літератури, як рухома хрестоматія, з огляду на відсутність у шкільних бібліотеках через скрутне матеріальне становище шкіл достатньої кількості літературних творів, а також вказували на переваги такої хрестоматії порівняно зі звичайною, оскільки праці в ній подаються в повному обсязі. Цікаво, що багато творів українських авторів у хрестоматії надруковано вперше, причому в супроводі невеликих біографічних та автобіографічних нарисів, які мали допомогти підліткові отримати уявлення про окремих художників слова і, що найголовніше, про соціальний ґрунт, на якому зростала їхня творчість. Після художніх текстів пропонувалися запитання і завдання, покликані допомогти вчителеві «розбуркати й скерувати в належне річище дитячу критичну думку»³¹.

У першій половині 30-х років Я. Ф. Чепіга працював в УНДІПі, зокрема науковим співробітником секції методики навчання дорослих. У цей час учений написав цілу низку методичних посібників для вчителів початкових класів, які складалися з методичних порад і розробок різноманітних дидактичних проблем («Методика усної лічби та вправи у перших групах семирічки» (1930), «Методика навчання в трудовій школі першого концентру» (1930), «Читання й робота над книжкою в першому концентрі політехнічної школи» (1932), «Методика роботи з підручником математики» (1933), «Методичні поради до роботи з читанкою першого класу» (1934). На часі були й підручники, методичні посібники для навчання дорослих: «Буквар для шкіл грамоти» (1933), «Методичні поради до букваря для шкіл грамоти» (1934) та ін.

Навчальні книжки Яків Феофанович створював відповідно до тогочасних поглядів на підручникотворення. Як прихильник трудової школи, він вважав, що підручник має йти назустріч внутрішнім пошукам учня, бути для нього другом, культурним засобом для поширення та поглиблення світогляду, сприяти вихованню самодіяльності молоді, давати тривалі й міцні знання.

Аналізуючи підручники та посібники Я. Ф. Чепіги, ми дійшли висновку, що вони відіграли велику роль у розвитку української освіти в першій третині ХХ ст., стали фундаментом подальшого підручникотворення для національної школи. Педагог визначив такі підходи до їх створення:

³⁰ Чепіга Я. Практична трудова педагогіка / Я. Чепіга. – Х. ; К. : Книгоспілка, 1924. – 120, [1] с. – Методом Головнопрофосвіти Наркомосвіти УСРР ухвалив як підсобну книжку для педагогічних учбових установ.

³¹ Єгорова Л. Боротьба та будівництво : рухома хрестоматія української сучасної літератури. Т. 1 / Л. Єгорова, В. Павловський, Я. Чепіга. – Х. : Держвидав України, 1928. – С. 6–7.

- написання рідною мовою;
- змістовність, доступність, логічність, неперевантаженість зайвим матеріалом;
- урахування психолого-генетичних особливостей дитини;
- єдність із навколишнім світом;
- широке використання краєзнавчого й народознавчого матеріалу;
- наявність запитань і завдань, які сприяли б формуванню самостійної думки учня;
- якісні ілюстрації, що будили б творчу думку дитини.

Ці підходи залишаються актуальними і для сучасного підручникотворення.

Віра Якова Феофановича в позитивні зміни в українській освіті та суспільстві за радянської влади привела до трагічних наслідків. 1933 р. його було звільнено з УНДІПу за мотивацією «скорочення тематики»³².

У 1935–1936 рр. працював у Білорусії – очолював кафедру педагогіки Могилівського педагогічного інституту, занедужав і повернувся до Харкова. За хворим батьком доглядали його доньки – Марія та Миліца. Із 10 серпня до 23 листопада 1936 р. працював завідувачем педагогічної частини середньої школи № 317 м. Москви. До 1 липня 1937 р. читав лекції в Сталінабаді в педагогічному інституті. Цього ж року влітку повернувся до Харкова й жив на вул. Дзержинського 97, кв. 7³³.

1937 р. педагога було заарештовано, а 20 листопада цього ж року Особливою трійкою УНКВС Харківської обл. за начебто участь в антирадянській націоналістичній організації та проведення терористичних актів проти керівництва партії та радянського уряду засуджено до 10 років заслання. 16 лютого 1940 р. згідно з протестом заступника прокурора Харківської обл. Управління НКВС у Харківській обл. цей вирок було скасовано, а термін заслання зменшено до 5 років. Однак немолодий уже педагог не дожив до цієї події. Він помер 22 серпня 1938 р. на 63-му році життя в засланні (покарання відбував у Севвостлазі, причина смерті – різке зниження серцевої діяльності; діагноз – гемокаліт). Я. Ф. Чепіга похований на цвинтарі ОЛП – скорочена назва медичного закладу при Північно-Східному таборі копальні «Стахановець» Сусуманського р-ну Магаданської обл. Російської Федерації³⁴.

Як бачимо, доля педагога виявилася трагічною: тернистий шлях від учителя до відомого вченого, визнання за життя й довга реабілітація імені після смерті. Людина, яка самовіддано працювала на освітянській ниві, стала жертвою сталінської тоталітарної системи. Я. Ф. Чепіга був одним із перших у когорті однодумців, які на початку ХХ ст. зробили вагомий внесок у розвиток національної педагогічної думки, становлення національної системи освіти й виховання. Його ідеї відображають розвиток української педагогічної науки в першій третині ХХ ст. за різних суспільно-політичних обставин, водночас показуючи становлення Я. Ф. Чепіги як ученого. Для нас, сучасників, життя відомого українського педагога Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича) має стати взірцем високого професіоналізму, відданості справі та громадянської мужності.

Л. Д. Березівська,

*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
лабораторії історії педагогіки,
учений секретар Інституту педагогіки
НАПН України*

³²Державний архів Харківської області, ф. ФР6452, оп.3, спр.182, арк. 237.

³³Марочко В. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941) / Марочко Василь, Хіллів Гьотц. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 131.

³⁴Болтівець С. «... з надією на кращу долю» / С. Болтівець // Світло. – 1998. – № 4. – С. 60; Болтівець С. І. Доля українського педагога і психолога Якова Чепіги / С. І. Болтівець // Прак. психологія та соц. робота. – 2004. – № 1. – С. 30–36.

Основні дати життя та діяльності Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича)

- 12 травня 1875 р. – народився в с. Мар'янка на Херсонщині (нині Миколаївська область) у сім'ї паламаря. Походив з давнього козацького роду (прізвище Зеленкевич по батьку, а Чепіга – по матері)
- 1890–1892 рр. – навчався в Грушівському двокласному народному училищі
- вересень 1892–1895 р. – навчався в Новобузькій учительській семінарії (Миколаївська область)
- 1895–1919 рр. – працював учителем у школах Донбасу
- 1900–1901 рр. – завідував вечірніми курсами для дорослих у Луганську
- 1907 р. – опублікував свої перші педагогічні статті (російською мовою) в журналі «Оренбургский Учительский Вестник»
- 1908–1911 рр. – очолював Народний університет Вознесенської копальні на Донбасі
- 1910–1914 рр. – співпрацював з журналом «Світло»
- серпень 1917 р. виступав на II Всеукраїнському вчительському з'їзді (10–12 серпня 1917 р.) з доповіддю «Соціалізація народної школи»
- 1917 р. – займав посаду завідувача народної освіти реформованого Київського повітового земства
- 1918 р. – працював експертом початкових шкіл м. Києва
- 1919 р. – брав активну участь у роботі Народного Комісаріату освіти УСРР з розробки основ і програми загальноосвітньої трудової школи
- 1920 р. – завідував дошкільним відділом народної освіти та секцією дитячих будинків Київської губернської народної освіти
- 1920–1925 рр. – брав участь у роботі організаційного комітету в справі створення Київського інституту народної освіти, де невдовзі отримав посаду декана дошкільного факультету і помічника ректора. Пізніше працював деканом факультету соціального виховання, проректором та професором (викладав дисципліни «Система соцвиху», «Організація установ соцвиху», «Методика початкового навчання», «Трудові процеси»)
- 1920 р. – був членом Конференції заснованого в Києві Педологічного інституту, працював науковим співробітником відділу «Фізична праця і трудові процеси», а згодом помічником президента Інституту
- 1921 р. – працював заступником завгубсоцвиху Київщини
- 1922 – жовтень 1925 р. – після реформування Педологічного інституту в науково-дослідну кафедру педології очолював секцію практичної педагогіки

1925 р.	<ul style="list-style-type: none"> – був членом ради Харківського наукового товариства та керівником підсекції загальної методики Педагогічної секції цього Товариства – був членом Харківського окружного правління Спілки робітників освіти (Робос) – брав участь у роботі Державного науково-методичного комітету Народного Комісаріату освіти УСРР
жовтень 1925 р.	призначений керівником секції методики й дидактики Харківської науково-дослідної кафедри педагогіки
1926–1933 рр.	– працював науковим співробітником секції методики навчання дорослих Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП), який утворився на базі Харківської науково-дослідної кафедри педагогіки в жовтні 1926 р.
1935–1936 рр.	– очолював кафедру педагогіки Могилівського педагогічного інституту у Білорусії
лютий 1936 р.	– занедужав і повернувся до Харкова
10 серпня 1936 – 23 листопада 1936 р.	– переїхав до Москви, де працював завідувачем педагогічної частини середньої школи № 317
листопад 1936 р. – 1 липня 1937 р.	– виїхав до Сталінабада, де читав лекції в педагогічному інституті
1937 р.	– повернувся до Харкова (жив по вул. Дзержинського, 97, кв. 7), але не працював
7 жовтня 1937 р.	– Управління держбезпеки Харківського обласного управління НКВС винесло постанову про його арешт (звинувачення в причетності до антирадянської української націоналістично-терористичної організації)
20 листопада 1937 р.	особливою трійкою УНКВС Харківської області засуджено до 10 років ув'язнення у виправних трудових таборах
16 лютого 1940 р.	– Управління НКВС по Харківській області (за протестом заступника прокурора) переглянуло справу репресованих 20 листопада 1937 р. педагогів, серед яких був і Я. Чепіга. Вирок було скасовано, а термін заслання зменшено до 5 років
22 серпня 1938 р.	– помер в засланні на території Севвостлагу (бухта Нагаєво) від різкого зниження серцевої діяльності. Похований на цвинтарі при Північно-Східному таборі копальні «Стахановець» Сусуманського району Магаданської області Російської Федерації
20 березня 1958 р.	– Військовим трибуналом Київського військового округу справа Я. Чепіги була «припинена «за відсутністю складу злочину».

РОЗДІЛ I

ТВОРИ Я. Ф. ЧЕПІГИ (ЗЕЛЕНКЕВИЧА)

1.1. Вибрані твори

2006

1. **Вибрані педагогічні твори** : навч. посіб. / Ін-т педагогіки АПН України ; [упоряд., авт. передм., вступ. ст. та бібліогр. покажч. Л. Д. Березівська]. – Х. : ОВС, 2006. – 327 с. – Бібліогр.: с. 324–327.

1.2. Збірники статей

1913

2. **Проблеми виховання й навчання в світлі науки й практики** : зб. психо-пед. ст. Кн. 1. – К. : Друк. Перш. Київ. Артлі Друк. Справи, 1913. – 156 с. : мал. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Зміст: Національне виховання. – С. 9–37 ; Фізичне виховання. – С. 38–60 ; Моральне виховання в справі виховання. – С. 61–76 ; Страх і кара : психо-пед. нарис. – С. 77–116 ; Національність і національна школа. – С. 117–130 ; Психо-фізіологічні основи правопису. – С. 131–142 ; Увага і розумовий розвиток дитини. – С. 143–156.

Рец.: Русова С. Критика / С. Русова // Рус. школа. – 1913. – № 11 (ноябрь). – С. 28–29 ; Юцишин І. Критика і бібліографія / Іван Юцишин // Учитель. – 1913. – Ч. 11/12 (20 серпня). – С. 374–376.

1924

3. **Міжнародний юнацький день** : сб. для шк., сельбудинків та інших політосвіт. установ. № 3 / [уклад.]: Н. Малеча і Я. Чепіга. – К. : Т-во «Час» у Києві, 1924. – 39, [1] с.

1925

4. **День грамотності** : зб. для сельбудинків, шк. та інших політосвіт. установ. № 2 / [уклад.]: Н. Малеча, Я. Чепіга. – К. : Т-во «Час», 1925. – 51, [1] с. : табл.
5. ***День грамотності** : зб. для шк., сельбудинків та інших політосвіт. установ. № 5 / [уклад.]: Н. Малеча і Я. Чепіга. – К. : Т-во «Час» у Києві, 1925. – 52 с. – (Бібліотека «Революційні свята»).
6. **День 9-го Січня** : зб. для шк., сельбудинків та інших політосвіт. установ. № 5 / [уклад.]: Н. Малеча і Я. Чепіга. – К. : Т-во «Час» у Києві, 1925. – 31, [1] с.
7. **Жовтневе свято** : зб. для сельбудинків, шк. та інших політосвіт. установ / [уклад.]: Н. Малеча і Я. Чепіга. – К. : Т-во «Час» у Києві, 1925. – 31, [1] с.

1926

8. **Жизнь и труд** : сб. художеств. материалов для рассказывания и громкого чтения / [сост.]: В. Родников и Я. Чепига. – Курск : Совет. деревня, 1926 (Тип. им. «Карла Маркса»). – 44 бр. – Загл. на контейнере: Я. Ф. Чепига и В. П. Родников. Жизнь и труд : подвижная хрестоматия : материал для рассказывания в школе.
9. **Шевченкові дні** : збірник : біогр., критика, п'єси, інсценізація, поезія та інше / С. Васильченко, Я. Чепіга. – К. : Т-во «ЧАС» у Києві, 1926. – 173 с.

1928

10. **Боротьба та будівництво** : рухома хрестоматія укр. сучас. л-ри. Т. 1 / [уклад.]: Л. Єгорова, В. Павловський, Я. Чепіга. – Х. : Держ. Вид-во України, 1928. – Держ. наук.-методол. Ком. Наркомосвіти УСРР по секції соц. виховання дозволив до вжитку, як посіб. у роб. б-ці учня.
- Вступ до рухомої хрестоматії «Боротьба та будівництво». – С. 5–7.
- Вип. 1 : Боротьба за Жовтень. – С. 11–70.
- Вип. 2 : Ленін. – С. 73–98.
- Вип. 3 : Радянський лад на селі. – С. 101–155.
- Вип. 4 : Село і місто. – С. 159–184.
- Вип. 5 : Новий побут. – С. 187–224.
- Вип. 6 : Поезія колективної праці. – С. 227–241.

1929

11. **Боротьба та будівництво** : рухома хрестоматія укр. сучас. л-ри. Т. 2 / [уклад.]: Л. Єгорова, В. Павловський, Я. Чепіга. – Х. : Держ. Вид-во України, 1929. – (Робоча бібліотека учня установ соціального виховання). – Держ. наук.-методол. ком. Наркомосвіти УСРР по секції соц. виховання дозволив до вжитку, як посіб. у роб. б-ці учня установ соцвиху.
- Вступ до рухомої хрестоматії «Боротьба та будівництво». – С. 3–8.
- Вип. 1 : В боротьбі за Жовтень. – С. 9–142.
- Вип. 2 : Ленін. – С. 143–176.
- Вип. 3 : Руїна заводу й міста. – С. 177–202.
- Вип. 4 : Поезія будівництва. – С. 203–250.
- Вип. 5 : Новий побут. – С. 251–413.

1.3. Підручники. Навчальні та навчально-методичні посібники

1908

12. ***Первые уроки в школе** : букварь для письма и чтения с предмет. беседами по картинкам. – М. : Типо-лит. т-ва И. Н. Кушнерев и К°, 1908. – 77 с. : ил.

1917

13. **Задачник для начатковых народных школ** : рік перший. – К. : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка, 1917. – 64 с. : рис. – Видано накладом Т-ва «Час» у Києві.

14. **Задачник для початкових народних шкіл** : рік другий. – К. : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка, 1917. – 63, [1] с. : рис. – Видано накладом Т-ва «Час» у Києві.
15. **Задачник для початкових народних шкіл** : рік перший. – К. : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка : Т-во «Криниця» у Києві, [1917]. – 64 с. : рис.
16. **Задачник для початкових народних шкіл** : рік другий. – К. : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка : Т-во «Криниця» у Києві, [1917]. – 63, [1] с. : рис.
17. **Методичні замітки до навчання грамоти по згуковому методу**. – К. : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка, 1917. – 39 с. – (Українська педагогічна бібліотека ; № 11).
Рец.: Абламська К. Де-які питання початкової методики / К. Абламська // Віл. Укр. Школа. – 1918 (рік перший). – № 5/6 (січень-лютий). – С. 77–81.

1918

18. **Арифметичні правила для початкових шкіл**. – Вид. 2-ге. – К. : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка, 1918 (друк. Акц. Т-ва «Петро Барський» у Києві). – 40 с.
19. **Задачник для початкових народних шкіл** : рік перший. – Вид. 3-тє. – К. : Т-во «Дзвін» : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка ; Відень : Друк. А. Гольцгазена, 1918. – 64 с. : рис.
20. **Задачник для початкових народних шкіл** : рік другий. – Вид. 3-тє. – К. : Т-во «Дзвін» : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка ; Відень, 1918. – 64 с. : рис.
21. **Задачник для початкових народних шкіл з додатком практичних задач** : рік третій. – К. : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка, 1918 (Держ. Друк.) – 96 с. : іл. – Видано накладом Т-ва «Шкільний Підручник».
22. **Письмо в школі** : метод. підруч. для вчителя : Вільна творчість. Твори по малюнках. Вільна диктура. – К. : Т-во «ДЗВІН» : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка, 1918. – 39 с. : мал. – (Українська педагогічна бібліотека).
Рец.: Титаренко С. [Рецензія] / С. Тит-ко // Віл. Укр. Школа. – 1918–19 (рік другий). – № 5 (грудень). – С. 321–322.
23. ***Хрестоматія в окремих книжечках для читання дома і в школі**. Перший десяток : рік перший. – К. : Орхид, 1918. – [8] с. – (Шкільна бібліотека). – 10 книжечок по 8 сторінок.
Рец.: [Рецензія] / С. Т. // Віл. Укр. Школа. – 1918–19 (рік другий). – № 8/9 (березень-квітень). – С. 170–171.

1919

24. **Арифметичні правила для початкових шкіл** : із друг. київ. вид. для потреб полонених українців / приладив Василь Верниволя. – Берлін : Друк. Отта Древіца, 1919. – 48, [1] с. : рис. – (Бібліотека «Шлях» ; ч. 3). – Видано заходом «Просвітнього Відділу Української Військової Місії».

25. **Букварь** : для дорослих. – Вид. 1-ше. – К. : Всеукр. учител. видавн. т-во «ВСЕУ-ВИТО», 1919. – 28, [2] с. : мал. – (Книги для позашкільної освіти).

1920

26. **На шляху до трудової школи** : метод. й дидакт. поради щодо зміни в освіті й вихованні. – К. : Шкіль. освіта, 1920. – 24 с. – Ухвалено Пед. Коміс. при Т-ві «Шкільної освіти».

1921

27. **Веселка** : перша читанка після букваря. – К. : Держ. Вид-во, 1921. – 125, [1] с. : рис.

1922

28. **Азбука трудового виховання й освіти** : основи орг. труд. школи з методологією почат. навчання : підруч. для працівників різн. установ соціал. виховання, студ. ін-тів нар. освіти і учнів пед. шк. – К. : Держ. вид-во, 1922. – 146, [1] с. – Бібліогр. с. 135–146.

29. **Веселка** : граматка до науки читання й писання. – Вид. 2-ге, переробл. – К. : Держ. вид-во, 1922. – 59, III, [1] с. : мал. – Назва на обкл.: Веселка : букварь.

Рец.: [Рецензія] / С. // Путь просвещения. – 1923. – № 1 (январь). – С. 283–285.

30. **Веселка** : перша читанка після букваря. – Вид. 2-ге, переробл. – К. : Держ. Вид-во, 1922. – 123, [4] с. : мал.

Рец.: [Рецензія] / С. // Путь просвещения. – 1923. – № 1 (январь). – С. 283–285.

31. ***Задачник для початкового навчання** : рік перший. – Вид. 4-те, виправл. – К. : Держ. Вид-во, 1922. – 79 с. : рис.

32. **Задачник для початкового навчання** : рік другий. – Вид. 4-те, виправл. – К. : Держ. вид-во, 1922. – 67 с. : іл.

1923

33. ***Веселка** : читанка для труд. школи : другий рік. – К. : Держ. Вид-во України, 1923. – 248 с. : іл. – Назва на обкл.: Друга читанка після букваря.

34. **Задачник для початкового навчання** : рік перший. – Вид. 5-те, виправл. – К. : Держ. вид-во України, 1923. – 79, [1] с. : рис.

35. **Задачник для початкового навчання** : рік перший. – Вид. 6-те, виправл. – К. : Держ. Вид-во України, 1923. – 79, [1] с. : рис. – Наук.-Пед. Ком. Головсоцвиху Наркомосвіти до вжитку в установах соц. виховання дозволив.

Рец.: Волох М. Бібліографія. Підручні книжки з математики для 1-го року навчання / Марко Волох // Народний учитель. – 1925. – 27 жовт. (ч. 43). – С. 4.

36. **Задачник для початкового навчання** : рік другий. – Вид. 5-те, виправл. – К. : Держ. вид-во України, 1923. – 71, [1] с. : рис.

37. **Задачник для початкового навчання** : рік другий. – Вид. 6-те, виправл. – К. : Держ. Вид-во України, 1923. – 71, [1] с. : рис., табл. – Наук.-Пед. Ком. Головсоцвиху Наркомосвіти до вжитку в установах соц. виховання дозволив.

38. **Задачник для початкового навчання в трудових школах** : рік третій. – Вид. 3-тє, виправл. й переробл. – К. : Держ. Вид-во України, 1923. – 98, [1] с. : рис., табл.
39. **Задачник для початкового навчання в трудових школах** : рік третій. – Вид. 4-тє. – К. : Держ. Вид-во України, 1923. – 98, [1] с. : рис., табл. – Наук. Пед. Ком. Головоцвуху Наркомосвіти до вжитку в установах соціал. виховання дозволив.
40. **Задачник для трудової школи** : четвертий концентр : 4-й рік навчання. – К. : Вид. коопер. видавн. Т-ва «Час» у Києві, 1923. – 88, [2] с. : мал., табл.
41. **Нові методи навчання грамоти** : Метод цілих образів або американський. Без букваря. Комбінаційний метод. – К. : Вид. коопер. видавн. Т-ва «Час» у Києві, 1923. – 26 с. : мал.
42. **Перший крок** : букварь-читанка / рис. Алексєєва. – Х. ; К. : Книгоспілка, 1923. – 64 с. : рис. – Наук.-Пед. Комітет Головоцвуху Наркомосвіти УСРР для вжитку в установах соціал. виховання рекомендував.
Рец.: Волох М. Бібліографія. Навчальна література. Букварі / Марко Волох // Народній учитель. – 1925. – 29 верес. (ч. 39). – С. 5.
43. **Шляхом життя** : читанка : для старш. (6–7) груп труд. шк., робфаків, шк. для доросл. і т. ин. / уклад.: Іваниця Гр., Чепіга Я., Якубський Б. – Х. ; К. : Книгоспілка, 1923. – 256 с. – Наук.-Пед. Ком. Головоцвуху Наркомосвіти У.С.Р.Р. дозволив вживати в установах соц. виховання, як підруч.
Рец.: Сулима М. [Рецензія] / М. Сулима // Червоний шлях. – 1923. – № 8. – С. 323–324.

1924

44. **Веселка** : читанка : рік другий. – Вид. 2-ге. – К. : Держвидав України, 1924. – 222, [2] с.
45. **Задачник для початкового навчання в трудових школах** : рік третій. – Вид. 5-тє. – К. : Держ. Вид-во України, 1924. – 98, [1] с. : рис., табл. – Наук. Пед. Ком. Головоцвуху Наркомосвіти до вжитку в установах соціал. виховання дозволив.
46. **Метод цілих слів** : із схемат. планом роботи за букварем «Перший крок». – К. : Книгоспілка, 1924. – 24 с.
47. **На червоних полях** : буквар-читанка для неграмотних і малограмотних селян. – К. : Червоний шлях, 1924. – 72 с. : мал. – Ухвалено Всеукр. Надзвичайною Комісією Ліквідації неписьменности при Головополітосвіті У.С.Р.Р. – Авт. не зазначено.
48. **Навчання в трудовій школі** : практ. поради до навчання по труд. методу : рідна мова й арифметика. – К. : Т-во «Час» у Києві, 1924. – 87, [1] с. – Друкується за дозволом наuczпедкома Соцвуху.
49. **Практична трудова педагогіка**. – Х. ; К. : Книгоспілка, 1924. – 120, [1] с. – Бібліогр. в підрядк. прим. – Методком Головопрофосвіти Наркомосвіти УСРР ухвалив як підсоб. кн. для пед. учеб. установ.
Рец.: Іваниця Г. Нові праці до питань трудової школи / Г. Іваниця // Рад. освіта. – 1924. – Ч. 5/6. – С. 89–91.
50. **Шляхом життя** : читанка : для старш. (6–7) груп труд. шк., робфаків, шк. для доросл. і т. ин. Ч. 1 / уклад.: Іваниця Гр., Чепіга Я., Якубський Б. ; [заставки й кінцівки Н. Алексєєва]. – Вид. 2-ге. – Х. ; К. : Книгоспілка, 1924. – 238, [2] с. –

1925

51. ***Веселка** : друга читанка після Букваря. – К. : Держ. Вид во України, 1925. – 221 с.
52. **Веселка** : після букваря перша читанка. – Вид. 4-те, виправл. й доповн. – К. : Держ. Вид-во України, 1925. – 198, [2] с. : рис. – Наук.-Пед. Ком. Головоцвуху Наркомосвіти до вжитку в установах соціал. виховання дозволив.
53. **Знання в числах** : задачник для труд. шк. : четвертий концентр : 4-й рік навчання. – Вид. 3-тє, доповн. – К. : Держ. Вид-во України, 1925. – 101, [2] с. : табл., рис. – Наук. Пед. Ком. Головоцвуху Наркомосвіти до вжитку в дитячих установах соціал. виховання дозволив.
54. ***Червоне слово** : читанка для шкіл малописьменних дорослих / склали: Н. Малеча і Я. Чепіга. – К. : [б. в.], 1925. – 28 с.
55. **Шляхом життя** : читанка : для старш. 6–7 груп труд. шк., робфаків, шк. для доросл. і т. ин. Ч. 2 / Іваниця Гр., Чепіга Я., Якубський Б. – К. : Держвидав України, 1925. – 254, [2] с. : іл.

1926

56. **Життя та праця на нашій станції** : матеріали до робочої книжки для 3-ої групи трудшколи / В. Міщанинова, О. Полницький, Я. Чепіга ; обмалював О. Ніколаєв. – Х. : Держ. Вид-во України, 1926. – 168 с. : рис. – Ухвалено Наукпедкомом Головоцвуху до вжитку в школах соцвуху.
57. ***Промінь** : читанка : рік другий, триместр перший. – Х. : Держ. Вид-во України, 1926. – 35 с. – Держ. Наук.-Методол. Ком. НКО УСРР по секції соціал. виховання дозволив до вжитку як підруч. в установах Соцвуху.
58. **Промінь** : читанка : рік другий, триместр другий. – Х. : Держ. Вид-во України, 1926. – 87, [1] с. – Держ. Наук.-Методол. Ком. НКО УСРР по секції соціал. виховання дозволив до вжитку як підруч. в установах Соцвуху.
59. ***Промінь** : читанка : рік другий, триместр третій. – Х. : Держ. Вид-во України, 1926. – 31 с. – Держ. Наук.-Методол. Ком. НКО УСРР по секції соціал. виховання дозволив до вжитку як підруч. в установах Соцвуху.

1927

60. **Життя та числа** : задачник за комплексами : рік третій. – К. : Держ. Вид-во України, 1927. – 96, [1] с. : рис., табл. – Держ. наук.-методол. Ком. Наркомосвіти УСРР по секції соціал. виховання дозволив до вжитку як підруч. в установах соцвуху.
61. **Життя та числа** : задачник за комплексами : рік четвертий. – Х. : Держ. Вид-во України, 1927. – 115, [1] с. : рис., табл. – Держ. Наук.-Методол. Ком. Наркомосвіти УСРР по секції соціал. виховання ухвалив до вжитку як підруч. в установах соцвуху.

1928

62. **Жизнь и числа** : задачник по комплексам : год четвертый : пер. с укр. – Х. : Гос. изд-во Украины ; [М.] : Гос. изд-во РСФСР, 1928. – 111, [1] с. : рис., табл. – Гос.

науч.-методол. ком. Наркомпроса УССР по секции соц. воспитания одобрил в качестве учебника в учреждениях соцвоса.

63. **Життя та числа** : задачник за комплексами : рік третій : підручник. – Вид. 2-ге, переробл. й виправл. за порадином 1927 р. – Х. : Держ. Вид-во України, 1928. – 122, [2] с. : рис., табл. – Держ. Наук.-Методол. Ком. Наркомосвіти УСРР по секції соціал. виховання дозволив до вжитку, як підруч. в установах соцвиху для сіл. трудшкіл.
64. **Життя та числа** : задачник за комплексами сіл. труд. шк. : рік другий : підручник. – Х. : Держ. Вид-во України, 1928. – 90, [1] с. : рис., табл. – Держ. Наук.-Методол. Ком. Наркомосвіти УСРР по секції соціал. виховання дозволив до вжитку, як підруч. в установах соцвиху.

1929

65. ***Жизнь и числа** : задачник по комплексам : год четвертый : пер. с укр. – Изд. 2-е, испр. – [Харьков] : Гос. Изд-во Украины, 1929. – 111, [1] с. : рис., табл. – Гос. науч.-метод. ком. Наркомпроса УССР по Секции соц. воспитания одобрил в качестве учебника в учреждениях соцвоса.
66. **Життя та числа** : задачник за комплексами : рік третій. – Вид. 3-тє. – Х. : Держ. Вид-во України, 1929. – 122, [2] с. : рис., табл. – Держ. Наук.-Методол. Ком. Наркомосвіти УСРР по секції соціал. виховання дозволив до вжитку, як підруч. в установах соцвиху для сіл. трудшкіл.
67. **Червоний прапор** : буквар для шкіл лікнепу / Народ. Комісаріят освіти УСРР. – 10-те ґрунтов. переробл. вид. – Х. : Держ. Вид-во України, 1929. – 110 с. : рис. – Держ. Наук.-методол. Ком. Наркомосвіти УСРР по секції політосвіти дозволив до вжитку в шк. лікнепу.

1930

68. **Методика навчання в трудовій школі першого концентру** : посібник. – Х. : Держ. Вид-во України, 1930. – 268, [2] с. – Бібліогр.: с. 269–273. – Держ. наук.-методол. Ком. Наркомосвіти УСРР по секції проф. освіти дозволив до вжитку як посіб. у педвишах.
Рец.: Прозоровський О. Критика / О. Прозоровський // Рад. освіта. – 1930. – № 3. – С. 71–72.
69. **Методика усної лічби та вправи у перших групах семирічки** / [ред. групи т. Хоменко]. – [Б. м.] : Рад. школа, [1930?]. – 18, [1] с. : мал. – (Робітна бібліотека вчителя).
70. ***Рабочая книга по математике** : первый и второй годы : пер. с укр. / составили: Чепига, Кулик, Моисеева. – Харьков : Гос. изд-во Украины, 1930. – 204 с. : ил. – Гос. науч.-методол. комитетом разрешено в качестве учебника в городских учреждениях соцвоса.
71. **Робоча книжка з математики** : перший і другий роки / склали: Чепіга, Кулик, Моїсєєва ; Нар. Комісаріят освіти УСРР. – Х. : Держ. Вид-во України, 1930. – 199, [1] с. : мал. – Держ. наук.-методол. комітет Наркомосвіти УСРР по секції соціального виховання ухвалив до вжитку як підручник для міських шкіл соцвиху.
72. **Робоча книжка з мови й суспільствознавства** : 3 рік / Нар. комісаріят освіти УСРР ; склали М. М. Миронов, Т. П. Гарбуз, Г. З. Лень, Я. Т. Чепіга. – Х. : Держ. вид-во України, 1930 (Перша Друк. Держ. Вид-ва України ім. Г. І. Петровського). –

320 с. – Держ. Наук.-методол. комітет Наркомосвіти УСРР по секції соціального виховання ухвалив до вжитку як підручник для шкіл соцвиху.

1931

73. **Методика навчання в трудовій школі першого концентру.** – Вид. 2-ге, доповн. та змін. – Х. : Рад. школа, 1931. – 284, [3] с. – (Робітна бібліотека вчителя). – Бібліогр.: с. 282–285. – Держ. Наук.-методол. ком. Наркомосвіти УСРР по секції проф. освіти дозволив до вжитку як посіб. у педвишах.
74. **Методичні uwagi до «робочої книжки» з математики :** для 1-го та 2-го року навчання в шк. – Х. : Рад. школа, 1931. – 53, [1] с.

1932

75. **Використання наочного приладдя при операціях з числами :** (перший концентр) / [ред. групи т. Шудрік ; літред. т. Кулінич ; худож. т. Попова]. – Х. : Рад. школа, 1932. – 26, [1] с. : рис. – (Робітна бібліотека вчителя ; Серія помучителя ; вип. 72). – Бібліогр. в кінці кн.
76. **Методика роботи з підручником математики :** 1 рік навчання : методист / Харк. облас. від. нар. освіти, Метод. група ; ред. т. Смілій. – Х. : Рад. школа, 1932. – 31, [1] с. : рис. – (Робітна бібліотека вчителя) (На допомогу молодому педагогові).
77. **Педагогічна робота в літніх оздоровних закладах :** (майданчики, колонії, санаторії). – Х. : Рад. школа, 1932. – 23, [1] с. – (Робітна бібліотека вчителя).
78. **Програма для підготовчих курсів до технікумів і ФЗУ :** (укр. мова й л-ра, математика, фізика, хемія, біологія, географія) / Нар. Комісаріят освіти УСРР, наук.-метод. сектор ; склали: Парадиський, Чепіга, Таран, Діброва, Хіміч. – Х. : Рад. школа, 1932. – 45 с. – Бібліогр.: с. 41–45. – Метод. сектор НКО УСРР ухвалив до вжитку як прогр. для курсів підготов. до технікумів та ФЗУ.
79. **Читання и робота над книжкою в першому концентрі політехнічної школи** / [ред. групи Шудрік ; літред. Дорошенко]. – Х. : Рад. школа, 1932. – 26, [1] с. – (Методична бібліотека вчителя ; вип. 49).

1933

80. **Буквар** : для шкіл грамоти I ступня / [ред. Юрченко ; худож. Ігнат'єв]. – Х. ; К. : Рад. школа, 1933. – 59, [1] с. : мал. – Затверджено колегією НКО УСРР.
81. **Методика роботи з підручником математики :** рік 2 : на допомогу молод. вчителів / Харк. облас. від. народ. освіти, метод. сектор ; [ред. Сватовський]. – Х. : Рад. школа, 1933. – 27, [1] с. – (Робітна бібліотека вчителя).

1934

82. **Методичні поради до букваря** : для шкіл грамоти / [ред. Лоюк]. – Х. : Рад. школа, 1934. – 35, [1] с. – (Методичні поради вчителів початкової школи).
83. **Методичні поради до роботи з читанкою першого класа** / [ред. Лоюк]. – Х. : Рад. школа, 1934. – 37, [2] с. – (Методичні поради вчителів початкової школи). – Бібліогр.: 5 назв. – Дозволено НКО УСРР.

1.4. Казки й оповідання

1925

84. **Маленький Івасик** : казка / з мал. П. Лапина. – К. : [б. в.], 1925 (Трест «Київ-Друк», 3-тя друкарня). – 15 с. : іл.

Рец.: Єгорова Л. Книжки для дітей / Л. Єгорова // Народний учитель. Додаток. – 1927. – 12 січ. (№ 2). – С. 6. – (Бібліографія).

1927

85. **Бласко Ібаньєс, В.** Заєць / Бласко-Ібаньєс. – К. : Час, [1927]. – 11 с. : іл. – (Дитяча бібліотека / за ред. Я. Чепіги ; № 8).
86. **Еспарбес, Ж.** Відважний барабанщик / д'Еспарбес Жорж. – К. : Час, [1927]. – 8 с. : іл. – (Дитяча бібліотека / за ред. Я. Чепіги ; № 13).
87. **Купрін, О.** В нетрах землі / О. Купрін. – К. : Час, [1927]. – 16 с. – (Дитяча бібліотека / за ред. Я. Чепіги ; № 1).
88. **Мюлен, Г.** Батрак / Г. Мюлен. – К. : Час, [1927]. – 16 с. : іл. – (Дитяча бібліотека / за ред. Я. Чепіги ; № 2).
89. **Онруд, Г.** Рибальчин син / Г. Онруд. – К. : Час, [1927]. – 16 с. : іл. – (Дитяча бібліотека / за ред. Я. Чепіги ; № 3).
90. **Серафимович, А.** В бурю / А. Серафимович. – К. : Час, [1927]. – 15 с. – (Дитяча бібліотека / за ред. Я. Чепіги ; № 5).
91. **Четвериков, Д.** Самовар / Д. Четвериков. – К. : Час, [1927]. – 16 с. – (Дитяча бібліотека / за ред. Я. Чепіги ; № 4).

1.5. Інші окремо видані педагогічні праці

1909

92. **Пасынки школы** (Отсталые и талантливые дети) : очерки. – Маріуполь : Тип. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1909. – 33 с. – Библиогр. в подстроч. примеч.

1914

93. **Самовиховання вчителя.** – К. : Друк. 1-ої Київ. Друк. Спілки, 1914. – 36 с. – (Українська Педагогічна Бібліотека / під ред. С. Черкасенка ; № 2).

Рец.: Письменний Ф. Критика і бібліографія / Ф. Письменний // Світло. – 1914. – Кн. 6 (февраль). – С. 74–75 ; У-ко М. Бібліографія / М. У-ко // Дзвін. – 1914. – № 2. – С. 187–189.

1916

94. **Українська літературна продукція на еміграції у Відні** : (бібліогр. огляд від серп. 1914 до мая 1916). – Відень : Друк. Мехітаристів у Відні, 1916. – 33 с. – Бібліогр.: с. 16–33. – (Воєнна бібліотека Української Культурної Ради). – Видано на складом Української Культурної Ради.

1917

95. **Самовиховання вчителя.** – Вид. 2-ге. – К. : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка, [1917]. – 31 с. – (Українська педагогічна бібліотека ; № 2).

Рец.: Білецький Л. [Рецензія] / Л. Білецький // Віл. Укр. Школа. – 1917 (рік перший). – № 1 (вересень). – С. 57. – (Критика).

1918

96. **Вільна школа. Її ідеї й здійснення їх в практиці.** – К. : Укр. школа під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги і С. Черкасенка, 1918. – 72 с. – (Українська педагогічна бібліотека ; № 9).

1920

97. **Трудова школа :** (пр. Пед. коміс. При Т-ві шкіл. освіти) : доклади (Я. Чепіги, В. Петруся, Л. Добровольського та инш.), конспекти, прогр., витяги з протоколів і т. ин. / під заг. редагуванням Гр. Іваниці. – К. : [б. в.], 1920 (4-та Рад. друк.). – 48 с.

Из змісту: Методичні й дидактичні поради щодо зміни в освіті й вихованні : (конспект) : доп. та її обговорення в Коміс. – С. 4–5 ; Основи шкільної праці в трудовій школі : (дит. садок і 1-ий ступінь) : доп. та її обговорення в Коміс. – С. 6–21 ; Рідна мова : доп. та її обговорення в Коміс. – С. 21–25 ; Математика : доп. та її обговорення в Коміс. – С. 26–30 ; Наочний Музей Трудової Школи : доп. та її обговорення в Коміс. – С. 36–37 ; Природничі науки : доповідь. – С. 38–44.

98. **Трудовий принцип і метод.** – Вид. 1-ше. – К. : Всеукр. Учит. Видавн. Т-во «Всеувано», 1920. – 24 с.

1924

99. **Моральне вношіння в справі виховання.** – У Київі : Видавн. Т-во «Час», 1924. – 15 с. – («Дитина та її виховання» : Пед. Б-ка Вид-ва «Час» ; № 3).
100. **Розмови про виховання дитини :** в попул. викладі. – У Київі : Видавн. Т-во «Час», [1924?]. – 42, [1] с. – («Дитина та її виховання» : Пед. Б-ка Вид-ва «Час» ; № 1).
101. **Страх і кара та їх вплив на характер і волю дитини :** психо-пед. нарис. – У Київі : Видавн. Т-во «Час», 1924. – 32 с. – («Дитина та її виховання» : Пед. Б-ка Вид-ва «Час» ; № 2).
102. **Увага і розумовий розвиток дитини.** – У Київі : Видавн. Т-во «Час», 1924. – 16 с. – («Дитина та її виховання» : Пед. Б-ка Вид-ва «Час» ; № 4). – 20 % авторського гонорару відраховується на фонд вшанування пам'яті А. І. Лещенка.

1.6. Статті з наукових збірників та періодичних видань

1909

103. **Вплив улиці на виховання дітей** // Укр. хата. – 1909. – № 10. – С. 553–557.
104. **До національної школи** // Укр. хата. – 1909. – № 6. – С. 337–339.
105. **Соединение словесного метода съ звуковымъ при обученіи чтенію и письму** // Нар. Учитель. – 1909. – № 3 (февраль). – С. 9–12.

1910

- 106. **Вечірні курси для дорослих** // Світло. – 1910. – Кн. 1 (серпень). – С. 59–61.
- 107. **Моральне виховання в справі виховання** : [виховання дітей в сім'ї] // Світло. – 1910. – Кн. 2 (вересень). – С. 20–33.
- 108. **Національність і національна школа** // Світло. – 1910. – Кн. 1 (серпень). – С. 16–29 : рис.
- 109. **Словесно-звуківий метод навчання грамоти** : (метод. нарис) // Світло. – 1910. – Кн. 3 (листопад). – С. 21–39.

1911

- 110. **Грунтовні принципи нормальної школи** // Світло. – 1911. – Кн. 1 (серпень). – С. 3–7.
- 111. **Народня освіта в Північно-Сполучених Державах** // Світло. – 1911. – Кн. 6 (лютий). – С. 43–46.
- 112. **Не забудьте пом'янути...** : [про Бориса Грінченка] // Світло. – 1911. – Кн. 8 (квітень). – С. 34–36.
- 113. **Педологія, або наука про дітей** // Світло. – 1911. – Кн. 5 (січень). – С. 4–9.
- 114. **Психо-фізіологічні основи правопису** // Світло. – 1911. – Кн. 9 (травень). – С. 61–71 : рис.
- 115. **Сугестія і педагогія** // Учитель. – 1911. – Ч. 2 (20 жовтня). – С. 41 ; Ч. 4 (20 грудня). – С. 99–100. Продовження див. № 126.
- 116. **А. Толстой і його школа** // Світло. – 1911. – Кн. 5 (січень). – С. 20–30.
- 117. **Увага і розумовий розвиток дитини** // Світло. – 1911. – Кн. 1 (серпень). – С. 20–33.

1912

- 118. **Брехливість у справі виховання [дітей]** // Світло. – 1912. – Кн. 4 (листопад). – С. 3–15.
- 119. **Вільна школа. Її ідеї й здійснене їх в практиці** // Учитель. – 1912. – Ч. 1 (20 вересня). – С. 14–18 ; Ч. 2 (20 жовтня). – С. 38–40 ; Ч. 3 (20 листопада). – С. 76–77 ; Ч. 4 (20 грудня). – С. 107–110. – Продовження див. № 128.
- 120. **Народний учитель і національне питання** // Світло. – 1912. – Кн. 1 (серпень). – С. 15–25.
- 121. **Педагогічні журнали в Галичині** // Світло. – 1912. – Кн. 4 (листопад). – С. 61–63.
- 122. **Просвещенное невежество** // Укр. Жизнь. – 1912. – № 9 (серпень). – С. 92–94.
- 123. **[Рецензія]** // Світло. – 1912. – Кн. 8 (квітень). – С. 59–60. – Рец. на кн.: Рідна школа. Перша читанка / С. Черкасенко. – К. : Благотворит. о-во изд. общепользн. и дешев. кн., 1912. – 164 с.
- 124. **Російська школа і талановиті діти народу** // Учитель. – 1912. – Ч. 7 (20 березня). – С. 199–201 ; Ч. 8 (20 квітня). – С. 235–236 ; Ч. 9 (20 травня). – С. 265–267 ; Ч. 10 (20 червня). – С. 299–301.
- 125. **Страх і кара** // Світло. – 1912. – Кн. 6 (лютий). – С. 15–31 ; Кн. 7 (березень). – С. 21–36.

126. **Суггестія і педагогія** // Учитель. – 1912. – Ч. 5 (20 січня). – С. 135–137 ; Ч. 6 (20 лютого). – С. 165–167. Початок див. № 115.
127. **Сучасна народня освіта в Німеччині** // Письмо з Просвіти. – 1912. – Ч. 7 (липень). – С. 211–214 ; Ч. 8 (серпень). – С. 249–253 : табл. ; Ч. 9 (вересень). – С. 274–276 ; Ч. 10 (жовтень). – С. 306–311 : табл.

1913

128. **Вільна школа. Її ідеї й здійснене їх в практиці** // Учитель. – 1913. – Ч. 5 (20 січня). – С. 137–140 ; Ч. 6 (20 лютого). – С. 175–178 ; Ч. 7 (20 марта). – С. 204–206 ; Ч. 8 (20 цвітня). – С. 240–242 ; Ч. 9 (20 мая). – С. 271–275 ; Ч. 10 (20 червня). – С. 308–310 ; Ч. 11/12 (20 серпня). – С. 338–340. Початок див. № 119.
129. **З Російської України** : (Лист зза кордону) // Учит. слово. – 1913. – Ч. 14 (15 мая). – С. 332–333 ; Ч. 20 (15 серпня). – С. 439–440.
130. **«Коза-Дерева» М. В. Лисенка в школі** // Світло. – 1913. – Кн. 7 (март). – С. 39–43.
131. **Передмова до проекту української школи** // Світло. – 1913. – Кн. 1 (сентябрь). – С. 30–37.
132. **Проблема народнього виховання і освіти** // Учит. слово. – 1913. – Ч. 15 (1 червня). – С. 342–345 ; Ч. 17 (1 липня). – С. 374–377.
133. **Проект української школи** : (перші два роки) // Світло. – 1913. – Кн. 3 (ноябрь). – С. 14–30.
134. **Проект української школи** : (3-й, 4-й, 5-й і 6-й рік навчання) // Світло. – 1913. – Кн. 4 (декабрь). – С. 12–29.
135. **Проект української школи. Ґрунтові постулати проекту** // Світло. – 1913. – Кн. 2 (октябрь). – С. 31–41.
136. **Російська школа на Україні** // Учитель. – 1913. – Ч. 1 (20 вересня). – С. 14–16 ; Ч. 3 (20 падолиста). – С. 77–80.
137. **Самовиховання учителя** // Світло. – 1913. – Кн. 8 (апріль). – С. 9–18 ; Кн. 9 (апріль). – С. 6–13.
138. **Українській учитель и материнскій языкъ въ начальной школе** // Укр. Жизнь. – 1913. – № 9. – С. 34–39.
139. **Читання з поясненнями в сучасній школі на Вкраїні** // Світло. – 1913. – Кн. 6 (февраль). – С. 8–14.

1914

140. **Алькоголь і його поборюванє** / за доктором Г. Бунге // Ілюстрований народний календар Товариства «Просвіта» на звичайний рік 1914. – Львів, 1914. – Річник 37. – С. 100–106.
141. **Річевий (наочний) метод навчання** // Світло. – 1914. – Кн. 5 (январь). – С. 28–39.
142. **Уява і мислительна та творча діяльність дитини** // Світло. – 1914. – Кн. 9 (май). – С. 13–40.

1917

143. **Соціалізація народньої освіти** // Віл. Укр. Школа. – 1917 (рік перший). – № 2 (жовтень). – С. 74–83.

1918

144. ***Алкоголізм і діти шкільного віку** // Рада. – 1918.
145. **До трудової вільної школи!** // Віл. Укр. Школа. – 1918–19 (рік другий). – № 8/9 (березень–квітень). – С. 81–85.
146. ***Завдання моменту** // Віл. Укр. Школа. – 1918–19 (рік другий). – № 3 (жовтень). – С. 137–139.
147. **[Рецензія]** // Віл. Укр. Школа. – 1918–19 (рік другий). – № 8/9 (березень–квітень). – С. 170. – Рец. на кн.: Наша рідна мова. Читанка друга / склала М. Грінченко. – [Б. м.] : Видавн. Т-во «Сіяч», [1918?]. – 130 с.
148. **[Рецензія]** // Віл. Укр. Школа. – 1918–19 (рік другий). – № 6/7 (січень–лютий). – С. 73–74. – Рец. на кн.: Рідні Колоски : читанка для мол. кл. гімназії. Ч. 2 / зложила О. Стешенко ; з рис. і мал. худож. М. Бурачека, М. Жука, В. Старицької, П. Холодного та Т. Шевченка. – [Б. м.] : Вид-во Т-ва «Шкіл. освіта», [1918?]. – 286 с.
149. **[Рецензія]** // Віл. Укр. Школа. – 1918–19 (рік другий). – № 8/9 (березень–квітень). – С. 169–170. – Рец. на кн.: Рідні колоски : читанка для мол. кл. гімназії. Ч. 1 / склала О. Стешенко. – Вид. 2-ге, виправл. й доповн. – [Б. м.] : Т-во «Всеувито», [1918?].
150. **Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–19 шкільний рік** : (критич. нарис) // Віл. Укр. Школа. – 1918–19 (рік другий). – № 5 (грудень). – С. 291–297 : табл.
151. **«Трудова школа» П. П. Блонського** : (критич. нарис) // Віл. Укр. Школа. – 1918–19 (рік другий). – № 10 (травень). – С. 197–211.
152. **Школа й освіта на Вкраїні** : Друг. делег. з'їзд Всеукр. Учит. Спілки. З'їзд по позашк. освіти і дошк. вихованню. Про ін.-т дослідж. дитини. Остан. розпорядження рад. влади // Віл. Укр. Школа. – 1918–19 (рік другий). – № 6/7 (січень–лютий). – С. 60–64.
153. **Школа й Освіта на Україні** : [про реформу труд. школи в Росії] // Віл. Укр. Школа. – 1918–19 (рік другий). – № 8/9 (березень–квітень). – С. 132–136. – (Шкільна хроніка).

1919

154. **Зжиті форми старої школи й нова трудова соціалістична школа-комуна** // Соціаліст. трудов. школа. – 1919. – 25 лип. (бюл. № 2). – С. 1.
155. **Навчання грамоти без букваря** : (призначаю учителям, що майже не мають шк. досвіду) // Віл. Укр. Школа. – 1919–20 (рік третій). – № 1/3 (серпень–жовтень). – С. 40–44.
Розкриваються особливості звукового та словесного методів навчання.
156. **Українське учительство в нових освітніх обставинах** // Віл. Укр. Школа. – 1919–20 (рік третій). – № 1/3 (серпень–жовтень). – С. 84–87.
157. **Школа в Західній Європі й Америці** : нова школа в Б'єржі А. Фарія (Бельгія) // Віл. Укр. Школа. – 1919–20 (рік третій). – № 1/3 (серпень–жовтень). – С. 29–34 ; № 4/5 (листопад–грудень). – С. 139–145.

1920

158. **Перший рік навчання в Трудовій Школі** // Пролет. Освіта. – 1920. – № 1 (жовтень). – С. 6–14.

1922

159. **Значіння руху й діяльності в розвитку дитини** // Путь просвещения. – 1922. – № 2 (июнь). – С. 118–126.
160. **Переїмання** : [копіювання дитиною чуж. поведінки] // Путь просвещения. – 1922. – № 6 (октябрь). – С. 124–134.
161. **Розвиток органів почуття та їх значіння у вихованні дитини** // Путь просвещения. – 1922. – № 5 (сентябрь). – С. 97–124.

1923

162. **Держава й суспільство в справі виховання та освіти** // Червоний шлях. – 1923. – № 6/7. – С. 93–102.
163. **Труд і гра, яко фактори виховання** // Путь просвещения. – 1923. – № 9/10 (сентябрь–октябрь). – С. 85–104.

1924

164. **Весняно-літній період в практиці трудового навчання** // Рад. освіта. – 1924. – Ч. 3/4. – С. 26–36 : табл.

1925

165. **Будова комплексу** : (метод. лист) // Народній учитель. – 1925. – 25 серп. (ч. 34). – С. 2.
166. **Дослідчий метод і комплексна система** : (метод. лист) // Народній учитель. – 1925. – 16 черв. (ч. 24). – С. 2–3.
167. **Дослідчий метод у масовій школі** : (метод. лист) // Народній учитель. – 1925. – 23 черв. (ч. 25). – С. 3.
168. **Комплексне навчання** : (метод. лист) // Народній учитель. – 1925. – 6 черв. (ч. 23). – С. 3.
169. **[Рецензія]** // Путь просвещения. – 1925. – № 12 (декабрь). – С. 213. – Рец. на журн.: Наша Освіта : двохтиж. бюл. Сум. Окр. Інспектури Нар. Освіти, Окр. Правл. Спілки «Робос» і Сум. філ. «Книгоспілки». – [1925]. – № 3/4 і № 5.
170. **Що то є комплекс** // Народній учитель. – 1925. – 21 лип. (ч. 29). – С. 2.

1926

171. **Від розмов до діла** : (з приводу дискусії про методи навчання) : [про переваги методу цілих слів] // Народній учитель. Тижневий додаток. – 1926. – 21 квіт. (№ 16). – С. 3.
172. **До раціоналізації обліку** : (лист до вчительства) // Народній учитель. Тижневий додаток. – 1926. – 3 листоп. (№ 43). – С. 2.
173. **Метод цілих слів чи звуковий?** : [про переваги методу цілих слів] // Народній учитель. Тижневий додаток. – 1926. – 21 лип. (№ 28). – С. 4.
174. **На прямий шлях** : (до сесії Держнаукметодкому) : [обговорення питань орг. пед. процесу за комплекс. системою, обліку роботи в шк.] // Народній учитель. Тижневий додаток. – 1926. – 20 січ. (№ 3). – С. 1. – Стаття дискусійна.

175. **Німе читання, або читання про себе** : [із досвіду амер. шкіл] // Народній учитель. Тижневий додаток. – 1926. – 27 жовт. (№ 42). – С. 2–3.
176. **Перші кроки навчання читанню за американським методом** // Народній учитель. Тижневий додаток. – 1926. – 9 черв. (№ 22). – С. 2.
177. **Раціоналізація обліку** : [міркування про раціоналізацію обліку шкіл. роботи] // Народній учитель. Тижневий додаток. – 1926. – 17 листоп. (№ 45). – С. 2 ; 24 листоп. (№ 46). – С. 2–3 ; 1 груд. (№ 47). – С. 3–4 ; 8 груд. (№ 48). – С. 2 ; 22 груд. (№ 50). – С. 3 ; 29 груд. (№ 51). – С. 2.

1927

178. **Український дореволюційний педагогічний журнал** : «Світло». Завдання журн. // Шлях освіти. – 1927. – № 5. – С. 95–104.

1931

179. **За новий підручник для політехнічної школи** : стаття дискусійна // Комуніст. освіта. – 1931. – № 4. – С. 147–154. – Бібліогр. в підрядк. прим.
180. **Огляд букварів** // Комуніст. освіта. – 1931. – № 7/8. – С. 205–208. – Рец. на кн.: Буквар / склали: Арнаутов В. О., Рачинська І. Д., Дорошенко О. М., Троїцький А. П. – Х. : Рад. Школа ; О., 1931. – 64 с. ; Буквар. Робітна книжка для першого року навчання / склали: Деполович А. П., Музиченко О. Ф., Музиченко Ю. О. ; мал. Москальової Т. П. – Х. : Рад. Школа, 1931. – 54 с.

1988

181. **Нравственное внушение в деле воспитания** : (в сокр.) : [пер. с укр. Ж. Д. Ильченко] // Антология педагогической мысли Украинской ССР / Акад. пед. наук СССР ; [сост. Н. П. Калениченко]. – М. : Педагогика, 1988. – С. 384–391. – Печатається по изд.: Моральне внушення в справі виховання / Я. Ф. Чепіга. К. : Видавн. т-во «Час», 1924.

1995

182. **Самовиховання вчителя** // Барви творчості : наук.-метод. зб. / Школа-гімназія № 59 м. Києва ; за ред. І. Г. Єрмакова. – К., 1995. – С. 36–54. – Друкується за вид.: Самовиховання вчителя / Яків Чепіга. Вид. 2-ге. К. : Укр. школа, 1917.

1996

183. **Національність і національна школа** // Світло. – 1996. – Чис. 1. – С. 60–62. – Друкується за журн.: Світло. 1910. Кн. 1 (сентябрь).

1997

184. **Завдання моменту** : [створення незалеж. нац. школи] // Шлях освіти. – 1997. – № 2. – С. 53–54. – Друкується за журн.: Віл. Укр. Школа. 1918–19 (рік другий). № 3 (жовтень).
185. **Проект української школи. Ґрунтові постуляти проекта** : заг. завдання шк. // Світло. – 1997. – Чис. 3. – С. 66–67 : портр. – Друкується за журн.: Світло. 1913. Кн. 2 (октябрь).

2002

186. **Самовиховання вчителя** // Український педагогічний календар : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [упоряд.: Л. О. Калмикова, Т. Ф. Баєва ; за заг. ред. В. П. Коцура]. – К., 2002. – С. 100–119. – Друкується за журн.: Світло. 1913. Кн. 8 (апріль).
187. **Страх і кара** : [уризки з пед. нарису] // Права дитини: від витоків до сьогодення : зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів / [авт.-упоряд.: Г. М. Лактіонова, Л. В. Пироженко, О. В. Сухомлинська та ін.]. – К. : Либідь, 2002. – С. 103–107. – Друкується за журн.: Світло. 1912. Кн. 6 (февраль) ; Кн. 7 (март).

2003

188. **Грунтовні принципи нормальної школи** // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / [упоряд.: Л. Д. Березівська, Н. П. Дічек, Л. В. Пироженко та ін. ; наук. ред. О. В. Сухомлинська]. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 189–190. – Друкується за журн.: Світло. 1911. Кн. 1 (сентябрь).
189. **До трудової вільної школи!** // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / [упоряд.: Л. Д. Березівська, Н. П. Дічек, Л. В. Пироженко та ін. ; наук. ред. О. В. Сухомлинська]. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 212–216. – Друкується за журн.: Віл. Укр. Школа. 1918–19 (рік другий). № 8/9 (березень–квітень).
190. **Завдання моменту** // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / упоряд. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2003. – С. 400–402. – (Серія «Вища освіта XXI століття»).
191. **Національне виховання** // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / [упоряд.: Л. Д. Березівська, Н. П. Дічек, Л. В. Пироженко та ін. ; наук. ред. О. В. Сухомлинська]. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 191–208. – Друкується за вид.: Проблеми виховання й навчання в світлі науки й практики : зб. психо-пед. ст. К. : Друк. перш. артілі Друк. справи, [1913].
192. **Педологія, або наука про дітей** // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / [упоряд.: Л. Д. Березівська, Н. П. Дічек, Л. В. Пироженко та ін. ; наук. ред. О. В. Сухомлинська]. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 208–212. – Друкується за журн.: Світло. 1911. Кн. 5 (январь).
193. **Самовиховання вчителя** // Все для вчителя. – 2003. – Трав. (№ 13/14). – С. 1–9.
194. **Страх і кара** : (психо-пед. нарис) (1912) // Хрестоматія з історії педагогіки / М-во освіти і науки України, Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка ; [упоряд. та авт. вступ. ст.: Рисіна М. Ю., Сбруєва А. А. ; наук. ред. та авт. передм. Сбруєва А. А.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. – Ч. 1 : Вітчизняна школа і педагогіка. – С. 179–186. – Друкується за журн.: Світло. 1912. Кн. 7 (березень).

2005

195. **Завдання моменту** // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / [укладач О. О. Любар] ; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – С. 375–377. – Друкується за журн.: Шлях освіти. 1997. № 2.

2007

196. **Брежливість в справі виховання** // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. спец. «Дошкіль. виховання» / Бердян. держ. пед. ун-т ; за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Бердянськ, 2007. – С. 78–80.
197. **Моральне втручання у справі виховання** // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. спец. «Дошкіль. виховання» / Бердян. держ. пед. ун-т ; за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Бердянськ, 2007. – С. 75–78.
198. **Практична трудова педагогіка** : [уринок] // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. спец. «Дошкіль. виховання» / Бердян. держ. пед. ун-т ; за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Бердянськ, 2007. – С. 81–85.

2008

199. **Брежливість в справі виховання** // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Вид. 2-ге, доповн. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – С. 105–108.
200. **Моральне втручання у справі виховання** // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Вид. 2-ге, доповн. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – С. 101–105.
201. **Практична трудова педагогіка** : [уринок] // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Вид. 2-ге, доповн. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – С. 108–114.

2009

202. **Практична трудова педагогіка** : труд. метод навчання : (уринок) // Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті. Додатки : дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Березівська Лариса Дмитрівна ; Ін-т педагогіки АПН України ; наук. консультант Сухомлинська Ольга Василівна. – К., 2009. – С. 747–757 : табл. – Друкується за кн.: Практична трудова педагогіка / Я. Чепіга. К. ; Х., 1924.
203. **Проект української школи** : (3-й, 4-й, 5-й і 6-й роки навчання) : (уринок) // Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті. Додатки : дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Березівська Лариса Дмитрівна ; Ін-т педагогіки АПН України ; наук. консультант Сухомлинська Ольга Василівна. – К., 2009. – С. 547–563. – Друкується за журн.: Світло. 1913. Кн. 4 (декабрь).

2011

204. **Брежливість в справі виховання** // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. – С. 105–108. – Друкується за кн.: Вибрані педагогічні твори / Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич). – Х. : ОВС, 2006.
205. **Комплексні програми для початкової школи** (1924) : [уринок] // Реформи шкільної освіти в Україні у XX столітті: документи, матеріали і коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : хрестоматія / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2011. – С. 236–241 :

табл. – Друкується за кн.: Практична трудова педагогіка / Я. Чепіга. К. ; Х., 1924.

206. **Моральне виховання в справі виховання** // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Донецьк : ЛАН-ДОН-XXI, 2011. – С. 101–105. – Друкується за кн.: Вибрані педагогічні твори / Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич). – Х. : ОВС, 2006.
207. **Навчальні плани для початкової школи (1918–1919)** : [витяг з ст. «Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–19 шкільний рік : (критич. нарис)»] // Реформи шкільної освіти в Україні у XX столітті: документи, матеріали і коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : хрестоматія / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2011. – С. 123. – Друкується за журн.: Віл. Укр. Школа. 1918–19 (рік другий). № 5 (грудень).
208. **Практична трудова педагогіка** : [уривок] // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Донецьк : ЛАН-ДОН-XXI, 2011. – С. 108–114. – Друкується за кн.: Вибрані педагогічні твори / Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич). – Х. : ОВС, 2006.
209. **Проект української школи (1913)** : (3-й, 4-й, 5-й і 6-й роки навчання) // Реформи шкільної освіти в Україні у XX столітті: документи, матеріали і коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : хрестоматія / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2011. – С. -34–50. – Друкується за журн.: Світло. 1913. Кн. 4 (декабрь).
210. **Страх і кара** : (психо-пед. нарис) // Хрестоматія з історії педагогіки : навч. посіб. для вищ. пед. навч. закл. України : у 2 т. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. А. В. Троцько. – Х., 2011. – Т. 2. – С. 358–367. – Друкується за журн.: Світло. 1912. Кн. 7 (березень).

1.7. Періодичні видання за редакцією Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)

1925

211. **Народний учитель** : газ. рад. учительства / орган Всеукр. Центр. Правління Спілки Робітничої Освіти ; редагують: Н. М. Калюжний, О. М. Мізерницький ... Я. Ф. Чепіга [та ін.]. – 1925–1931. – Х., 1925. – Ч. 22–52. – Виходить щотижня.

1926

212. **Народний учитель** : газ. рад. учительства / орган Всеукр. Центр. Правління Спілки Робітничої Освіти ; редагують: Н. М. Калюжний, О. М. Мізерницький ... Я. Ф. Чепіга [та ін.]. – 1925–1931. – Х., 1926. – № 1–53. – Виходить щотижня.

1927

213. **Народний учитель** : газ. рад. вчительства / орган Всеукр. Комітету Спілки Робітників Освіти ; редагують: Н. М. Калюжний, О. М. Мізерницький ... Я. Ф. Чепіга [та ін.]. – 1925–1931. – Х., 1927. – № 1–27. – Виходить щотижня.

РОЗДІЛ II

ЛІТЕРАТУРА ПРО ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ Я. Ф. ЧЕПІГИ (ЗЕЛЕНКЕВИЧА)

2.1. Біографія Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) у енциклопедичних, періодичних виданнях, навчальних посібниках та інших виданнях

1913

214. **Черкасенко, С.** Переднє слово [про Я. Ф. Чепігу] / С. Черкасенко // Проблеми виховання й навчання в світлі науки й практики : зб. психо-пед. ст. – К. : Друк. Перш. Київ. Артлі Друк. Справи, 1913. – Кн. 1. – С. 5–7.

1925

215. **В Наркомосі** : увазі окрметодкомів / Держнаукметодком // Народній учитель. – 1925. – 7 лип. (ч. 27). – С. 4.
Про навчальний план літніх курсів перепідготовки учительства – 10 годинний курс «Основи наукової педагогіки», організований Науково-педагогічним Комітетом; серед викладачів цих курсів був Я. Ф. Чепіга.
216. **Яків Теофанович Чепіга (Зеленкевич)** : (з нагоди трицятиліття його пед., літ., наук. і громад. праці : роки 1895–1925) // Путь просвещения. – 1925. – № 12 (декабрь). – С. 141–144 : портр. – Бібліогр.: с. 143–144.
217. **Яків Теофанович Чепіга (Зеленкевич)** : (з нагоди трицятиліття його пед., літ., наук. й громад. праці : роки 1895–1925) // Рад. освіта. – 1925. – № 12 (грудень). – С. 49–52 : портр.

1926

218. **День ювілею** : [привітання Я. Т. Чепізі з нагоди ювілею 30-річної наукової, педагогічної, літературної та громадської роботи від ВУЦП Робос, Наркомосвіти, Ол. Попова, А. Слущкого, С. Стрільбицького та ін.] // Народній учитель. – 1926. – 10 берез. (№ 10). – С. 2.
219. **До тридцятирічного ювілею науково-педагогічної праці Я. Т. Чепіги** // Народній учитель. – 1926. – 13 січ. (ч. 2). – С. 1.
Оголошення про створення Комісії для проведення ювілею 30-річної наукової, педагогічної, літературної та громадської праці відомого педагога Я. Ф. Чепіги, який відбудеться в Харкові 14 лютого 1926 р. До Комісії ввійшли представники Спільки робітників освіти (робос), науково-дослідної кафедри педагогіки, НКО освіти та інших організацій.
220. **До ювілею Я. Т. Чепіги** // Народній учитель. – 1926. – 7 квіт. (№ 14). – С. 2.
Повідомлення про надходження до редакції привітань з нагоди ювілею 30-річної науково-педагогічної діяльності Я. Ф. Чепіги, зокрема подається привітання від голови управління парламентарної репрезентації в польському сеймі та сенаті Козицького. Також наводяться слова подяки Я. Ф. Чепіги окремим особам, товариствам і установам в Україні та за кордоном, які надіслали свої привітання.

221. **Дога, В.** Чи треба боятись шкільного НЕП'у / В. Дога // Народній учитель. Тижневий додаток. – 1926. – 10 лют. (№ 6). – С. 1. – (До з'ясування справи : (з приводу тез тов. Соколянського та ст. тов. Чепіги «На прямий шлях»)).
Про сесію Державного науково-методологічного комітету Наркомосу (22–27 січня 1926 р., м. Київ), на якій обговорювалися питання комплексної системи навчання, що висвітлені в статті Я. Ф. Чепіги «На прямий шлях». Див. № 174.
222. **Заплутана справа** / О. Л. // Народній учитель. Тижневий додаток. – 1926. – 3 берез. (№ 9). – С. 1. – (До з'ясування справи [з приводу тез т. Соколянського]).
Про погляди Я. Ф. Чепіги щодо комплексності навчання.
223. **Мізерницький, О.** 30 років творчої роботи : 1 березня – день ювілею 30-тирічної діяльності Якова Теофановича Чепіги. Перший з перших / О. Мізерницький // Народній учитель. – 1926. – 10 берез. (№ 10). – С. 2 : портр.
224. **[Оголошення про перенесення святкування ювілею Чепіги Я. Т. з 14 лютого на 14 березня]** / Комісія по переведенню ювілея 30-річної наукової, педагогічної, літературної та громадської роботи // Народній учитель. – 1926. – 10 лют. (№ 6). – С. 3.
225. **Пономарчук.** Наші побажання / Учитель Пономарчук // Народній учитель. Тижневий додаток. – 1926. – 10 лют. (№ 6). – С. 1. – (До з'ясування справи : (з приводу тез тов. Соколянського та ст. тов. Чепіги «На прямий шлях»)).
Про статтю Я. Ф. Чепіги «На прямий шлях», у якій висвітлені його погляди щодо комплексної системи навчання. Див. № 174.
226. **Скуратівський, Д.** Наша критика / Д. Скуратівський // Народній учитель. Тижневий додаток. – 1926. – 3 берез. (№ 9). – С. 1. – (До з'ясування справи [з приводу тез т. Соколянського]).
Про погляди Я. Ф. Чепіги щодо комплексності навчання.
227. **30 років на фронті освіти.** Яків Теофанович Чепіга (Зеленкевич) / О. П. // Народній учитель. – 1926. – 24 лют. (№ 8). – С. 1.
228. **Ювілей Я. Т. Чепіги** / О. Г. // Рад. освіта. – 1926. – № 4 (квітень). – С. 70–72.
Про святкування 30-ти річного ювілею наукової діяльності видатного українського педагога Якова Феодановича Чепіги 25 березня 1925 року в місті Харкові в залі Громадської Книгозбірні. Наводяться вітальні промови: заступника народного комісара освіти тов. Я. П. Ряппо, голови Всеукраїнського центрального правління Спільки робітників освіти (Робос) тов. О. М. Мізерницького, голови Педагогічної Секції Харківського Наукового Товариства професора О. І. Попова та багатьох інших. Подається виступ Я. Ф. Чепіги зі словами подяки.

1935

229. **Чепіга-Зеленкевич** // Українська загальна енциклопедія. Книга знання : в 3 т. : багато ілюстрована, з кольоровими таблицями, мапами та образками / під голов. ред. Івана Раковського. – Львів ; Станіславів ; Коломия, [1935]. – Т. 3 : С–Я. – С. 1167.

1964

230. **Чепіга-Зеленкевич** : [біогр. довідка] // Українська Радянська Енциклопедія / АН УРСР ; голов. ред. М. П. Бажан. – К. : Голов. ред. Укр. Рад. Енцикл., 1964. – Т. 16 : Цементация – Ъ. – С. 95.

1966

231. **«Народний учитель»** // Енциклопедія Українознавства : словникова частина / Наук. Т-во ім. Шевченка ; голов. ред. Володимир Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде Життя, 1966. – [Т.] 5 : [Місто–Перемышлянинь]. – С. 1700.

Про педагогічний тижневик Всеукраїнського Комітету Спілки Робітників Освіти «Народний учитель», який виходив у Харкові упродовж 1925–1931 рр. Серед співробітників тижневика – Я. Чепіга.

1969

232. **Дей, О. І.** Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) / О. І. Дей. – К. : Наук. думка, 1969. – 557, [2] с.

Про псевдоніми та криптоніми Якова Феофановича Зеленкевича: Я. Ч.; З-вич, Я.; Буцицький Е.; Садівник; Учитель Я. З.; Чепіга Іван та ін. див. Алфавітний покажчик авторів. – С. 472.

1971

233. **Історія міст і сіл Української РСР** : в 26 т. Миколаївська область / Ін-т історії АН УРСР ; редкол. тому: Васильєв В. О. (голова редкол.), Агєєв Ю. М., Антоненко В. Й. [та ін.]. – К. : Голов. ред. Укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1971. – 771 с.

Про Я. Ф. Чепігу (Зеленкевича) див. Іменний покажчик. – С. 752.

1984

234. **Чепіга-Зеленкевич Яків (1875–1938)** : [корот. біогр. довідка] // Енциклопедія Українознавства : словникова частина / Наук. Т-во ім. Шевченка ; голов. ред. Володимир Кубійович. – Paris ; New York : Молоде Життя, 1984. – Т. 10 : [Хмельницький–Яшуржинський]. – С. 3699.

235. **Чепіґа-Zelenkevych, Yakiv** // Encyclopedia of Ukraine / edited by Volodymyr Kubijovych. – Toronto ; Buffalo ; London, 1984. – V. 1 : A–F. – S. 414.

1987

236. **Чепіґа-Зеленкевич Яків Феофанович (12.V 1875–22.VIII 1938)** : [корот. біогр. довідка] // Український Радянський Енциклопедичний Словник : в 3 т. / редкол.: Бабичев Ф. С. (голов. ред.), Денисов А. Ф., Дзевєрін І. О. [та ін.]. – Вид. 2-ге. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1987. – Т. 3 : Портулак – Ї. – С. 615–616.

1988

237. **Ильченко, Ж. Д.** Яков Феофанович Чепіґа (Зеленкевич) (1875–1938) / Ж. Д. Ильченко // Антология педагогической мысли Украинской ССР / Акад. пед. наук СССР ; [сост. Н. П. Калениченко]. – М. : Педагогика, 1988. – С. 381–383.

1989

238. **Ильченко, Ж.** Яків Феофанович Чепіґа / Ж. Ильченко // Дошкіл. виховання. – 1989. – № 10. – С. 31.

1995

239. **Ільченко, Ж.** Невтомний трудівник на ниві української освіти і науки : 120 років від дня народж. Я. Ф. Чепіги // Пед. газета. – 1995. – Черв. (№ 6). – С. 3.

1996

240. **Васькович, Г.** Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.) / Григорій Васькович ; Укр. Віл. Ун-т ; з супровід. сл. Анатолія Алексюка. – К. ; Т. : Мандрівець, 1996. – 358, [1] с. – Бібліогр.: с. 339–352. – (Сер.: Габілітації ; ч. 2).

Про педагогічну діяльність Я. Ф. Чепіги див. Іменний покажчик. – С. [359].

241. **Інститут педагогіки АПН України, 70** : нарис історії / АПН України, Ін-т педагогіки ; [редкол.: М. Д. Ярмаченко, В. М. Мадзігон, Н. П. Калениченко та ін.]. – К. : Пед. думка, 1996. – 177, [5] с. : фотогр.

Про особовий склад науково-дослідної кафедри педології при Харківському інституті народної освіти в 1925 році, що складалася з чотирьох секцій та однієї комісії. Керівником секції методики і дидактики був Я. Ф. Чепіга. – С. 11, 20.

Про навчальні й методичні посібники Я. Ф. Чепіги, створені в 30-ті роки, які відіграли важливу роль у становленні та розвитку теорії й практики початкового навчання та виховання. Це, зокрема, «Методика навчання в трудовій школі першого концентру», що в ті роки була для класних керівників своєрідною енциклопедією з методики початкового навчання. – С. 75.

242. **Сухомлинська, О. В.** Яків Чепіга (1875–1938) / О. В. Сухомлинська // Нариси історії українського шкільництва (1905–1933) : навч. посіб. / [О. В. Сухомлинська, Н. П. Калениченко, Ж. Д. Ільченко та ін.] ; Міжнар. фонд «Відродження» ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – С. 275–282.

1997

243. **Гончаренко, С.** Чепіга-Зеленкевич Яків Феофанович (12.V.1875–22.VIII.1938) : [корот. біогр. довідка] / Семен Гончаренко // Український педагогічний словник / Семен Гончаренко ; Міжнар. фонд «Відродження». – К. : Либідь, 1997. – С. 359.

244. **Кліцаков, І. О.** Педагогічні кадри України (1917–1937 рр.) / Кліцаков І. О. ; Горлів. держ. пед. ін-т інозем. мов ім. Н. К. Крупської. – Донецьк : Юго-Восток, 1997. – 309 с. – Бібліогр.: с. 263–309.

Про викладацьку діяльність Я. Ф. Чепіги на початку 20-х років у київських педагогічних закладах. – С. 105.

245. **Сухомлинська, О.** Слово про педагога : [пед. діяльн. Я. Ф. Зеленкевича] / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 1997. – № 2. – С. 55.

1998

246. **Болтівець, С.** «...з надією на кращу долю» : [життя та діяльн. укр. педагога і психолога Я. Ф. Чепіги] / С. Болтівець // Світло. – 1998. – Чис. 4. – С. 58–60. – Бібліогр.: 6 назв.

1999

247. **Логвиненко, Т.** Чепіга Я. Ф. (1875–1938 рр.) / Логвиненко Тетяна // Літопис педагогічної думки в Україні / Луцик Дмитро, Логвиненко Тетяна. – Дрогобич : Відродження, 1999. – С. 88–95.
248. **Любар, О. О.** Історія української педагогіки : [навч. посіб. для студ. пед. навч. закл.] / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : Ін-т змісту і методів навчання МО України, 1999. – 355, [1] с.
Про Я. Ф. Чепігу – прибічника ідеї національного виховання. – С. 269.

2000

249. **Березівська, Л.** Формування педагогічного світогляду Якова Чепіги (Зеленкевича) (1892–1895 рр.) / Лариса Березівська // Шлях освіти. – 2000. – № 4. – С. 38–41.
Про навчання Я. Ф. Чепіги в Новобузькій учительській семінарії (Миколаївська область).

2001

250. **Мельничук, О. С.** Освіта та педагогічна думка України в ХХ столітті / О. С. Мельничук // Історія педагогіки України : [навч. посіб.] / О. С. Мельничук. – [Вид. 2-ге, доповн. і переробл.]. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2001. – [Розд.] 5. – С. 46–62.
Про Я. Ф. Чепігу – відомого методиста початкового навчання, який створив низку підручників для початкової школи, методичних посібників для вчителів, підручників для навчання грамоти дорослих. – С. 56.
251. **Скрипченко, О. В.** Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович : [корот. біогр. довідка] / Скрипченко О. В., Лисянська Т. М., Скрипченко Л. О. // Довідник з педагогіки та психології : навч. посіб. для викл., асп. та студ. пед. навч. закл. / Скрипченко О. В., Лисянська Т. М., Скрипченко Л. О. ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : [б. в.], 2001. – С. 209.
252. **Сухомлинська, О.** Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович : [біогр. довідка] / О. Сухомлинська // Педагогічний словник / АПН України, Ін-т педагогіки ; за ред. Ярмаченка М. Д. – К. : Пед. думка, 2001. – С. 487.
253. **Ярмаченко, М.** Реформування освіти та педагогічної науки в Україні. Історія та сучасність / Микола Ярмаченко // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2001. – № 3. – С. 18–42.
Про науково-дослідну кафедру педології при Харківському інституті народної освіти (з 25 грудня 1925 р. – кафедра педагогіки), що складалася з чотирьох секцій та однієї комісії. Керівником секції методики і дидактики був Я. Ф. Чепіга. – С. 25.

2002

254. **Інститут педагогіки: погляд через роки...** : до 75-річчя від дня заснування Укр. наук.-дослід. Ін-ту педагогіки / АПН України, Ін-т педагогіки ; [редкол.: Бібік Н. М., Бугайов О. І., Бурда М. І. та ін.]. – К. : Пед. думка, 2002. – 215 с. : фотогр.
Про Я. Ф. Чепігу – одного із засновників науково-дослідної кафедри педології в м. Києві в 1922 р. – С. 63.

255. **[Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович : корот. біогр. довідка]** // Український педагогічний календар : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [упоряд.: Л. О. Калмикова, Т. Ф. Баєва ; за заг. ред. В. П. Коцура]. – К., 2002. – С. 93.

2003

256. **Березівська, Л. Д.** Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович (1875–1938) : відом. укр. педагог, психолог, громад. діяч / Л. Д. Березівська // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / [упоряд.: Л. Д. Березівська, Н. П. Дічек, Л. В. Пироженко та ін. ; наук. ред. О. В. Сухомлинська]. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 187–189.
257. **Марочко, В.** Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941) / Марочко Василь, Хілліг Гьотц ; Ін-т історії України НАН України, Марбурз. ун-т (Німеччина). – К. : Наук. світ, 2003. – 301, [1] с.
Із змісту: Яків Чепіга: «невтомний борець за початкову освіту». – С. 124–131.
Висвітлюється діяльність Українського науково-дослідного інституту педагогіки (Харків), до особового складу якого в 1928–1929 академічному році входив науковий співробітник Я. Ф. Чепіга. – С. 80–81.
Посилаючись на оглядову довідку № 2896, яка зафіксувала прізвище заарештованого восени 1937 року колишнього співробітника УНДІПу Я. Ф. Чепіги, розкриваються масштаби карально-репресивних заходів, застосованих проти співробітників інституту. – С. 92.
258. **Медвідь, Л. А.** Особливості формування педагогічної думки в Україні 20–40-х років XX ст. / Л. А. Медвідь // Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : навч. посіб. / Л. А. Медвідь. – К. : Вікар, 2003. – Розд. 8, [підрозд.] 8.3. – С. 274–290.
Про Я. Ф. Чепігу – прихильника ідей вільного виховання. – С. 275, 276.
Про створення в 1922 р. у Київському інституті народної освіти науково-дослідної кафедри педології, що існувала до 1930 р., до складу якої входив Я. Ф. Чепіга (завідував секцією практичної педагогіки, керував секцією методики і дидактики науково-дослідної кафедри педології). – С. 277–278.
259. **Сисоєва, С.** Яків Чепіга (1875–1938) / Світлана Сисоєва, Ірина Соколова // Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Світлана Сисоєва, Ірина Соколова. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – С. 220–227.
260. **Усатенко, Т. П.** Українська національна школа: минуле і майбутнє : українознав. вимір / Т. П. Усатенко ; НДІ українознавства ; Пост. коміс. Київради з питань гуманіт. політики. – К. : Наук. думка, 2003. – 284, [1] с. – Бібліогр.: с. 232–252 (407 назв).
Про науково-педагогічну та викладацьку діяльність Я. Ф. Чепіги див. Іменний покажчик. – С. 284.
261. **Чепіга-Зеленкевич Яків Феофанович** : укр. педагог і освіт. діяч // Провідники духовності в Україні : [довідник] / за ред. І. Ф. Кураса. – К. : Вища школа, 2003. – С. 588–589.
262. **Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) (1875–1938)** : [корот. біогр. довідка] // Хрестоматія з історії педагогіки / М-во освіти і науки України, Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка ; [упоряд. та авт. вступ. ст.: Рисіна М. Ю., Сбруєва А. А. ; наук. ред. та авт. передм. Сбруєва А. А.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. – Ч. 1 : Вітчизняна школа і педагогіка. – С. 179.

263. **Яворська, С.** Забуті імена: Яків Чепіга / Стефанія Яворська // Наука і освіта. – 2003. – № 1. – С. 125–129. – Бібліогр.: 7 назв.

2004

264. **Болтівець, С. І.** До 130-річчя з дня народження. Доля українського педагога і психолога Якова Чепіги / С. І. Болтівець // Практич. психологія та соц. робота. – 2004. – № 1. – С. 30–36 : табл.

Детально висвітлюються обставини арешту й заслання Я. Ф. Чепіги. Подається анкета та протокол його допиту в Харківському обласному управлінні НКВС УРСР.

265. **Кузьменко, М. М.** Науково-педагогічна інтелігенція в УСРР 20–30-х років: соціально-професійний статус та освітньо-культурний рівень / Кузьменко М. М. ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Донецьк : Норд Пресс, 2004. – 455 с. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Про науково-педагогічну та викладацьку діяльність Я. Ф. Чепіги див. Іменний покажчик. – С. 451.

266. **Чикаленко, Є.** Щоденник (1907–1917) : [у 2 т.]. Т. 1 / Євген Чикаленко. – К. : Темпора, 2004. – 426, [1] с. : іл.

Про відомого українського педагога Я. Ф. Чепігу, який походив з запорозького роду. – С. 46.

2005

267. **Березівська, Л. Д.** Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович / Л. Д. Березівська // Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2 : XX століття. – С. 89–99 : портр. – Бібліогр.: с. 98–99.

268. **Березівська, Л.** Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі : [життя та діяльн. видат. укр. педагога та психолога Я. Ф. Чепіги] / Лариса Березівська // Пед. газета. – 2005. – Квіт. (№ 4). – С. 7 : портр.

2006

269. **Березівська, Л. Д.** Від упорядника : [наук.-пед. спадщина Я. Ф. Чепіги] / Л. Д. Березівська // Вибрані педагогічні твори : навч. посіб. / Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) ; [упоряд., авт. передм., вступ. ст. та бібліогр. покажч. Л. Д. Березівська] ; Ін-т педагогіки АПН України. – Х. : ОВС, 2006. – С. 4–8. – Бібліогр. в підрядк. прим.

270. **Березівська, Л. Д.** Він був одним із перших: Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) (1875–1938) / Л. Д. Березівська // Вибрані педагогічні твори : навч. посіб. / Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) ; [упоряд., авт. передм., вступ. ст. та бібліогр. покажч. Л. Д. Березівська] ; Ін-т педагогіки АПН України. – Х. : ОВС, 2006. – С. 9–20. – Бібліогр. в підрядк. прим.

271. **Березівська, Л. Д.** Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович / Л. Д. Березівська // Інститут педагогіки, 80 / АПН України, Ін-т педагогіки ; [голов. ред. В. М. Мадзігон ; редкол.: М. Д. Ярмаченко, Н. М. Бібік, М. І. Бурда та ін.]. – К. : Пед. думка, 2006. – С. 233–235.

Про життєвий шлях і науково-педагогічну діяльність Я. Ф. Чепіги.

272. **Любар, О. О.** Історія української школи і педагогіки : [навч. посіб.] / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : Знання, 2006. – 447 с.
Про Я. Ф. Чепігу – прибічника ідеї національного виховання. – С. 337.

2007

273. **Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович (1875–1938)** : [біогр. довідка] // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки в Україні : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. спец. «Дошкіль. виховання» / Бердян. держ. пед. ун-т ; за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Бердянськ, 2007. – С. 74–75 : фотогр.

2008

274. **Березівська, Л. Д.** Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки АПН України ; [наук. ред. О. В. Сухомлинська]. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.

Аналізується зміст доповіді Я. Ф. Чепіги «Соціалізація народної освіти» на II Всеукраїнському вчительському з'їзді 10–12 серпня 1917 р. у м. Києві. – С. 89.

Висвітлюються ідеї Я. Чепіги щодо розвитку української школи, моделі вільної трудової школи. – С. 93, 112, 121.

Висвітлюється організація Наркомосом УСРР інструкторських курсів для вчителів, серед викладачів яких був Я. Ф. Чепіга. – С. 161.

Розкривається участь Я. Ф. Чепіги в Комісії з побудови єдиної трудової школи, зокрема у розробленні «Положення про єдину трудову школу Української Соціалістичної Радянської Республіки». – С. 158, 162, 207.

Про створення Державного науково-методологічного комітету (2 лютого 1925 р.), до складу якого входив Я. Ф. Чепіга. – С. 187.

275. **Сухомлинська, О. В.** Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович : [біогр. довідка] / О. В. Сухомлинська // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 996.

276. **Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) (1875–1938)** : [біогр. довідка] // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Вид. 2-ге, доповн. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – С. 99–100 : фотогр.

277. **Щербакова, О. Л.** Вплив національної педагогічної думки України початку ХХ століття на формування Я. Чепіги як педагога-гуманіста / О. Л. Щербакова // 36. наук. пр. Пед. науки / Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2008. – Вип. 47. – С. 74–79. – Бібліогр.: 14 назв.

278. ***Щербакова, О. Л.** Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Якова Чепіги : навч. посіб. / О. Л. Щербакова. – Миколаїв : Атол, 2008. – 96 с.

2010

279. **Зайченко, І. В.** Історія педагогіки : навч. посіб. : у 2 кн. Кн. 2. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні / І. В. Зайченко. – К. : Слово, 2010. – 1030, [1] с. – Бібліогр.: с. 992–1031 (497 назв).

Із змісту: Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич). – С. 556–563 : портр.

Про науково-педагогічну діяльність теоретика «шкільної революції» Я. Ф. Чепіги. – С. 482, 486, 489, 523, 525, 631, 647, 667, 669, 671.

280. **Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки на 2010 рік** / [АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; уклад.

Лідія Ніколюк ; наук. ред. Павла Рогова ; відп. за вип. Лариса Пономаренко // Шкіл. світ. – 2010. – Січ. (№ 1). – С. 1–103.

Подається коротка біографічна довідка про Я. Ф. Чепігу, якому 12 травня 2010 р. виповнилося 135 років від дня народження. – С. 45–46.

281. **Кравчун, Н.** Організаційно-педагогічна діяльність Я. Чепіги у період становлення системи національної освіти (1906–1921 рр.) / Наталія Кравчун // Імідж сучас. педагога. – 2010. – № 8. – С. 37–39. – Бібліогр.: 7 назв.

282. **Лобода, С. М.** Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси ХХ століття: протистояння ідей : [монографія] / С. М. Лобода ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка ; [наук. ред. Курило В. С.]. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010. – 503 с. : табл. – Бібліогр.: с. 417–503 (937 назв).

Про журналістсько-публіцистичну діяльність Я. Ф. Чепіги, який вважав педагогічну публіцистику найважливішою суспільно-політичною силою, могутнім чинником розвитку освіти. – С. 6.

283. **Лобода, С. М.** Провідні ідеї педагогічної творчості вчителів, розвинуті в педагогічній пресі України ХХ століття / С. М. Лобода // Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси ХХ століття: протистояння ідей : [монографія] / С. М. Лобода ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка ; [наук. ред. Курило В. С.]. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010. – Розд. 2. – С. 98–232.

Про участь Я. Ф. Чепіги – видатного педагога й публіциста в роботі журналу «Світло». – С. 105.

Про погляди Я. Ф. Чепіги щодо важливості мови в житті людини. – С. 107.

Про Я. Ф. Чепігу – одного з перших, хто «поставив питання націоналізації школи на суто науковий ґрунт» і визначив творчі засади освіти й учительської праці, та який увійшов до золотого фонду української педагогічної класики й набуває особливої актуальності сьогодні, в період розбудови нової української держави, системи освіти й школи. – С. 111–115.

Про роль Я. Ф. Чепіги в розвитку ідеї національної школи. – С. 118–119.

Про працю Я. Ф. Чепіги в редколегії журналу «Вільна українська школа» з вересня 1917 р. по грудень 1920 р. – С. 124.

Про роботу Я. Ф. Чепіги над підготовкою нових підручників та методологією викладання різних предметів в українській школі. – С. 124, 125.

Про участь Я. Ф. Чепіги в роботі І-ої сесії Державного науково-методичного комітету УРСР у лютому 1936 р. у Харкові. – С. 136, 140.

Про Я. Ф. Чепігу, який одним з перших в українській педагогіці вивів ідеал народного вчителя й визначив саморозвиток особистості основою педагогічної творчої діяльності. – С. 137.

2011

284. **Березівська, Л. Д.** Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: документи, матеріали і коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : хрестоматія / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2011. – 383 с. : табл.

Про виступ Я. Ф. Чепіги на засіданні комісії з реформування школи в Україні Наркомосу УСРР 10 березня 1919 року щодо ступенів навчання української школи. – С. 195.

285. **Богданець-Білооскаленко, Н. І.** Деякі аспекти освітньої діяльності Якова Чепіги / Н. І. Богданець-Білооскаленко // Пед. вісн. – 2011. – № 2. – С. 16–17. – Бібліогр.: 5 назв.

286. **Богданець-Білоskalенко, Н. І.** Просвітницько-культурний вплив історичних трансформацій суспільства на формування особистості Я. Ф. Чепіги / Н. І. Богданець-Білоskalенко // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2011. – Вип. 1. – С. 110–114.
287. **Гончаренко, С.** Чепіга-Зеленкевич Яків Феофанович (12.V.1875–22.VIII.1938) : [корот. біогр. довідка] / Семен Гончаренко // Український педагогічний енциклопедичний словник / Семен Гончаренко. – Вид. 2-ге, доповн. й виправл. – Рівне : Волин. обереги, 2011. – С. 495.
288. **Новицька, О.** Стан досліджень з історії педагогіки в Україні у ранній радянський період / Ольга Новицька // Іст.-пед. альманах / НАПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2011. – Вип. 1. – С. 12–15. – Бібліогр.: 10 назв.
Про Я. Ф. Чепігу, який у 1925–1926 н. р. очолював секцію методики й дидактики науково-дослідної кафедри педології при ХІНО. – С. 15.
289. **Сафонова, Н. В.** Інноваційна педагогічна думка видатних педагогів 20-х років ХХ століття та її втілення в сучасну шкільну практику : навч.-метод. посіб. / Сафонова Н. В. – О. : Друк. дім, 2005. – 110 с.
Про виступ Я. Ф. Чепіги на II Всеукраїнському вчительському з'їзді в серпні 1917 р. з доповіддю «Соціалізація народної освіти», у якій виклав вимоги щодо організації освіти в Україні. – С. 11.
Про Київську науково-дослідну кафедру педології, засновану в 1922 році, до складу якої входив Я. Ф. Чепіга. – С. 30.
Про журнал «Вільна українська школа», на сторінках якого друкувались рецензії на підручники й літературні твори, зокрема на методичний підручник для вчителя «Письмо в школі» Я. Ф. Чепіги. – С. 51.
290. **Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) (1875–1938)** : [біогр. нарис] // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. І. Г. Улюкаєвої. – Донецьк : ЛАНДОН-ХХІ, 2011. – С. 99–100 : портр.
291. **Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) (1875–1938)** : [про життя і пед. діяльн. Я. Ф. Чепіги] // Хрестоматія з історії педагогіки : навч. посіб. для вищ. пед. навч. закл. України : у 2 т. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. А. В. Троцько. – Х., 2011. – Т. 2. – С. 356–357 : фотогр.

2.2. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) – основоположник національної початкової освіти

1967

292. **Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР, 1917–1967** / [Баскіна І. Б., Березняк Є. С., Бондар А. Г. та ін. ; М-во освіти УРСР, НДІ педагогіки ; редкол.: Бондар А. Г. (відп. ред.), Дзеверін О. Г., Кобзар Б. С. та ін.]. – К. : Рад. школа, 1967. – 481, [2] с.
Про педагогічну діяльність Я. Ф. Чепіги в дореволюційний період, спрямовану на організацію народної початкової школи, підвищення її ролі в розвитку національної культури. – С. 286–287.

Про спеціальну комісію в справах реформи школи при Наркомосі України, до складу якої входив Я. Ф. Чепіга (розробка «Положення про єдину трудову школу УСРР» (1919 р.). – С. 297.

293. **Савицька, Г. І.** Я. Ф. Чепіга – невтомний борець за початкову освіту на Україні / Г. І. Савицька // Педагогіка : республік. наук.-метод. зб. / М-во освіти УРСР. – К. : Рад. школа, 1967. – Вип. 5 : Нариси з історії розвитку педагогічної науки на Україні (1917–1967). – С. 122–130 : портр. – Бібліогр.: 26 назв.

1991

294. **Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X– поч. XX ст.) :** нариси / [редкол.: М. Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н. П. Калениченко (заст. відп. ред.), С. У. Гончаренко та ін.]. – К. : Рад. школа, 1991. – 381 с.

Розкривається роль Я. Ф. Чепіги у розвитку української загальноосвітньої школи, зокрема він наголошував на необхідності впровадження в усіх початкових школах ручної праці як засобу фізичного й духовного розвитку учнів. – С. 377–378.

2000

295. **Ніколенко, Л.** Основоположник національної початкової освіти в Україні : (до 125-річчя від дня народж. [Я. Ф. Чепіги]) / Лідія Ніколенко // Пед. газета. – 2000. – Лип. (№ 7). – С. 8 : портр.

2002

296. **Зайченко, І. В.** Розвиток ідеї української національної школи в кінці XIX – на початку XX століття / Зайченко І. В. // Зб. наук. праць / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К., 2002. – Спец. вип. : До витоків становлення української педагогічної науки. – С. 44–51.

Про проект української національної школи Я. Ф. Чепіги, опублікований на сторінках часопису «Світло». – С. 48–51.

2005

297. **Ніколенко, Л.** Я. Ф. Чепіга – фундатор національної початкової освіти в Україні : (до 130-річчя від дня народж. Якова Чепіги) / Лідія Ніколенко // Почат. школа. – 2005. – № 4. – С. 47–49. – Бібліогр.: 5 назв.

2006

298. **Пироженко, Л. В.** Проблема змісту національної початкової освіти в педагогічній спадщині Софії Русової / Л. В. Пироженко // Вісн. Черніг. держ. пед. ун-ту. Сер.: Пед. науки / Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2006. – Вип. 39. – С. 133–135.

Про українського педагога Я. Ф. Чепігу – яскравого представника парадигми «вільного виховання», праці якого заклали основи побудови нової української школи. – С. 133, 134.

2012

299. **Качур, А. М.** Я. Ф. Чепіга – організатор початкової освіти на Україні / А. М. Качур // Пед. пошук. – 2012. – № 2. – С. 8–11 : портр. – Бібліогр.: 10 назв.

**2.3. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) –
автор підручників для шкільної освіти та освіти дорослих**

1918

300. **Розгляд підручників у Міністерстві Освіти** // Віл. Укр. Школа. – 1918 (рік перший). – № 10 (червень). – С. 369.

Про комісію з розгляду підручників при видавництві відділу Міністерства освіти, завдання якої – не допускати на книжковий ринок фальсифікацій, подавати до уваги громадянства критичну оцінку підручників. Зокрема, наводяться критичні зауваження на книги Я. Ф. Чепіги «Арифметичні правила для початкових шкіл» та «Задачник для початкових народних шкіл» для першого і другого року навчання.

1925

301. **Мостовий.** З діяльності Наукпедкому Головоцвиху / Мостовий // Народній учитель. – 1925. – 17 берез. (ч. 11). – С. 2.

Про роботу Науково-педагогічного Комітету з підготовки підручників для дітей, зокрема читанки Я. Ф. Чепіги «Веселка» для всіх чотирьох років навчання, яка складена за комплексними програмами й друкуватиметься для кожного триместра окремими випусками.

302. **Підручники, дозволені й рекомендовані Головоцвихом НКО для вжитку в установах соціального виховання УССР на 1925–1926 шкільний рік** // Народній учитель. – 1925. – 28 лип. (ч. 30). – С. 6.

Серед підручників, рекомендованих Головоцвихом НКО – 4 задачники і 5 читанок Я. Ф. Чепіги, зокрема буквар-читанка «Перший крок», читанка «Веселка», «Задачник для початкового навчання» для першого і другого року навчання.

303. **Список підручників, що його ухвалено Наукпедкомом Укрсоцвиху до тимчасового вжитку в дит. установах Соцвиху на 1925–26 рік** // Народній учитель. – 1925. – 11 серп. (ч. 32). – С. 4. – Зазначені в цьому списку підручники виділені Держнаукпедкомом з загального списку ДВУ і пропонуються для вжитку в першу чергу.

Серед ухвалених підручників – буквар-читанка Я. Ф. Чепіги «Перший крок» та читанка «Промінь», ч. 2.

304. **Цветков, О.** Книга школі та вчителів: [про діяльн. Держвидаву у 1924 р.] / О. Цветков // Народній учитель. – 1925. – 24 лют. (ч. 8). – С. 4.

Про видавничу діяльність Держвидаву в 1924 р., зокрема видання шкільної й педагогічної літератури, серед якої – підручники Я. Ф. Чепіги: буквар «Перший крок», читанка «Веселка», «Арифметичний задачник».

1927

305. **Іваниця, Г.** Десять років роботи в справі викладання української мови й літератури / Г. Іваниця // Шлях освіти. – 1927. – № 11. – С. 33–48.

Про підготовку групою київських педагогів у 1923 р. (Гр. Іваниця, Б. Якубський, Я. Чепіга) хрестоматії нового типу «Шляхом життя» для старшого концентру трудшколи. – С. 42.

Про видання мільйонними тиражами букварів і хрестоматій для дорослих, зокрема хрестоматії «Червоне слово» Я. Чепіги й Н. Малечі. – С. 46.

306. **Панасенко.** Про читанки для молодшого концентру / Панасенко // Народний учитель. Додаток. – 1927. – 30 листоп. (№ 47). – С. 1–2. – (Радянській школі – новий підручник).

Про дотримання українськими видавництвами основних вимог до читанок: ідеологічного, педагогічного та технічного порядку на прикладі багатьох підручників, зокрема читанки Я. Ф. Чепіги «Веселка».

2000

307. **Березівська, Л. Д.** Внесок Я. Чепіги в розвиток українського підручникотворення / Л. Д. Березівська // Проблеми сучас. підручника : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2000. – Вип. 2. – С. 13–16. – Бібліогр.: 7 назв.

2002

308. **Черненко, Г.** Проблема змісту підручників початкової школи в українських періодичних виданнях 1917–20-х років : (літопис укр. письменства «Книгарь», журн. «Вільна Укр. Школа») / Галина Черненко // Рід. школа. – 2002. – № 7. – С. 74–76. – Бібліогр.: 15 назв.

Про «Задачник для початкових народних шкіл» для першого і другого року навчання Я. Ф. Чепіги. – С. 75.

2003

309. **Антонець, Н.** Читанка Спиридона Черкасенка «Рідна школа» / Наталія Антонець // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. / [Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича]. – Чернівці, 2003. – Вип. 176 : Педагогіка та психологія. – С. 3–8. – Бібліогр.: 7 назв.

Про Я. Ф. Чепігу – одного з перших творців національних підручників. – С. 3.

310. **Рега, О.** Учитель у процесі реформування змісту освіти в Україні (20-ті роки ХХ ст. Гуманістичний аспект) / Олексій Рега // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. / [Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича]. – Чернівці, 2003. – Вип. 178 : Педагогіка та психологія. – С. 130–136. – Бібліогр.: 14 назв.

Про підручник Я. Ф. Чепіги «Азбука трудового виховання й освіти». – С. 131.

2005

311. **Дояр, Л. В.** Освіта УСРР та її роль у денаціоналізації українського народу (по матеріалах першої половини 20-х рр. ХХ ст.) / Дояр Л. В. // Зб. наук. пр. НДІ українознавства / НДІ українознавства. – К., 2005. – Т. 4. – С. 275–281.

Про створення перших україномовних соціалістичних підручників на принципах комплексного навчання, зокрема підручника Я. Ф. Чепіги «Шляхом життя». – С. 279.

2006

312. **Устіннікова, О.** З історії створення видавничого акційного товариства «Час», 1918 рік : (за матеріалами спецфонду Книжк. палати України) / Ольга Устіннікова, Прасковія Сенько // Вісн. Книжк. палати. – 2006. – № 10. – С. 39–45. – Бібліогр. в кінці ст.

Про видання великими тиражами українських підручників для шкіл, зокрема підготовлених видавництвом «Українська школа» і виданих акційним товариством «Час» «Задачників для початкових народних шкіл» для першого і другого року навчання Я. Ф. Чепіги. – С. 40.

313. **Богданець-Білооскаленко, Н.** Розвиток шкільництва та підручникотворення в Україні (20–50-ті рр. ХХ ст.) / Богданець-Білооскаленко Н. // 1020-річчя історії шкільної освіти в Україні: традиції, сучасність, перспективи : Міжнар. наук. конф., 23 квіт. 2009 р. : зб. матеріалів / АПН України, Ін-т історії НАН України, Київ. міськ. пед. ун-т ім. Б. Д. Грінченка [та ін.]. – К., 2009. – С. 21–25. – Бібліогр.: 5 назв.
Про читанки Я. Ф. Чепігу «Веселка» (1921 р.) та «Промінь» (1926 р.). – С. 22.

314. **Телегуз, І.** Роль української інтелігенції у створенні національних підручників (1917–1921 рр.) / Ірина Телегуз // Матеріали VI наукового семінару «Роль визначних особистостей – митців, діячів науки та культури у процесі формування національної самосвідомості наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.» : до дня народж. М. П. Старицького / Музей видат. діячів укр. культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького. – К., 2011. – С. 170–179. – Бібліогр.: 17 назв.
Висвітлюється діяльність Я. Ф. Чепігу у Всеукраїнській учительській спілці та згадується про написання й видання українських підручників «Букваря для дорослих» та «Читанки для дорослих». – С. 171, 175, 176.

315. **Богданець-Білооскаленко, Н. І.** Теоретична і практична діяльність Я. Чепігу у галузі українського підручникотворення початку ХХ ст. / Богданець-Білооскаленко Н. І. // Пед. освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 11. – С. 129–133. – Бібліогр.: 6 назв.
316. **Борисенко, В. Й.** Національна освіта і формування української модерної нації у 1921–1934 роках: європейські тенденції та радянські реалії : [навч. посіб.] / В. Й. Борисенко, І. О. Телегуз ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т іст. освіти. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 156 с. – Бібліогр.: с. 137–152.
Про Я. Ф. Чепігу, який у 1910–1914 рр. брав участь у створенні в Києві українського педагогічного часопису «Світло» і був активним автором цього журналу впродовж вказаних років. – С. 89, 90.
Про Я. Ф. Чепігу, автора підручників «Буквар для дорослих» і «Читанка для дорослих». – С. 94.
Про підготовку в червні 1923 р. і виданні 1924 р. хрестоматії й читанки «Шляхом життя», упорядниками якої були Я. Чепіга, Б. Якубський, Г. Іваниця. Розділ, упорядкований Я. Чепігою мав назву «Україна у полум'ї соціальної революції» і складався з художніх творів О. Олеса, М. Ірчана, В. Поліщука, М. Хвилювого, а також промови Л. Троцького. – С. 105.
Про наступ «радянзації» у творенні підручників для національної школи, внаслідок чого заборонено підручники Я. Ф. Чепігу. – С. 109.
Про небувалі масштаби накладів «Задачника» (у двох частинах) Я. Ф. Чепігу (по 250 тис. прим.) у добу визвольних змагань у 1917–1920 рр. – С. 120.
Про антинаціональну політику у сфері народної освіти в 1922/23 навчальному році в Україні, що полягала в зменшенні накладів підручників, виданих українською мовою. Так, на складі було близько 10 тис. примірників «Читанки» Я. Ф. Чепігу. – С. 123.
Про Я. Ф. Чепігу див. також Іменний покажчик. – С. 156.

317. **Семеновська, Л.** Ідея політехнізму в шкільній освіті України (XX століття) : монографія / Лариса Семеновська ; Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. – 342 с. – Бібліогр.: с. 290–337 (646 назв).

Про розвиток ідеї політехнізму у наукових працях видатного вітчизняного педагога Я. Ф. Чепіги, на переконання якого праця в школі не повинна носити вузько ремісничий характер, а має бути підпорядкована загальному фізичному й духовному розвитку дітей. – С. 128, 130.

Про внесок науковця у розробку підручників («робочих книжок») з математики, які покликані привчати дітей до практичного життя, до участі їх у господарському будівництві. – С. 215.

2013

318. **Жосан, О.** Тенденції розвитку шкільної навчальної літератури в Україні (20-ті – 80-ті роки XX століття) : [монографія] / Олександр Жосан. – Кіровоград : Ексклюзив-Систем, 2013. – 655 с. : табл. – Бібліогр.: с. 546–613 (817 назв).

Висвітлюється роль прогресивного українського педагога Я. Ф. Чепіги у становленні та розвитку національного підручникотворення. – С. 51.

Докладно розглядаються особливості докорінних змін в системі шкільної освіти у період «червоного ренесансу» (1921–1932), зокрема участь Я. Ф. Чепіги у роботі комісії з розгляду і втілення в життя «Положення про єдину трудову школу УСРР», спрямоване на реалізацію радянської моделі безплатної обов'язкової 10-річної загальноосвітньої двоступеневої школи. – С. 86.

Значна увага приділяється створенню педагогом підручників для початкової школи, для дорослих, методичних посібників для вчителів. Зазначається, що у цих підручниках знайшли відображення ідеї Я. Ф. Чепіги щодо навчальної книги: національна спрямованість, широке використання краєзнавчого і народознавчого матеріалу, відповідність потребам та інтересам школяра. – С. 106–107.

Аналізуючи зміст шкільної навчальної літератури з природознавчих дисциплін, розкривається внесок Я. Ф. Чепіги у розробку нових форм і методів навчання природознавства на основі ідей педоцентризму та політехнізму. – С. 137–138.

2.4. Організаційно-видавнича діяльність Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)

1998

319. **Зайченко, І.** Ідея української національної школи в пресі Наддніпрянської України (1905–1914 рр.) / Іван Зайченко // Рід. школа. – 1998. – № 11. – С. 9–12.

Про співпрацю видатного педагога Я. Ф. Чепіги з журналом «Світло». – С. 10–12.

2002

320. **Антонець, Н. Б.** Історико-педагогічна проблематика у спадщині Спиридона Черкасенка / Антонець Н. Б. // Історія педагогіки у структурі проф. підготов. вчителя : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Сер. соц.-пед. / АПН України, Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Вип. 3, т. 1. – С. 229–235. – Бібліогр.: 11 назв.

Про участь Я. Ф. Чепіги у випуску першого у Східній Україні україномовного педагогічного часопису «Світло» (1910–1914) та діяльності видавництва «Українська школа» (1917–1920). – С. 231–232.

321. **Березівська, Л. Д.** Проблема реформування системи освіти в Україні на сторінках журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) / Березівська Л. Д. // 36. наук. праць / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К., 2002. – Спец. вип. : До ви-токів становлення української педагогічної науки. – С. 51–55. – Бібліогр.: 16 назв.

Про співпрацю українського педагога й психолога Я. Ф. Чепіги з часописом «Вільна українська школа». – С. 52.

322. **Коробченко, А.** Розвиток термінологічної справи в Україні доби Центральної Ради / Ангеліна Коробченко // Українська Центральна Рада: поступ націєтво-рення та державобудівництва / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Центр ук-раїнознавства. – К. : Укр. Видавн. Спілка, 2002. – С. 177–181.

Про Я. Ф. Чепігу, який очолював видавництво «Українська школа». – С. 180.

Про Я. Ф. Чепігу – автора «Букваря для дорослих», який було видано «Українською школою» у 1917 р. – С. 180.

2005

323. **Рудий, Г.** Преса України 1917–1920 рр. як об'єкт дослідження української куль-тури: джерелознавчий і методологічний аспекти : [монографія] / Григорій Рудий ; НАН України, Ін-т історії України. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. – 548, [2] с. – Бібліогр.: с. 362–537 (2392 назви).

Висвітлюється вагомий внесок Я. Ф. Чепіги у видання журналу Всеукраїн-ської учительської спілки «Вільна українська школа». – С. 338.

2006

324. **Артемова, Л. В.** Історія педагогіки України : підруч. для студ. вищих пед. навч. закл. / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 421, [1] с.

Про співпрацю Я. Ф. Чепіги з першим українським педагогічним журналом «Світло» упродовж 1910–1914 рр. – С. 217.

2007

325. **Лобода, С.** Дискусія «Яким має бути педагогічний журнал» на сторінках часопису «Шлях освіти» (1920–1930 рр.) / Світлана Лобода // Шлях освіти. – 2007. – № 1. – С. 45–50.

Про статтю Я. Ф. Чепіги «Український дореволюційний педагогічний журнал», в якій він розкриває завдання та значення журналу «Світло» в історико-педаго-гічному процесі, що є вагомим внеском у розвиток українського педагогічного кни-говидання. – С. 48–49.

326. **Лобода, С.** Преса Закарпаття як складова періодичної преси України 1900–1930-х рр. ХХ ст. / Світлана Лобода // Іст.-пед. альманах / АПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – К., 2007. – Вип. 1. – С. 26–31.

Про публіцистичну діяльність видатного педагога Я. Ф. Чепіги, зокрема опублікування у педагогічному журналі «Світло» (1900–1914 рр.) таких праць Я. Ф. Чепіги: «Грунтовні принципи нормальної школи», «Проект української школи», «Педологія, або наука про дітей». – С. 26, 27, 28.

327. **Лобода, С. М.** Функції педагогічної публіцистики в сучасному освітньо-культурному просторі / С. М. Лобода // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти. – К., 2007. – Вип. 46. – С. 42–45. – Бібліогр.: 10 назв.

Про Я. Ф. Чепігу – видатного педагога, який був взірцем майстерності педагогічної публіцистики. – С. 42.

2009

328. **Лобода, С. М.** Національна ідея на сторінках української педагогічної преси як основа розвитку педагогічної творчості вчителів (1900–1916 рр.) / Лобода С. М. // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Пед. науки. – Луганськ, 2009. – № 17. – С. 194–205. – Бібліогр.: 17 назв.

Про Я. Ф. Чепігу – видатного українського педагога-публіциста. – С. 194.

Про співпрацю Я. Ф. Чепігу з українським педагогічним журналом «Світло», який видавався в Києві впродовж 1910–1914 рр. – С. 198, 200, 203.

2010

329. **Калабська, В.** До питання формування патріотизму в історико-педагогічній думці другої половини XIX – початку XX ст. / Віра Калабська // Іст.-пед. альманах / АПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2010. – Вип. 1. – С. 4–10. – Бібліогр.: 21 назва.

Про Я. Ф. Чепігу, який у 1917–1919 рр. був співробітником педагогічного часопису «Вільна українська школа», що був органом Всеукраїнської учительської спілки. – С. 8.

2.5. Матеріали конференцій і круглих столів

1995

330. **Український психолог і педагог Яків Чепіга (Зеленкевич)** : (до 120-річ. ювілею видат. вченого) : прогр. кругл. столу, [25 трав. 1995 р.] / АПН України, Пед. музей України, Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів ім. Бориса Грінченка. – К. : [б. в.], 1995. – [3] с.

Зміст: Відкриття засідання / Антоніна Кирпач. – С. [2] ; Вступне слово / Ольга Сухомлинська. – С. [2] ; Педагогічна творчість Я. Чепіги (Зеленкевича) в контексті суспільно-педагогічних подій 20–30 х років / Анатолій Алексюк. – С. [2] ; Я. Чепіга і українська педагогічна думка періоду 1917–1920-х років / Василь Майборода. – С. [2] ; Я. Чепіга і його педагогічна діяльність / Алла Москаленко. – С. [2] ; Національні засади педагогічної спадщини Я. Чепіги / Вадим Тригубенко. – С. [2] ; Деякі питання української національної школи в творчості Я. Чепіги / Іван Зайченко, Жанна Ільченко. – С. [3] ; Яків Чепіга про вдосконалення людської природи / Сергій Болтівець. – С. [3] ; Формування особистості української дитини в педагогічній спадщині Я. Чепіги / Людмила Роговик. – С. [3] ; Я. Чепіга про диференційоване навчання / Лариса Кондратенко. – С. [3] ; Розвиток творчих здібностей молодших школярів в контексті естетичного виховання Якова Чепіги / Віталій Чепіга. – С. [3] ; Яків Чепіга і багатоманітність культурного світу учня / Юрій Морозов. – С. [3].

331. **Український психолог і педагог Яків Чепіга (Зеленкевич)** : [про круглий стіл, присвяч. 120-річчю від дня народж. одного з фундаторів укр. школи і пед. науки, видат. психолога] // Відродження. – 1995. – № 7. – С. 34. – (Хроніка).

Про круглий стіл «Український психолог і педагог Яків Чепіга (Зеленкевич)», який відбувся в травні 1995 р. у приміщенні Педагогічного музею України (Будинок учителя). У своїх виступах учасники заходу висвітлили непересічну постать вченого й педагога, чий творчий доробок слугує величній меті розбудови української національної освіти.

1997

332. **Ніколенко, А.** Внесок Я. Ф. Чепіги в розбудову національної початкової школи / А. Ніколенко // Післядипломна освіта педагогічних кадрів: проблеми розвитку : матеріали звіт. наук. конф., 31 жовт. – 1 листоп. 1996 р. [м. Київ] / Укр. ін-т підвищ. кваліфікації кер. кадрів освіти. – К., 1997. – С. 88–91.
333. **Ніколенко, А. Т.** Філософсько-педагогічні погляди Я. Ф. Чепіги і сучасна національна школа / А. Т. Ніколенко // Філософія освіти в сучасній Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні» (1–3 лют. 1996 р.) / НАН України, АПН України, Ін-т змісту і методів навчання [та ін.]. – К., 1997. – С. 303–306.

1998

334. **Ніколенко, А. Т.** Дидактичні погляди Якова Чепіги / А. Т. Ніколенко // Актуальні проблеми теорії і практики післядипломної освіти керівних і педагогічних кадрів : матеріали звіт. наук. конф., 5–6 берез. 1998 р., [м. Київ : у 2 ч.] / Держ. акад. керів. кадрів освіти. – К., 1998. – Ч. 2. – С. 182–184.
335. **Ніколенко, А. Т.** Інноваційні підходи: вимоги до вчителя національної школи в спадщині Я. Чепіги / А. Т. Ніколенко // Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (28–30 жовт. 1998 р.) / АПН України, Держ. акад. керів. кадрів освіти, Ін-т змісту і методів навчання, Міжнар. фонд «Відродження». – К., 1998. – С. 313–316.

2000

336. **Програма урочистого відзначення 125-річчя з дня народження видатного українського педагога і психолога Якова Феофановича Чепіги**, 30 травня 2000 року / АПН України, Ін-т педагогіки, Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти, Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів ім. Бориса Грінченка, Пед. музей України. – К. : [б. в.], 2000. – [3] с. : портр.

Зміст: Відкриття засідання / Олександра Савченко. – С. [2] ; Вступне слово / Ольга Сухомлинська. – С. [2] ; Яків Чепіга про вдосконалення людської природи / Сергій Болтівець. – С. [2] ; Розвиток творчих здібностей молодших школярів у контексті естетичного виховання Якова Чепіги / Віталій Чепіга. – С. [2] ; Національні засади педагогічної спадщини Я. Чепіги / Вадим Тригубенко. – С. [2] ; Деякі питання української національної школи в творчості Я. Чепіги / Іван Зайченко. – С. [2] ; Я. Чепіга – фундатор національної початкової школи в Україні / Лідія Ніколенко. – С. [2] ; Формування педагогічного світогляду Я. Ф. Чепіги / Лариса Березівська. – С. [3] ; Педагогічна творчість Я. Чепіги в контексті суспільно-педагогічних подій 20–30 х років / Анатолій Алексюк. – С. [3] ; Методичні традиції Я. Чепіги в сучасних підручниках з математики для початкових класів / Лідія Кочина. – С. [3] ; Гра як засіб національного виховання у педагогічній

спадщині Я. Ф. Чепіги / Надія Кудикіна. – С. [3] ; Психологічні основи національного виховання в науковому доробку Я. Ф. Чепіги / Ірина Невзглядєнко, Олена Дубчак. – С. [3].

2002

337. **Березівська, Л. Д.** Підходи Я. Ф. Чепіги до образу вчителя / Березівська Л. Д. // Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., [4 груд. 2001 р., м. Київ : у 2 ч.] / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2002. – Ч. 1. – С. 75–77.
338. **Березівська, Л. Д.** Я. Ф. Чепіга про роль учителя у реформуванні української освіти / Л. Д. Березівська // Зміст і технології шкільної освіти : матеріали звіт. наук. конф., 26–28 берез. 2002 р. / АПН України, Ін-т педагогіки. – К., 2002. – Ч. 1. – С. 7–8.

2005

339. **Я. Ф. Чепіга – педагог, психолог, громадський діяч** : до 130-річ. ювілею : круглий стіл, 25 трав. 2005 р. / Ін-т педагогіки АПН України, Лаб. історії педагогіки, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : [б. в.], 2005. – [3] с.
- Зміст:* Внесок Я. Ф. Чепіги в розвиток української педагогічної думки кінця XIX – початку XX століття / Ольга Василівна Сухомлинська. – С. [2] ; Життєвий шлях і науково-педагогічна діяльність Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича). Презентація збірки «Вибрані педагогічні твори Я. Ф. Чепіги» / Лариса Дмитрівна Березівська. – С. [2] ; Принципи освіти й виховання у спадщині Я. Ф. Чепіги і сучасна школа / Іван Васильович Зайченко. – С. [2] ; Яків Чепіга про філогенез ідентичності людини / Сергій Іванович Болтівець. – С. [2] ; Я. Ф. Чепіга про місію нової української школи / Іван Гнатович Єрмаков. – С. [2] ; Про загальні засади виховання дітей у спадщині Я. Ф. Чепіги / Тетяна Віталіївна Філімонова. – С. [3] ; Я. Ф. Чепіга – фундатор національної початкової освіти / Лідія Тимофіївна Ніколенко. – С. [3] ; Я. Ф. Чепіга у колі соратників / Наталія Борисівна Антонєць. – С. [3] ; Поняття «духовність» у спадщині Я. Ф. Чепіги / Микола Дем'янович Прищак. – С. [3] ; Я. Ф. Чепіга про тестування як форму перевірки навчальних досягнень учнів / Світлана Сергіївна Супрун. – С. [3] ; Нариси Якова Чепіги з педагогічної психології / Наталія Геннадіївна Лебедева. – С. [3].

2008

340. ***Щербакова, О. Л.** Основні напрями науково-педагогічної діяльності Я. Чепіги / О. Л. Щербакова // Видатні постаті науки, культури і освіти України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 30–31 жовт. 2008 р. – К. : ДАКККиМ, 2008. – С. 175–178.

2009

341. **Програма Всеукраїнської науково-практичної конференції «Видатні педагоги XIX ст. про виховання «нової людини»** (М. Демков, М. Корф, К. Ушинський, М. Пирогов, С. Русова, М. Костомаров, М. Драгоманов та ін.), 6–7 жовтня 2009 / АПН України, Ін-т педагогіки, Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – 22 с.

Із змісту: Шкільне свято як засіб виховання учнів у вітчизняній педагогічній думці другій пол. XIX – поч. XX ст. (К. Ушинський, М. Пирогов, С. Русова, Я. Чепіга) / Олійник В. В. – С. 8.

РОЗДІЛ III

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА Я. Ф. ЧЕПІГИ (ЗЕЛЕНКЕВИЧА) У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ

3.1. Науковці про погляди Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) на розвиток шкільної освіти

1923

342. **Мізерницький, О.** На роздоріжжі : з приводу ст. Я. Чепіги [«Держава й суспільство в справі виховання та освіти»] / О. Мізерницький // Червоний шлях. – 1923. – № 6/7. – С. 103–112.

1993

343. **Філоненко, С. М.** До питання про концепцію національної школи в Україні в період 1917–20 рр. : по сторінках журн. «Вільна Українська школа» / С. М. Філоненко // Відродження. – 1993. – № 2. – С. 9–12.

Про погляди відомого педагога Я. Ф. Чепіги на розвиток народної освіти і розбудову української трудової школи на принципах соціалізації. – С. 10, 12.

1994

344. **Зайченко, І. В.** Питання української національної школи в педагогічному журналі «Світло» / І. В. Зайченко // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 3. – С. 127–136.

Висвітлюється діяльність Я. Ф. Чепіги в журналі «Світло». Значна увага приділяється аналізу статей видатного педагога, його поглядам на створення нової української національної школи. Подаються методи морального виховання дитини, зміцнення її волі в контексті роздумів автора про зміст, структуру та форми початкової освіти. Наводяться висловлювання Я. Ф. Чепіги щодо розвитку української літературної мови, необхідності національного самовиховання вчителя. – С. 128–131, 133, 135–136.

1996

345. ***Зайченко, І. В.** Концепція української національної школи у творчості Я. Ф. Чепіги : навч. посібник / І. В. Зайченко, Ж. Д. Ільченко ; Ін-т змісту і методів навчання, Черніг. держ. пед. ін-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів : [б. в.], 1996. – 75 с.

346. **Нариси історії українського шкільництва (1905–1933)** : навч. посіб. / [О. В. Сухомлинська, Н. П. Калениченко, Ж. Д. Ільченко та ін.] ; Міжнар. фонд «Відродження» ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 302 с. : табл. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Розкривається діяльність Я. Ф. Чепіги в журналі «Світло». – С. 28–31, 33.

Про праці Я. Ф. Чепіги на сторінках часопису «Вільна українська школа». – С. 89, 92, 97, 100–101, 108–109.

Про погляди Я. Ф. Чепіги, яскравого представника напряму педології та ідей педоцентризму, на розвиток і формування дитини. – С. 132–133.

Висвітлюється робота Київської науково-дослідної кафедри педології, заснованої у 1922 році, до складу якої входив Я. Ф. Чепіга. – С. 141.

Детально аналізуються ідеї Я. Ф. Чепіги щодо комплексного навчання, об'єднання навчального й виховного матеріалу у вигляді центральних ідей. – С. 176, 198–202, 206.

Про організаційно-видавничу діяльність Я. Ф. Чепіги в створенні видавництва «Українська школа» і виданні книжок серії «Українська педагогічна бібліотека». – С. 253.

1997

347. **Демчук, В.** Концепція української школи у творчості Якова Чепіги (1875–1938) / Володимир Демчук // Рід. школа. – 1997. – № 3/4. – С. 19–21 : рис.
348. **Ніколенко, Л.** Ідея національної освіти в педагогічній спадщині Якова Чепіги / Лідія Ніколенко // Освіта і упр. – 1997. – Т. 1, чис. 3. – С. 167–171. – Бібліогр.: 12 назв.
349. **Ступарик, Б.** Національна ідея в українській педагогіці XIX–XX століть / Богдан Ступарик, Надія Сабат // Обрії. – 1997. – № 2. – С. 24–27. – Бібліогр.: 32 назви.
Про концепцію розбудови національної школи, викладену в «Проекті української школи» Я. Ф. Чепіги. – С. 26.

1999

350. **Березівська, Л. Д.** Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – поч. XX ст.) : [монографія] / Л. Д. Березівська. – К. : Молодь, 1999. – 191 с. – Бібліогр.: с. 158–172.
Про видавництво «Українська школа», в якому вийшли друком книжки Я. Ф. Чепіги: «Задачник для початкових народних шкіл» для першого і другого року навчання, «Арифметичні правила для початкових шкіл», «Самовиховання вчителя», «Проект української школи». – С. 73–74.
Про участь відомого педагога Я. Ф. Чепіги в боротьбі за поліпшення суспільного, матеріального та юридичного становища вчителів, а також системи підготовки педагогічних кадрів. – С. 93–94.
Про Я. Чепігу – члена Українського товариства шкільної освіти (1917–1920 рр.). – С. 186.
351. **Вихрущ, В.** Дидактичні аспекти творчості Я. Чепіги / Віра Вихрущ // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Педагогіка / Прикарпат. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип. 2. – С. 102–108. – Бібліогр.: 9 назв.
352. **Зорін, В.** Педагогічні погляди Якова Чепіги в контексті розбудови національної школи / Вадим Зорін // Учитель. – 1999. – № 9/10. – С. 42–43 : портр.
353. **Курило, В. С.** Характеристика джерельної бази дослідження історії освіти та педагогічної думки східноукраїнського регіону в XX сторіччі / В. С. Курило // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Пед. науки. – Луганськ, 1999. – № 3. – С. 5–16.
Про дослідження історії освіти та педагогічної думки східноукраїнського регіону в XX столітті, зокрема про життя й діяльність представника цього регіону Я. Ф. Чепіги, у посібнику О. В. Сухомлинської «Нариси історії українського шкільництва» та дисертаційному дослідженні Н. П. Мецеракової «Проблеми формування національної самосвідомості у творчій спадщині видатних українських діячів культури і освіти кінця XIX – початку XX століття». – С. 9, 13.

354. **Невгодовський, А.** «Навчіться любити дітей» : [пробл. укр. нац. школи в пр. Я. Чепіги] / Анатолій Невгодовський // Світло. – 1999. – № 1. – С. 64–66. – Бібліогр.: 18 назв.
355. **Невгодовський, А.** Проблеми української національної школи першої чверті ХХ ст. у працях Я. Ф. Чепіги / Анатолій Невгодовський // Україна, українці, українознавство у ХХ ст. в джерелах і документах : зб. наук. пр. : у 2 ч. / Ін-т українознавства Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – К. : Наша культура і наука, 1999. – Ч. 2. – С. 493–500.
356. **Усатенко, Т. П.** Національна школа в концепціях і проектах української педагогічної думки ХІХ–ХХ ст. / Т. П. Усатенко // Вересень. – 1999. – № 2. – С. 48–52. – Бібліогр.: 21 назва.
- Про «Проект української школи» Я. Ф. Чепіги, виданого в кількох номерах журналу «Світло» за 1913 р. – С. 49, 50, 51.*

2000

357. **Курило, В. С.** Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті / В. С. Курило. – Луганськ : ЛДПУ, 2000. – 459 с. : табл. – Бібліогр.: с. 397–451 (751 назва).
- Аналізуються ґрунтовні психолого-педагогічні праці Я. Ф. Чепіги – видатного представника педагогічної думки Східноукраїнського регіону. – С. 63–69, 71.*
358. **Рисіна, М. Ю.** Педагогічні погляди Якова Чепіги (Якова Феофановича Зеленкевича) / М. Ю. Рисіна // Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : навч. посіб. / А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2000. – С. 145.

2001

359. **Гавриленко, Т.** Проблема дидактичних принципів в українській педагогіці кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Гавриленко Т. // Наук. зап. Психол.-пед. науки / Ніжин. держ. пед. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин, 2001. – № 2. – С. 214–220. – Бібліогр.: 16 назв.
- Аналізується спадщина видатного вітчизняного педагога Я. Ф. Чепіги крізь призму розроблення ним принципів навчання: природовідповідності, народності, зв'язку навчання з життям, індивідуалізації та диференціації навчання. – С. 215–219.*
360. **Панасенко, Е. А.** Концепція створення української національної школи у педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги / Панасенко Е. А. // Гуманізація навч.-вихов. процесу : наук.-метод. зб. / Слов'ян. держ. пед. ін-т. – Слов'янськ, 2001. – Вип. 15. – С. 11–15. – Бібліогр.: 7 назв.
361. **Черненко, Г. М.** Внесок культурно-освітніх діячів та педагогів у розвиток початкової школи (1917–1920 рр.) / Г. М. Черненко // Наука і сучасність : зб. наук. пр. Педагогіка. Філологія / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2001. – Т. 28. – С. 116–124. – Бібліогр.: 12 назв.
- Про внесок Я. Ф. Чепіги у розбудову національної школи. Аналізується його педагогічна спадщина, зокрема «Проект української школи», «Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–19 шкільний рік». – С. 118–120.*

362. **Березівська, Л. Д.** Я. Ф. Чепіга про стан і розвиток освіти в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. / Л. Д. Березівська // Історія педагогіки у структурі проф. підготов. вчителя : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Сер. соц.-пед. / АПН України, Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Вип. 3, т. 1. – С. 166–170. – Бібліогр.: 11 назв.
363. **Гупан, Н. М.** Українська історіографія історії педагогіки : [монографія] / Н. М. Гупан. – К. : А.П.Н., 2002. – 223 с. – Бібліогр.: с. 182–220.
- Про Я. Ф. Чепігу, котрий приділяв увагу аналізу зарубіжних освітніх систем, а також вивченню західної педагогіки початку XX ст., в якій шукав відповіді на актуальні питання щодо вітчизняної «трудової» та «вільної» школи. – С. 27.*
- Про Я. Ф. Чепігу – палкого прибічника розбудови національної школи в Україні та ідеї вільного виховання в часи УНР. – С. 45, 48–49, 50.*
- Про публікацію статті Я. Ф. Чепіги «Нова школа в Б'єржі А. Фарія (Бельгія)» у журналі «Вільна українська школа». – С. 51.*
- Про Я. Ф. Чепігу – одного з найбільш авторитетних дослідників ідеї трудової школи. – С. 55.*
- Про повернення із забуття в 1950–1960 рр. у вітчизняну історію педагогіки постаті Я. Ф. Чепіги. – С. 118, 125, 160, 161.*
- Про опублікування 1988 р. «Антології педагогічної думки Української РСР» (упоряд. Н. Калениченко), до якої вперше ввійшла низка творів видатних педагогів періоду визвольних змагань, зокрема Я. Ф. Чепіги. – С. 165–166.*
364. **Зайченко, І. В.** Відображення процесу формування теоретичних основ української національної школи в пресі 1905–1917 рр. // Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.) : навч. посіб. / І. В. Зайченко ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики ; за ред. М. Д. Ярмаченка. – Л. : [б. в.], 2002. – Розд. 2. – С. 74–221.
- Про участь Я. Ф. Чепіги в роботі щомісячного журналу «Украинская жизнь» (Москва, 1912–1917 рр.). – С. 93.*
- Про статтю Я. Ф. Чепіги в журналі «Украинская жизнь» «Украинский учитель и материнский язык в начальной школе», в якій висвітлюється ідея просвіти українського народу на засадах народності, широкої демократизації та гуманізації освіти й виховання. – С. 94, 108.*
- Про публікації Я. Ф. Чепіги в західноукраїнському журналі «Учитель», зокрема про статтю «Вільна школа. Її ідеї й здійснення їх в практиці». – С. 109.*
- Про співробітництво Я. Ф. Чепіги з науково-педагогічним журналом «Наша школа» – органом товариства «Учительська громада» (Львів) та товариства ім. Г. Сковороди (Чернівці). – С. 112.*
- Про Я. Ф. Чепігу, який на сторінках журналу «Світло» висловлював думки щодо безграмотності сільських верств українського народу початку XX ст. – С. 130–131.*
- Про запропонований Я. Ф. Чепігою на сторінках журналу «Світло» проект української національної школи, в якому головну увагу зосереджено на проблемах змісту освіти в майбутній українській школі. – С. 144.*
- Про життєвий і творчий шлях Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича). – С. 145.*
- Про різноманітні аспекти проблем виховання в українській школі, які знайшли своє відображення на сторінках преси, в педагогічній творчості Я. Ф. Чепіги. – С. 164.*

Про авторські концепції української національної школи в творах Я. Ф. Чепіги. – С. 186–189.

Про висвітлення Я. Ф. Чепігою проблем змісту освіти й методів виховання в українській національній школі на сторінках часописів «Світло», «Народный учитель», «Педагогический журнал», «Украинский вестник», «Наша школа» та ін. (1905–1917 рр.). – С. 196.

Про «Проект української школи» Я. Ф. Чепіги, зокрема конкретну програму освіти в новій 6-річній українській школі з обов'язковим вивченням рідної української мови. – С. 197–202.

Про погляди Я. Ф. Чепіги щодо необхідності самовиховання вчителя. – С. 211–212, 221.

365. **Зайченко, І. В.** Практика розбудови нової української школи і висвітлення її у пресі (1917–1920 рр.) / І. В. Зайченко // Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.) : навч. посіб. / І. В. Зайченко ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики ; за ред. М. Д. Ярмаченка. – Л. : [б. в.], 2002. – Розд. 3. – С. 222–294.

Про участь Я. Ф. Чепіги в діяльності часопису «Вільна українська школа». – С. 236–237.

Про праці Я. Ф. Чепіги, присвячені побудові загальноосвітньої трудової української школи, надруковані в журналі «Світло». – С. 253–255.

Відзначається внесок видатного педагога в розробку якісно нового підручника для початкових шкіл. – С. 268.

366. **Усатенко, Т.** Лінгвістично-семантичні виміри «школи-родини» як навчального закладу інноваційного спрямування / Тамара Усатенко // Педагогічні новації столичної освіти: теорія і практика : наук.-метод. щорічник–2 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Київ. міськ. пед. ун-т ім. Бориса Грінченка. – К., 2002. – С. 47–59. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Про працю Я. Ф. Чепіги «Проект української школи». – С. 56–57.

367. **Усатенко, Т.** Розбудова національної освіти в добу визвольних змагань (1917–1920) / Тамара Усатенко // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства. – К. : Укр. Видавн. Спілка, 2002. – С. 306–312.

Про Я. Ф. Чепігу, який зі своїми однодумцями долучився до процесу творення національного шкільництва. – С. 307.

Про Я. Ф. Чепігу, який у 1918–1920 рр. паралельно з проблемами єдиної школи вирішував питання трудової школи. – С. 310.

2003

368. **Огнев'юк, В. О.** Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : [монографія] / Огнев'юк В. О. – К. : Знання України, 2003. – 447 с. – Бібліогр.: с. 437–446 (199 назв).

Про «Проект української школи» Я. Ф. Чепіги, в якому обґрунтовано необхідність національного характеру освіти. – С. 19–20.

369. **Огнев'юк, В. О.** Осягнення освіти: підсумки XX століття. / В. О. Огнев'юк ; [Ін-т вищ. освіти АПН України]. – К. : Навч. кн., 2003. – 111 с. – Бібліогр.: с. 107–111 (79 назв).

Про працю Я. Ф. Чепіги «Проект української школи», що відображає його філософсько-педагогічні погляди на розвиток національної освіти. – С. 22–23.

Про погляди Я. Ф. Чепіги на сутність педології – науки про фізичний і психічний стан дітей. – С. 45.

370. **Пироженко, А.** Боротьба класичної та реальної систем у змісті освіти вітчизняної школи початку ХХ ст. / Лідія Пироженко // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. / [Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича]. – Чернівці, 2003. – Вип. 179 : Педагогіка та психологія. – С. 91–96.

Про вагомий внесок Я. Ф. Чепіги у розбудову нової української національної школи. – С. 92.

2005

371. **Баран, С.** Розвиток та особливості українського шкільництва на початку ХХ ст. (1900–1917 рр.) / Світлана Баран // Наук. зап. Сер.: Педагогіка / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2005. – № 5. – С. 98–101. – Бібліогр.: 10 назв.

Про твердження Я. Ф. Чепіги, що система освіти на той час була знаряддям знищення індивідуальності, самостійності волі, віри та культивувала риси, які не завжди відповідали високим людським ідеалам. – С. 99.

Висловлювання Я. Ф. Чепіги про створення для учня таких умов, які всебічно й вільно розвивали б органи чуття дитини, її творчі здібності. – С. 100.

Про діяльність видатних українських педагогів того часу, зокрема Я. Ф. Чепіги, спрямовану на вирішення проблем навчання й виховання дітей. – С. 101.

2006

372. **Березівська, А.** Реформа шкільної освіти в добу Центральної Ради як перший національний досвід / Лариса Березівська // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 40–46.

Про роль відомого педагога Я. Ф. Чепіги в реформуванні шкільної освіти за часів Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). – С. 40, 42.

373. **Березівська, А.** Реформування шкільної освіти в період гетьманату П. Скоропадського (29 квітня – 13 грудня 1918 р.) / Лариса Березівська // Іст.-пед. альманах / АПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2006. – Вип. 2. – С. 4–15.

Про критичну оцінку Я. Ф. Чепігою програми для єдиної школи й «ігнат'євської» програми в статті «Про Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–19 шкільний рік».

374. **Зайченко, І.** Ідея української національної школи в пресі другої половини ХІХ – початку ХХ століття / Іван Зайченко // Іст.-пед. альманах / АПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – К., 2006. – Вип. 2. – С. 30–34.

Про активну участь Я. Ф. Чепіги впродовж 1905–1914 рр. в розробці, обґрунтуванні і представленні в пресі теоретичної моделі української національної школи, свідченням цьому є проект української національної школи і освіти. – С. 32.

375. **Кучинська, І.** Основні шляхи розвитку громадянського виховання у 1905–1920 рр. / І. Кучинська // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2006. – № 11. – С. 45–48.

Про твори Я. Ф. Чепіги «Національне виховання», «Соціалізація народної освіти», які утверджували у свідомості українців прагнення до розбудови національної держави й створення системи національної освіти. – С. 45.

Про працю Я. Ф. Чепіги «До трудової вільної школи». – С. 47–48.

376. **Сухомлинська, О. В.** Софія Русова в контексті розвитку педагогічної думки / О. В. Сухомлинська // Вісн. Черніг. держ. пед. ун-ту. Сер.: Пед. науки / Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2006. – Вип. 39. – С. 5–8.

Про пропаганду видатним вітчизняним педагогом С. Ф. Русовою наукових доробок Я. Ф. Чепіги. – С. 7.

2007

377. ***Щербакова, О. Л.** Педагогічні ідеї Я. Ф. Чепіги в сучасних дослідженнях / О. Л. Щербакова // Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту. Пед. науки : (зб. наук. пр.) / Миколаїв. держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2007. – Вип. 18. – С. 213–218.

2008

378. **Щербакова, О. Л.** Використання ідей Я. Чепіги в теорії та практиці національної школи / О. Л. Щербакова // Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту. Пед. науки : (зб. наук. пр.) / Миколаїв. держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2008. – Вип. 20, т. 2. – С. 244–249.

2010

379. **Лобода, С. М.** Педагогічна преса – джерело висвітлення проблеми педагогічної творчості вчителя / С. М. Лобода // Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси ХХ століття: протистояння ідей : [монографія] / С. М. Лобода ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка ; [наук. ред. Курило В. С.]. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010. – Розд. 1. – С. 16–96.

Про відображення на сторінках періодичної преси творчого доробку видатного педагога Я. Ф. Чепіги. – С. 26.

Про публікацію праць Я. Ф. Чепіги в російських періодичних виданнях «Вестник воспитания», «Русская школа», «Дошкольное воспитание». – С. 30.

Про вагомий внесок Я. Ф. Чепіги в розробку науково-практичних підвалин української національної школи, зокрема про праці, опубліковані в журналі «Світло»: «Грунтовні принципи нормальної школи», «Народній учитель і національне виховання», «Проект української школи». – С. 70.

Про фізичне знищення української національної еліти в 1931–1940 рр., представником якої був Я. Ф. Чепіга. – С. 81.

380. **Палійчук, Р.** Педагогічна спадщина Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) / Руслана Палійчук // Почат. освіта. – 2010. – Серп. (№ 29). – С. 3–6. – Бібліогр.: 16 назв.

2011

381. **Богданець-Білооскаленко, Н.** Окремі аспекти розбудови національної школи в науково-методичній спадщині Якова Чепіги / Наталія Богданець-Білооскаленко // Обрії. – 2011. – № 2. – С. 54–55. – Бібліогр.: 5 назв.

382. **Кравчун, Н.** Організація навчального процесу для дорослих за Я. Ф. Чепігою / Наталія Кравчун // Імідж сучас. педагога. – 2011. – № 2. – С. 24–26. – Бібліогр.: 8 назв.

383. **Попельнюх, О. І.** Гуманістичні актуалітети вітчизняної педагогіки II пол. XIX ст. / Попельнюх О. І. // Наук. зап. каф. педагогіки / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харк. гуманіт.-пед. ін-т. – Х., 2011. – Вип. 27. – С. 158–163. – Бібліогр.: 13 назв.

Про відстоювання Я. Ф. Чепігою гуманістичної сутності вітчизняної школи, заснованої на принципах вільного розвитку дитини, її природних здібностей, нахилів і почуттів. – С. 161.

2012

384. **Богданець-Білоskalенко, Н.** Науково-педагогічна діяльність Якова Чепіги: головні напрями та зміст / Наталія Богданець-Білоskalенко // Вісн. Ін-ту розв. дитини. Філософія. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2012. – Вип. 22. – С. 70–74. – Бібліогр.: 6 назв.

385. **Наумов, Б.** Методологічні питання побудови інноваційної моделі школи-поліцентру / Борис Наумов // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2012. – № 5. – С. 106–111. – Бібліогр.: 5 назв.

Про Я. Ф. Чепігу – відомого українського педагога, який у 1918–1919 роках охарактеризував шляхи побудови трудової національної школи. – С. 107.

386. **Чернов, Б.** Дослідження українських педагогів 20-х років ХХ ст. – основа розвитку сучасної національної педагогічної думки / Борис Чернов // Наук. зап. з укр. історії : зб. наук. ст. / Держ. вищ. навч. закл. «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди», Каф. історії та культури України. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 28. – С. 291–298. – Бібліогр.: 16 назв.

Про концепцію системи національної освіти й виховання українського педагога та психолога Я. Ф. Чепіги, його дослідження проблем дидактики, педагогіки й методики окремих предметів, викладені в підручниках «Азбука трудового виховання й освіти» та «Практична трудова педагогіка». – С. 292–293.

3.2. Проблеми рідномовної школи у творчості Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)

1993

387. **Копиленко, Н. Б.** Боротьба освітян України за право існування україномовної народної школи (поч. ХХ ст.) / Н. Б. Копиленко // Педагогіка : наук.-метод. зб. / Ін-т систем. дослідж. освіти. – К., 1993. – Вип. 32. – С. 82–89. – Бібліогр.: 14 назв.

Про статтю Я. Ф. Чепіги «Національність і національна школа» у контексті денаціоналізації українських початкових шкіл. – С. 87–88.

1995

388. **Болтівець, С.** Яків Чепіга про збереження людської природи : (до 120-річчя від дня народж.) / Сергій Болтівець // Жива вода. – 1995. – № 11. – С. 1, 6.

389. **Ільченко, Ж. Д.** Питання української національної школи у творчості Я. Ф. Чепіги / Ж. Д. Ільченко, І. В. Зайченко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 2. – С. 134–141.

2001

390. **Гуменюк, Г.** Краєзнавство в творчості Софії Русової / Галина Гуменюк // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Педагогіка / [Прикарпат. ун-т ім. Василя Стефаника]. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. 5. – С. 22–26.

Обґрунтовується ідея націоналізації української школи на початку XX століття в контексті висвітлення творчості відомого вітчизняного науковця Я. Ф. Чепіги. – С. 23.

2003

391. **Мацейків, Т.** Етнокультурна спрямованість шкільної освіти / Тетяна Мацейків // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. / [Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича]. – Чернівці, 2003. – Вип. 178 : Педагогіка та психологія. – С. 93–98. – Бібліогр.: 5 назв.

Досліджуються питання національної освіти та виховання у працях відомого педагога Я. Ф. Чепіги. – С. 93.

392. **Яворська, С.** Внесок Якова Чепіги у розвиток методики навчання мови / Стефанія Яворська // Наука і освіта. – 2003. – № 2/3. – С. 121–126. – Бібліогр.: 11 назв.

2005

393. **Чепіль, М.** Підручники з рідної мови як засіб національного виховання учнів / Марія Чепіль // Наук. зап. Сер.: Педагогіка / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2005. – № 3. – С. 3–7. – Бібліогр.: 10 назв.

Про обґрунтування теоретичних основ національного виховання в працях Я. Ф. Чепіги. – С. 3.

2008

394. ***Щербакова, О. Л.** Вивчення рідної мови – умова формування національної самосвідомості українського народу / Щербакова О. Л. // Діалог слов'янських культур : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : до Дня слов'ян. писемності та культури. – Миколаїв : МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2008. – С. 230–235.

2009

395. **Морозова, О. С.** Видатні діячі України та пропаганда ідей впровадження української мови в навчальний процес / Морозова О. С. // Наук. праці. Сер. «Історія» / Чорном. держ. ун-т ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилян. акад.». – Миколаїв, 2009. – Вип. 102. – С. 9–13. – Бібліогр.: 35 назв.

Про внесок Я. Ф. Чепіги в розбудову національної освіти з українською мовою навчання. – С. 11–12.

2011

396. **Антонюк, Т. Д.** Освітня політика в Україні періоду 20-х – початку 30-х рр. XX століття : монографія / Т. Д. Антонюк. – К. : Леся, 2011. – 231 с. – Бібліогр.: с. 198–217 (269 назв).

Про погляди Я. Ф. Чепіги щодо розбудови української національної школи. – С. 14–15, 21, 46, 60.

Про участь Я. Ф. Чепіги в розробці теорії й практики стосунків сім'ї та школи в загальній концепції життєдіяльності української національної школи. – С. 190–191.

397. **Богданець-Білооскаленко, Н. І.** Роль рідної мови в національному вихованні дитини у поглядах Софії Русової та Якова Чепіги / Богданець-Білооскаленко Н. І. // Наук. зап. Психол.-пед. науки / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин, 2011. – № 8. – С. 103–105.

3.3. Теорія і методика початкового навчання в педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)

1965

398. **Бугаєвич, І. В.** Розробка питань трудового навчання в початкових школах на Україні в дожовтневий період / І. В. Бугаєвич // Педагогіка : республік. наук.-метод. зб. / М-во освіти УРСР. – К. : Рад. школа, 1965. – Вип. 2 : Питання теорії і практики навчання і виховання та історії освіти на Україні. – С. 115–124. – Бібліогр.: 15 назв.

Про теоретичну розробку Я. Ф. Чепігою питань ручної праці в початковій школі. – С. 119.

1992

399. **Майборода, В. К.** Національні школи України: історія, розвиток, уроки : ст. друга / В. К. Майборода, С. В. Майборода // Рід. школа. – 1992. – № 11/12. – С. 6–16 : табл.

Про роль Я. Ф. Чепіги у формуванні змісту освіти, зокрема в складанні тимчасових програм із вивчення рідної мови, історії, географії й природознавства України для нижчих початкових шкіл. – С. 9–10.

1996

400. **Кондратенко, Л. О.** Старі застереження до нових ідей : [метод диференційов. навчання у пед. пр. Я. Ф. Чепіги] / Л. О. Кондратенко // Почат. школа. – 1996. – № 11. – С. 47–49.

1998

401. **Ніколенко, Л.** Дидактичні принципи початкового навчання в спадщині Якова Чепіги / Лідія Ніколенко // Освіта і упр. – 1998. – Т. 2, чис. 4. – С. 183–184.

1999

402. **Ніколенко, Л.** Методика початкового навчання в педагогічній спадщині Якова Чепіги / Лідія Ніколенко // Почат. школа. – 1999. – № 1. – С. 51–53.

403. **Савченко, О. Я.** Предмет і функції дидактики; становлення дидактики як науки / О. Я. Савченко // Дидактика початкової школи : [підруч. для студ. пед. ф-тів] / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – Розд. 1 : Предмет і завдання дидактики, [підрозд.] 1.1. – С. 5–15. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Про внесок Я. Ф. Чепіги в розвиток української педагогічної науки, зокрема в дидактику й методiku початкової школи. – С. 11.

2002

404. **Мішкурова, В. Ф.** Підготовка творчої особистості в школі 20-х років / Мішкурова В. Ф. // Психол.-пед. проблеми сіл. школи : наук. зб. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К., 2002. – Вип. 1. – С. 225–228. – Бібліогр.: 5 назв.

Про статтю Я. Ф. Чепіги «Проект української школи. Ґрунтовні постулати проекту», в якій розкриваються шляхи розвитку творчого мислення учнів у максимальному поєднанні навчання з життям, широкому застосуванні в школі трудових процесів. – С. 225.

405. **Подставкіна, А.** Часопис «Шлях освіти» у професійному становленні вчителя (20-ті – початок 30-х років ХХ ст.) / Анжеліна Подставкіна // Рід. школа. – 2002. – № 5. – С. 69–71.

Про публікації Я. Ф. Чепіги у педагогічному журналі «Путь просвещения» («Шлях освіти»), присвячені питанням застосування шкільного тестування як індикатора обдарованості учнів, запровадження порівняльного аналізу букварів (вперше зі складанням методичних добірок анотованих видань). – С. 70.

406. **Савченко, О. Я.** Предмет і функції дидактики; становлення дидактики як науки / О. Я. Савченко // Дидактика початкової школи : [підруч. для студ. пед. ф-тів] / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 2002. – Розд. 1 : Предмет і завдання дидактики, [підрозд.] 1.1. – С. 5–15. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Про внесок Я. Ф. Чепіги в розвиток української педагогічної науки, зокрема в дидактику й методичку української початкової школи. – С. 11.

407. **Черненко, Г. М.** Прогресивні підходи до створення навчальних планів та програм початкової школи в Україні (1917 – 20-ті роки) / Черненко Г. М. // Зб. наук. праць / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К., 2002. – Спец. вип. : До ви-токів становлення української педагогічної науки. – С. 90–94.

Про працю Я. Ф. Чепіги «Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–19 шкільний рік». – С. 91.

2003

408. **Яворська, С.** Методична концепція Якова Чепіги / Стефанія Яворська // Почат. школа. – 2003. – № 6. – С. 44–46.

2004

409. **Пугач, А.** Дискусії навколо методик навчання грамоти на шпальтах газети «Народний учитель» (20-ті роки ХХ ст.) / Анжеліна Пугач // Шлях освіти. – 2004. – № 1. – С. 46–49.

Про оцінку Я. Ф. Чепігою переваг й недоліків звукового методу навчання та методу цілих слів в статтях «Від розмов до діла», «Метод цілих слів чи звуковий?», надрукованих на сторінках щотижневого додатка до газети «Народний учитель» у 1926 р. – С. 48.

410. **Черненко, Г.** Історико-педагогічний аналіз навчально-методичної літератури для вчителів початкової школи періоду 1917–20-х років / Галина Черненко // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. / [Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича]. – Чернівці, 2004. – Вип. 202 : Педагогіка та психологія. – С. 178–185. – Бібліогр.: 10 назв.

Про методичний посібник для вчителів «Письмо в школі» Я. Ф. Чепіги, в якому було подано методичні рекомендації щодо навчання письма в початковій школі, зокрема про написання творів за малюнками, вільний диктант. – С. 178–180.

411. **Черненко, Г.** Розвиток методів та засобів початкового навчання в школах України (1917–1933-ті рр.) / Галина Черненко // Рід. школа. – 2004. – № 1. – С. 60–62. – Бібліогр.: 13 назв.

Про внесок Я. Ф. Чепіги в методичку навчання в початковій школі. – С. 60.

412. **Яворська, С. Т.** Методична концепція Якова Чепіги / С. Т. Яворська // Становлення і розвиток методики навчання української мови в початкових класах (30–90-ті роки ХХ ст.) : [монографія] / С. Т. Яворська. – Слов'янськ : Канцлер, 2004. – Розд. 1, [підрозд.] 1.2. – С. 18–58.

2006

413. **Стражнікова, І. В.** Проблема персоналій в історико-педагогічних дослідженнях / І. В. Стражнікова // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Пед. науки. – Луганськ, 2006. – № 19. – С. 89–98. – Бібліогр.: 25 назв.

Про зростання інтересу до педагогічної спадщини Я. Ф. Чепіги, яка в радянські часи не привертала уваги. – С. 91.

Про дослідження українськими вченими діяльності Я. Ф. Чепіги, зокрема теоретичних і практичних проблем початкового навчання й виховання в його доробку (на прикладі кандидатської дисертації Л. Ніколенко). – С. 92–93.

2007

414. **Замашкіна, О. Д.** Ідеї розвивального навчання в історико-педагогічному доробку вітчизняних дослідників першої третини ХХ ст. / О. Д. Замашкіна // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 3. – С. 140–150. – Бібліогр.: 11 назв.

Про наукову діяльність Я. Ф. Чепіги в галузі дидактики початкової освіти. – С. 146–150.

415. **Шустваль, С. М.** Дидактичні принципи навчання в педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги / Шустваль С. М. // Педагогіка і психологія формує творч. особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / Запоріж. облас. ін-т післядиплом. пед. освіти, Гуманіт. ун-т «Запоріж. ін-т держ. та муніцип. упр.». – Запоріжжя, 2007. – Вип. 44. – С. 396–399.

2008

416. **Читання «від тексту до букви»** : метод. посіб. для вчителів та батьків, які хочуть, щоб їхні діти легко та швидко навчилися читати / [уклад. Галина Захарчук]. – Л. : Астролябія, 2008. – 20 с. : фотогр. – Пам'яті Любові Чуби присвячується.

Про метод читання «від тексту до букви», розроблений ще на початку ХХ ст. відомим українським педагогом Я. Ф. Чепігою й відроджений завдяки зусиллям Люби Чуби та колективу творчих учителів «Школи радості» (м. Львів). – С. 4–5.

417. **Щербакова, О.** Діалектика цільових установок Я. Ф. Чепіги в теорії і практиці української школи / Олена Щербакова // Психол.-пед. пробл. сіл. школи : наук. зб. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2008. – Вип. 26. – С. 169–176. – Бібліогр.: 12 назв.

2009

418. **Бричок, С.** Комплексна система навчання в початковій освіті України (1920–1932 рр.) / Світлана Бричок // Психол.-пед. проблеми сіл. школи : наук. зб. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2009. – Вип. 28. – С. 126–132. – Бібліогр.: 14 назв.

Про погляди Я. Ф. Чепіги щодо комплексного навчання в початковій школі. – С. 129–130.

2011

419. **Березівська, Л.** Диференціація навчання як форма індивідуального підходу до дитини у працях українських педагогів (1917–1920 роки) / Лариса Березівська // Рід. школа. – 2011. – № 8/9. – С. 75–80. – Бібліогр.: 18 назв.

Про праці видатного українського педагога Я. Ф. Чепіги, присвячені розробці принципів початкової шкільної освіти, організації навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей дітей.

2012

420. **Бричок, С.** Специфіка системи комплексного навчання в початкових школах України у 20-ті рр. XX ст. / Світлана Бричок // Іст.-пед. альманах / НАПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2012. – Вип. 2. – С. 129–132. – Бібліогр.: 14 назв.

Про ставлення Я. Ф. Чепіги до комплексного навчання в початкових школах України, викладені у праці «Практична трудова педагогіка». – С. 131.

421. **Савченко, О. Я.** Предмет і функції дидактики. Становлення дидактики як науки / О. Я. Савченко // Дидактика початкової школи : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – Розд. 1 : Загальні засади дидактики, [підрозд.] 1.1. – С. 5–17. – Бібліогр. в підрядк. прим.

Про внесок Я. Ф. Чепіги в розвиток української педагогічної науки, зокрема в дидактику й методiku української початкової школи. – С. 11–12.

422. **Шоробура, І.** Видатні постаті української лінгводидактики початкової школи 1920-х років / Інна Шоробура, Аліна Качур // Іст.-пед. альманах / НАПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2012. – Вип. 2. – С. 68–70. – Бібліогр.: 9 назв.

Висвітлюються філософсько-педагогічні погляди Я. Ф. Чепіги щодо форм і дидактичних принципів початкового навчання, аналізується його принцип паралельності (взаємозв'язок і взаємозумовленість навчальних предметів на загальній мовленнєвій базі законів усної та писемної мови учнів). – С. 69.

3.4. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) про виховання дітей та молоді

1997

423. **Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні :** пед. концепції / [Анатолій Погрібний (кер. авт. колективу), Анатолій Алексюк, Омелян Вишневський та ін.]. – К. : Школяр, 1997. – 148 с.

Про погляди Я. Ф. Чепіги щодо ідеї «вільного виховання» періоду УНР (1917–1920 рр.). – С. 62.

424. **Палюх, З.** Погляди Я. Ф. Чепіги на моральне виховання дітей / Зінаїда Палюх // Почат. школа. – 1997. – № 9. – С. 44–47.

425. **Побірченко, Н. С.** Чепіга про моральні цінності у вихованні дітей / Н. С. Побірченко // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / АПН України, Центр інформації та документації Ради Європи в Україні ; за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 122–125.

426. **Ступарик, Б. М.** Національна ідея в працях українських педагогів 20–30-х років ХХ ст. / Б. М. Ступарик // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 166–176. – Бібліогр.: 18 назв.

Про погляди Я. Ф. Чепіги щодо національного виховання молоді. – С. 166, 167.

1998

427. **Наконечна, В. М.** Мета виховання у творчості Я. Ф. Чепіги / В. М. Наконечна // Вісн. Черніг. держ. пед. ун-ту. Сер.: Психол.-пед. науки / Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 1998. – Вип. 1. – С. 12–14.

Про основні завдання й принципи вільного виховання в працях Я. Ф. Чепіги «Вільна школа. Її ідеї й здійснення їх в практиці», «Увага і розумовий розвиток дитини», «Уява і мислительна та творча діяльність дитини» та ін.

1999

428. **Яблонський, Р.** Я. Чепіга (Зеленкевич) про особливості фізичного виховання дітей / Роман Яблонський // Молода спортивна наука України : зб. наук. ст. аспірантів галузі фіз. культури та спорту / Львів. держ. ін-т фіз. культури [та ін.]. – Л., 1999. – Вип. 3. – С. 36–41.

2000

429. **Гупан, Н. М.** Історіографія вітчизняної школи та освіти (20–30-х рр. ХХ ст.) / Н. М. Гупан // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Іст. науки. Пед. науки. – Луганськ, 2000. – № 12. – С. 209–216. – Бібліогр.: 9 назв.

Про працю Я. Ф. Чепіги, присвячену проблематиці трудової школи «Азбука трудового виховання й освіти». – С. 212.

430. **Пантюк, Т. Я.** Чепіга про роль та значення дошкільного виховання у процесі розбудови української школи / Тетяна Пантюк // Наук. зап. Сер.: Педагогіка / Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2000. – № 6. – С. 75–78. – Бібліогр.: 10 назв.

2001

431. **Лучко, О.** Ідея природовідповідного виховання у педагогічній спадщині Якова Чепіги / Олег Лучко // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. педагогічна / [Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка]. – Л., 2001. – Вип. 15, ч. 1. – С. 316–319. – Бібліогр.: 6 назв.

432. **Мазуренко, С.** Трудове виховання та політехнічна освіта в школах України (1917–1937) / Світлана Мазуренко // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 45–49.

Про погляди Я. Ф. Чепіги щодо проблем трудового виховання учнів, яке є дієвим фактором всебічного розвитку особистості, формування її фізичних і духовних сил. – С. 45, 47.

2002

433. **Барило, О. А.** Ідеї особистісно зорієнтованого виховання у вільній школі Якова Чепіги / О. А. Барило // Теорет.-метод. проблеми виховання дітей та учн. молоді : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т пробл. виховання. – К., 2002. – Кн. 2. – С. 175–180. – Бібліогр.: 12 назв.

434. **Березівська, Л.** Проблема покарання дитини в сім'ї у спадщині українських педагогів В. Сухомлинського і Я. Чепіги : (порівнял. аналіз) / Лариса Березівська

// Наук. зап. Сер.: Педагогіка / Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2002. – № 5 : Спецвип. «Василь Сухомлинський і сучасність: Батьківська педагогіка». – С. 132–136. – Бібліогр.: 12 назв.

2003

435. **Барило, О. А.** Проблеми вільного виховання на сторінках часопису «Вільна українська школа» / Барило О. А. // Наук. зап. Психол.-пед. науки / Ніжин. держ. пед. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин, 2003. – № 1. – С. 136–139. – Бібліогр.: 12 назв.

Про Я. Ф. Чепігу – одного з організаторів видання «Вільна українська школа», на сторінках якого друкувалися його праці щодо виховання дітей, взаємовідносин вчителя й учня, формування світогляду дитини в процесі активної самостійної праці. – С. 136, 137.

436. **Кічук, Я.** Динаміка змісту правової освіти учнівської молоді: деякі історико-педагогічні аспекти / Ярослав Кічук // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. / [Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича]. – Чернівці, 2003. – Вип. 176 : Педагогіка та психологія. – С. 49–53. – Бібліогр.: 5 назв.

Про ідеї Я. Ф. Чепіги щодо морально-правового виховання дитини, згідно яких: правовий простір, демократична атмосфера школи має бути взірцем для дитини; кожна дитина є самоцінністю; виховання почуття гідності є запорукою того, що дитина стане свідомим учасником демократичних перетворень у державі. – С. 50.

437. **Прищак, М. Д.** Трансцендентні та технологічні чинники духовності у працях українських педагогів початку ХХ століття (С. Русова, Я. Чепіга) / Прищак М. Д. // Наук. зап. Сер.: «Психологія і педагогіка» / Нац. ун-т «Остроз. акад.». – Острог, 2003. – Вип. 4. – С. 249–258. – Бібліогр.: 13 назв.

438. **Рега, О. С.** Проблеми гуманістичного виховання підростаючого покоління в період національного відродження 1905–1914 років / Рега О. С. // Наук. зап. Психол.-пед. науки / Ніжин. держ. пед. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин, 2003. – № 3. – С. 100–105. – Бібліогр.: 26 назв.

Про статті Я. Ф. Чепіги, опубліковані в журналі «Світло», в яких розкривались проблеми боротьби за українську школу і рідну мову, а також питання особливості національного виховання, моральності та етики. – 102–103.

Про Я. Ф. Чепігу, тонкого психолога, який акцентував особливу увагу на єдності виховної дії з боку школи, учителя і сім'ї та застерігав учителів і батьків, що покарання дітей має дуже негативний вплив і рідко буває справедливим. – С. 104.

439. **Рега, О.** Яків Чепіга про виховання гуманності в підростаючого покоління / Олексій Рега // Обрії. – 2003. – № 2. – С. 4–7. – Бібліогр.: 10 назв.

440. **Федяєва, В.** Теорія і практика виховання дітей у сім'ї як історико-педагогічна проблема / Валентина Федяєва // Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. пр. / [Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича]. – Чернівці, 2003. – Вип. 176 : Педагогіка та психологія. – С. 177–184. – Бібліогр.: 17 назв.

Про вагомий внесок видатного українського педагога Я. Ф. Чепіги у розвиток теорії і практики виховання в сім'ї. – С. 177, 181.

2004

441. **Прищак, М. Д.** Духовність як методологічна основа гуманістичних ідей в українській педагогіці II половини XIX – початку XX століття / М. Д. Прищак // Витоки : альманах Укр. асоц. Антона Макаренка. – Полтава, 2004. – Вип. 2. – С. 109–110.
Про погляди Я.Ф. Чепіги щодо ролі школи в розвитку духовних сил дитини. – С. 110.

2006

442. **Кравцова, Т.** Основні підходи до дослідження розвитку дитини в реформаторській педагогіці кінця XIX – початку XX століття / Тетяна Кравцова // Наук. зап. Сер.: Пед. науки / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2006. – Вип. 71. – С. 129–133. – Бібліогр.: 15 назв.
Про дослідження Я. Ф. Чепігою розвитку дитини, його переконання необхідності внутрішнього зв'язку між розумовим і фізичним розвитком. – С. 132.
443. **Огієнко, Д. П.** Софія Русова про педагогічні вимоги до організації дитячої праці / Д. П. Огієнко // Вісн. Черніг. держ. пед. ун-ту. Сер.: Пед. науки / Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2006. – Вип. 39. – С. 108–109.
Про обстоювання Я. Ф. Чепігою загальноосвітнього, розвиваючого характеру ручної праці школярів, її важливої виховної функції. – С. 108.
444. **Прищак, М. Д.** Розвиток поняття духовності в педагогічній думці України періоду національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.): спроба парадигмального аналізу / М. Д. Прищак // Педагогіка і психологія. Вісн. АПН України. – 2006. – № 2. – С. 120–130. – Бібліогр.: 15 назв.
Про доповідь Я. Ф. Чепіги «Соціалізація народної школи» на II Всеукраїнському вчительському з'їзді 10–12 серпня 1917 р., в якій він звернув увагу на дотримання в шкільництві таких принципів: рівне право всіх громадян на освіту, безоплатність, обов'язковість, національність, світськість. – С. 122.
Про важливу роль у формуванні парадигми духовності часопису «Вільна українська школа», на сторінках якого побачили світ праці відомих українських педагогів, зокрема Я. Ф. Чепіги. – С. 123.
Про розробку національної парадигми духовності, що є теоретичною основою розвитку національної школи, в якій активну участь брав Я. Ф. Чепіга. – С. 124.
Про погляди Я. Ф. Чепіги на сутність та зміст поняття духовності, зокрема щодо самотворчості особистості, поєднання вільної й трудової школи як важливого чинника розвитку духовності особистості. – С. 126, 127, 128.
445. **Сивачук, Н.** Питання виховного потенціалу фольклору на сторінках журналу «Світло» / Наталя Сивачук // Іст.-пед. альманах / АПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – К., 2006. – № 2. – С. 20–23. – Бібліогр.: 16 назв.
Про публікації Я. Ф. Чепіги «Національність і національна школа», «Проект української школи», в яких розкриваються питання виховного потенціалу фольклору в розбудові української національної школи. – С. 20–21.

2007

446. **Єськова, Т. А.** Проблема виховання в дошкільників працелюбності у вітчизняній педагогічній теорії та практиці у першій третині XX ст. / Т. А. Єськова // Зб. наук. праць (Пед. науки) / Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2007. – № 3. – С. 8–13. – Бібліогр.: 5 назв.

Про погляди Я. Ф. Чепіги щодо важливості використання ручної праці у фізичному та розумовому вихованні дітей. – С. 11–13.

447. **Журавльова, С.** Виховання особистості і колективу у вітчизняній реформаторській педагогіці кінця XIX – першої третини XX століття : навч. посіб. / Сніжана Журавльова ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2007. – 121 с.

Про внесок Я. Ф. Чепіги у розвиток ідеї вільного виховання особистості в контексті національного виховання й розбудови єдиної трудової школи. – С. 31–32.

448. **Калініченко, Н. А.** Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні. Друга половина XIX–XX століття : монографія / Н. А. Калініченко ; Ін-т педагогіки АПН України, Кіровоград. облас. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. Василя Сухомлинського. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. – 743 с. : фотогр. – Бібліогр. в кінці розд. – 90-річчю В. О. Сухомлинського присвячується.

Про значний внесок Я. Ф. Чепіги в теорію й методологію трудової підготовки учнів сільської школи. – С. 84, 129.

449. **Кучинська, І.** Особливості розвитку громадянського виховання в Україні у 1920–1933 рр. / І. Кучинська // Укр. л-ра в загальноосвіт. школі. – 2007. – № 4. – С. 46–51.

Про участь видатного українського педагога Я. Ф. Чепіги в створенні національної педагогічної концепції, підходів, методів і засобів освіти та виховання дітей з урахуванням здобутків західноєвропейської, північноамериканської й російської шкіл психології та педагогіки. – С. 46–47.

Про конкретні рекомендації щодо вдосконалення практичної діяльності під час роботи з дітьми в «новій соціалістичній школі», у розробці яких брав участь Я. Ф. Чепіга. – С. 49.

450. **Прищак, М.** Трансформація поглядів на сутність та зміст поняття духовності в педагогічній спадщині Я. Чепіги / Микола Прищак // Рід. школа. – 2007. – № 11/12. – С. 70–73. – Бібліогр.: 12 назв.

451. **Щербакова, О.** Погляди Я. Ф. Чепіги на національне виховання дітей / Олена Щербакова // Вересень. – 2007. – № 3/4. – С. 107–110. – Бібліогр.: 7 назв.

2009

452. **Денисюк, О.** Питання виховного потенціалу фольклору в історико-педагогічній думці 1-ої чверті XX століття / Оксана Денисюк // Українознавство. – 2009. – № 4. – С. 153–157. – Бібліогр.: 22 назви.

Про Я. Ф. Чепігу, який порушував у своїх працях питання щодо значення виховного потенціалу фольклору в становленні української національної школи. – С. 154.

453. **Олійник, В. В.** Шкільне свято як засіб виховання учнів у вітчизняній педагогічній думці другої половини XIX – початку XX ст. (К. Ушинський, М. Пирогов, С. Русова, Я. Чепіга) / Олійник В. В. // Наук. зап. Психол.-пед. науки / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин, 2009. – № 4. – С. 181–184. – Бібліогр.: 10 назв.

2010

454. **Жаданова, О. М.** Духовно-моральне виховання та висвітлення його засад у творчості українських педагогів кінця XIX – початку XX століття / Жаданова О. М. // Педагогіка формує творч. особистості у вищ. і загальноосвіт. школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 11. – С. 18–31. – Бібліогр.: 22 назви.

Про «Проект української школи» Я. Ф. Чепіги, у якому він запропонував двоступеневу програму освіти з шестирічним терміном навчання, розроблений відповідно до мети, завдань, принципів навчання, виховання й освіти з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей учнів. – С. 28–29, 30.

455. **Кучинська, І. О.** Динаміка розвитку громадянського виховання в Україні у другій половині XIX та XX ст. / Кучинська І. О. // Пед. освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 5. – С. 43–45.

Про ідеї Я. Ф. Чепіги щодо громадянського виховання. – С. 43–44.

2011

456. **Гурман, Т. А.** Проблема професійної орієнтації учнів загальноосвітніх закладів України 20-х – середини 30-х років XX століття / Т. А. Гурман // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля, Ін-т духов. розв. людини. – Луганськ, 2011. – Вип. 4. – С. 48–60. – Бібліогр.: 19 назв.

Про погляди Я. Ф. Чепіги на трудове виховання й професійну орієнтацію школярів – важливих чинників всебічного розвитку особистості. – С. 51–52.

457. **Кучинська, І. О.** Становлення громадянського виховання як чинника формування української державності в спадщині вітчизняних педагогів початку XX ст. / І. О. Кучинська // Пед. освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Вип. 8. – С. 78–84. – Бібліогр.: 8 назв.

Про статтю «До трудової вільної школи», в якій Я. Ф. Чепіга обґрунтував важливість громадянської ідеї у вихованні особистості.

458. **Федяєва, В. А.** Питання сімейного виховання у науковій спадщині Я. Чепіги / Федяєва В. А. // Пед. альманах : зб. наук. пр. / Південноукр. регіон. ін-т післядиплом. освіти пед. кадрів. – Херсон, 2011. – Вип. 12, ч. 1. – С. 286–290.

2012

459. **Жук, О. Ю.** Основні принципи розумового виховання в науково-педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги / Жук О. Ю. // Вісн. Черніг. нац. пед. ун-ту. Сер.: Пед. науки / Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2012. – Вип. 96. – С. 79–81. – Бібліогр.: 6 назв.

460. **Кравчун, Н.** Духовні аспекти педагогічної спадщини Я. Чепіги в організації навчально-виховного процесу / Наталія Кравчун // Пед. науки : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2012. – Вип. 54. – С. 122–126. – Бібліогр.: 8 назв.

2013

461. **Новгородський, Р. Г.** Соціалізація особистості: історико-теоретичний аспект (20-ті рр. XX ст.) : навч. посіб. / Р. Г. Новгородський ; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин : [Вид-во НДУ ім. М. Гоголя], 2013. – 273 с. : табл. – Бібліогр.: с. 198–231 (493 назви).

Про ідеї видатного українського педагога Я. Ф. Чепіги щодо соціалізації дітей і учнівської молоді в контексті педагогічної практики соціально-виховних інститутів. – С. 6–7, 2, 56–58, 60–61, 65–68, 76–78, 80–81, 84, 86–87, 89, 106, 139, 141–142, 147–149, 151–152, 162, 164–165, 168–171.

3.5. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) як розробник педологічної науки в Україні

2000

462. **Кемінь, В. П.** Педагогіка «нового виховання» в Україні у міжвоєнний період (1918–1939) / Кемінь В. П., Кемінь Г. М. // Теорет. питання освіти та виховання : зб. наук. пр. / Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – Вип. 8. – С. 28–30.

Досліджуються питання вільного виховання та педоцентризму у творчості українського педагога та психолога Я. Ф. Чепіги – одного з розробників науки педології, орієнтованої на біологію та фізіологію дитини. – С. 28, 29.

2001

463. **Єремєєва, В. М.** Проблема індивідуалізації в історичному контексті / Єремєєва В. М. // Наук. зап. Психол.-пед. науки / Ніжин. держ. пед. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин, 2001. – № 1. – С. 173–176.

Про ідеї Я. Ф. Чепіги щодо індивідуалізації навчання й виховання, в результаті чого враховувалися б особливості кожної дитини. – С. 173.

Про праці Я. Ф. Чепіги, присвячені дослідженню педоцентричних ідей, та його авторські концепції комплексного навчання. – С. 175.

2002

464. **Левківський, М. В.** Історія педагогіки / М. В. Левківський ; Житомир. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир : ЖДПУ ім. Івана Франка, 2002. – 284, [6] с.

Про Я. Ф. Чепігу – одного із основоположників педології як науки, до складу якої входила низка дисциплін: антропологія, анатомія, фізіологія, історія, етнологія, етнографія. – С. 3, 214.

465. **Левківський, М. В.** Історія педагогіки : навч. посіб. / М. В. Левківський, О. М. Микитюк ; за ред. М. В. Левківського. – Х. : ОВС, 2002. – 240 с. – Бібліогр.: с. 237.

Про Я. Ф. Чепігу – одного з основоположників педології як науки, до складу якої входила низка дисциплін: антропологія, анатомія, фізіологія, історія, етнологія, етнографія. – С. 197.

Про питання вільного виховання, педоцентризму в творчості Я. Ф. Чепіги. – С. 213.

466. **Новгородський, Р. Г.** З історії становлення соціального виховання на Україні (початок ХХ століття) / Новгородський Р. Г. // Наук. зап. Психол.-пед. науки / Ніжин. держ. пед. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин, 2002. – № 3. – С. 108–111. – Бібліогр.: 9 назв.

Про погляди Я. Ф. Чепіги, представника Київської науково-дослідної кафедри педології (заснованої 1922 р.), на соціальне виховання дитини, яке може реалізуватися за умови існування й функціонування трудової школи та трудового методу. – С. 110.

467. **Сухомлинська, О. В.** Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру / Сухомлинська О. В. // Зб. наук. праць / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К. : Наук. світ, 2002. – Спец. вип. : До витоків становлення української педагогічної науки. – С. 31–40.

Про видатного представника української педагогічної думки Я. Ф. Чепігу, його ідеї вільного трудового виховання й методи впровадження в освітній процес українознавчих дисциплін, народознавства, краєзнавства. – С. 36–37.

468. **Сухомлинська, О. В.** Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні, 1992–2002 : зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України / АПН України. – Х. : ОВС, 2002. – Ч. 1. – С. 37–54.

Про Я. Ф. Чепігу, який упродовж 1920–1933 рр., використовуючи здобутки західноєвропейської, північноамериканської та російської шкіл психології та педології, підтримував ідеї вільного трудового виховання в контексті педології. 1933 р. в УНДПі було піддано критиці Харківську педологічну школу, представником якої був Я. Ф. Чепіга. Під цим гаслом репресовано й знищено весь цвіт педагогічної науки. – С. 48, 49.

2004

469. **Сухомлинська, О.** Розвиток української педагогічної науки (1920–1933) / Ольга Сухомлинська // Витоки : альманах Укр. асоц. Антона Макаренка. – Полтава, 2004. – Вип. 2. – С. 154–159.

Про Я. Ф. Чепігу, в творчості якого порушувались питання педології як науки, вільного виховання. – С. 156, 157.

2005

470. **Левківський, М. В.** Історія педагогіки / М. В. Левківський ; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. – 188 с. – Бібліогр.: с. 185.

Про Я. Ф. Чепігу – одного з основоположників педології як науки, який підтримував ідеї педоцентризму. – С. 146, 164.

2006

471. **Осьмук, Н. Г.** Періодизація розвитку ідей реформаторської педагогіки в українській педагогічній думці першої третини ХХ століття / Н. Г. Осьмук // Пед. науки : зб. наук. пр. / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2006. – Ч. 2. – С. 112–119. – Бібліогр.: 7 назв.

Про участь видатного українського педагога Я. Ф. Чепіги (1907–1917 рр.) у випуску наддніпрянського педагогічного часопису «Світло», який став організаційним центром із вивчення ідей реформаторської педагогіки й популяризації прогресивного зарубіжного досвіду. – С. 116.

Про Я. Ф. Чепігу – послідовника теорії вільного виховання, який розробив методику її реалізації. – С. 118.

Про формування в Україні двох наукових педологічних шкіл: Київської й Харківської, що мали відмінності в трактуванні обумовленості процесів виховання. Науковці Київської школи (представником якої був педагог-методист Я. Ф. Чепіга) відстоювали еволюційно-біологічний напрям, а члени Харківської школи – соціогенетичний. – С. 118–119.

2007

472. **Федорчук, Е. І.** Історія педагогіки: лекції та хрестоматія : [навч. посіб. / авт.-упоряд.: Е. І. Федорчук, В. В. Федорчук] ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т. – Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2007. – 320 с.

Про розвиток в Україні в 20-х рр. ХХ ст. педології, основою якої стали ідеї вільного виховання дитини, педоцентризму, що розроблялися Я. Ф. Чепігою й С. Ф. Русовою. – С. 118.

2008

473. **Радул, О. С.** Освіта та педагогічна думка України в XX столітті / О. С. Радул // Історія педагогіки України : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. С. Радул. – [Вид. 3-тє, доповн. і переробл.]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2008. – С. 59–75.

Про Я. Ф. Чепігу – відомого педолога, організатора системи освіти в Україні, методиста початкового навчання, одного з організаторів Педологічного інституту в Києві, реорганізованого 1922 р. у науково-дослідну кафедру педології, автора багатьох праць з педології. – С. 65, 71–72.

2010

474. **Домбровська, Л.** Науково-інформаційний потенціал українських журналів педагогічної тематики другої половини XIX–початку XX століття: з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Лариса Домбровська // Вісн. Книжк. палати. – 2010. – № 2. – С. 37–41. – Бібліогр.: 16 назв.

Висвітлюється співпраця Я. Ф. Чепіги з журналом «Світло», де друкувалися його статті, присвячені педології – науці про дитину, а також питанням розбудови майбутньої української національної школи. – С. 38, 39.

2012

475. **Петренко, О.** Вплив педології на становлення гендерного підходу до освіти й виховання школярів в Україні (20-ті рр. XX ст.) / Оксана Петренко // Іст.-пед. альманах / НАПН України, Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2012. – Вип. 2. – С. 27–35. – Бібліогр.: 37 назв.

Про Я. Ф. Чепігу – відомого представника біогенетичної концепції й ідей педоцентризму (підходу до дитини з урахуванням еволюційно-біологічних та культурно-історичних закономірностей розвитку). – С. 29.

476. **Скільський, Д. М.** Історія української педагогіки : ілюстр. навч. посіб. / Д. М. Скільський. – Т. : Навч. кн. – Богдан, 2012. – 336 с.

Про педагогічну концепцію педоцентризму й вільного виховання дітей у працях Я. Ф. Чепіги. – С. 237–238 : портр.

3.6. Особистість учителя у творчій спадщині Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)

1998

477. **Дем'яненко, Н. М.** Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) : монографія / Н. М. Дем'яненко ; Ін-т змісту і методів навчання, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К. : [б. в.], 1998. – 322, [1] с. – Бібліогр.: с. 277–321.

Про Я. Ф. Чепігу, який стояв біля витоків розробки наукових основ формування особистості вчителя, зокрема його загальнопедагогічної підготовки. – С. 8.

Про внесок Я. Ф. Чепіги, теоретика й практика, у розвиток національної загальноосвітньої та вищої школи, педагогічної науки. – С. 17.

Про участь Я. Ф. Чепіги в розробці української національно-філософської ідеї. – С. 67, 266.

Про виступ Я. Ф. Чепіги в серпні 1917 р. у Києві на II Всеукраїнському вчительському з'їзді з доповіддю «Соціалізація народної освіти», в якій він піддав критиці російську школу імперських часів, обґрунтував вимоги до організації освіти в Україні. – С. 173.

Про розробку Я. Ф. Чепігою в 1921/22 н. р. програми курсу «Трудове виховання у зв'язку з історією педагогіки» для підготовки вчителів у Київському інституті народної освіти ім. М. П. Драгоманова. – С. 211–212.

2000

478. **Хомич, В. Ф.** Проблема професійної майстерності вчителя в творчій спадщині вітчизняних педагогів початку ХХ ст. / В. Ф. Хомич // Педагогіка і психологія формує творч. особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Запоріж. ін-т удоскон. вчителів. – К. ; Запоріжжя, 2000. – Вип. 16. – С. 109–113. – Бібліогр.: 5 назв.

Про корифея вітчизняної педагогічної думки Я. Ф. Чепігу, його погляди на національне самовиховання вчителя. – С. 110–112.

2001

479. **Березівська, Л.** Образ учителя у творчій спадщині Я. Ф. Чепіги / Лариса Березівська // Рід. школа. – 2001. – № 10. – С. 72–75 : портр. – Бібліогр.: 12 назв.

2002

480. **Барило, О. А.** Вимоги до вчителя в контексті парадигми вільного виховання / Барило О. А. // Наук. зап. Психол.-пед. науки / Ніжин. держ. пед. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин, 2002. – № 4, ч. 2. – С. 114–116. – Бібліогр.: 8 назв.

Про Я. Ф. Чепігу – популяризатора вільного навчання й виховання, яке передбачало якісно нову особистість вчителя. – С. 114.

Про позитивне ставлення Якова Чепіги до ідей С. Холла (засновника педології) і його послідовників, які наголошували на необхідності отримання знань з психології як учителю початкової школи, так і професору вищого навчального закладу. – С. 115.

481. **Черніков, С.** Значення філософсько-педагогічної спадщини вітчизняної педагогіки кінця ХІХ – початку ХХ століття у вихованні духовності особистості майбутнього вчителя / Сергій Черніков // Освіта на Луганщині. – 2002. – № 1. – С. 20–23.

Про ідеї Я. Ф. Чепіги щодо національного самовиховання, значущості християнських цінностей у формуванні духовної особистості вчителя. – С. 22, 23.

2003

482. **Ніколенко, Л.** Творче використання педагогічної спадщини Я. Чепіги у підготовці майбутніх вчителів / Л. Ніколенко // Педагог проф. школи : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Київ. проф.-пед. коледж ім. Антона Макаренка. – К., 2003. – Вип. 4. – С. 34–42.

483. **Панасенко, Е.** Духовно-розвивальний потенціал народної педагогіки як провідний чинник формування ідеалу вчителя / Еліна Панасенко // Рід. школа. – 2003. – № 4. – С. 63–65. – Бібліогр.: 11 назв.

Про Я. Ф. Чепігу, який на сторінках педагогічної преси приділяв велику увагу ролі вчителя, а також ідеї народності української національної школи. – С. 63, 64, 65.

2004

484. **Коротєєва-Камінська, В. О.** Актуальність дослідження українознавчого аспекту змісту педагогічної освіти (1917 р. – кінець XX ст.) / Коротєєва-Камінська В. О. // Зб. наук. пр. НДІ українознавства. – К., 2004. – Т. 2 : Темат. вип. Українознавство в розбудові національної освіти України XXI століття: проблеми та перспективи розвитку. – С. 85–91.

Про вагомий внесок видатного українського просвітника Я. Ф. Чепіги у становлення і розвиток формування особистості вчителя на матеріалах українознавства. – С. 88.

2005

485. **Ніколенко, Л.** Творчий учитель у педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги / Лідія Ніколенко // Імідж сучас. педагога. – 2005. – № 1/2. – С. 13–15. – Бібліогр.: 9 назв.

2009

486. **Лобода, С. М.** Концепція педагогічної творчості вчителя в працях Я. Ф. Чепіги / Лобода С. М. // Освіта Донбасу. – 2009. – № 5. – С. 108–111. – Бібліогр.: 16 назв.

2012

487. **Богданець-Білоskalенко, Н. І.** Ідеал учителя: порівняння ідей Якова Чепіги та педагогів кінця XIX – початку XX ст. / Н. І. Богданець-Білоskalенко // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2012. – Вип. 1/2. – С. 100–106. – Бібліогр.: 9 назв.
488. **Богданець-Білоskalенко, Н.** Образ учителя в педагогічних поглядах Якова Чепіги / Наталія Богданець-Білоskalенко // Обрії. – 2012. – № 2. – С. 115–116.

3.7. Науковці про вивчення Я. Ф. Чепігою (Зеленкевичем) зарубіжного педагогічного досвіду

1931

489. **Мостовий, П.** Концепції комплексовості на Україні / П. Мостовий // Комуніст. освіта. – 1931. – № 4. – С. 105–131.

Критика наукових праць Я. Ф. Чепіги щодо питань комплексного навчання, несприйняття його педагогічного світогляду («нерозуміння» вченим «справи виховання борців і будівників нового соціалістичного життя»). Негативне ставлення до використання Я. Ф. Чепігою зарубіжного педагогічного досвіду. – С. 110–112.

2000

490. **Осьмук, Н. Г.** Вивчення зарубіжного педагогічного досвіду в 20-х роках українськими науковцями: головні напрями і завдання, організаційна політика НКО республіки / Н. Г. Осьмук // Пед. науки : зб. наук. пр. / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2000. – Ч. 1. – С. 142–150. – Бібліогр.: 8 назв.

Про Я. Ф. Чепігу – одного із засновників української школи компаративістики, який проводив значну роботу з висвітлення досягнень зарубіжної педагогіки. – С. 144.

Про відрядження викладача Київського ІНО, професора Я. Ф. Чепіги до Німеччини в 1924 р. з метою вивчення німецького педагогічного досвіду, зокрема особлива увага була приділена ознайомленню з новітньою педагогічною літературою в бібліотеках. – С. 147–148.

2001

491. **Білавич, Г.** Софія Русова і розвиток вітчизняної компаративістики / Галина Білавич // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Педагогіка / [Прикарпат. ун-т ім. Василя Стефаника]. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. 5. – С. 8–11.

Про внесок визначного українського вченого Я. Ф. Чепіги у розвиток компаративістики (порівняльної педагогіки) – нового напрямку у вітчизняній педагогіці початку ХХ ст. – С. 8.

2002

492. **Осьмук, Н. Г.** Зарубіжний досвід на сторінках українських педагогічних журналів у перших десятиріччях ХХ століття / Н. Г. Осьмук // Пед. науки : зб. наук. пр. / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2002. – Ч. 1. – С. 211–219. – Бібліогр.: 6 назв.

Про вивчення досвіду зарубіжної школи видатним українським педагогом і громадським діячем Я. Ф. Чепігою на початку ХХ ст. – С. 211.

Про участь Я. Чепіги в роботі першого українського часопису «Світло» впродовж 1910–1914 рр. у м. Києві. – С. 212.

Про працю Я. Чепіги «Народна освіта в Північно-Сполучених Державах». – С. 212.

Про участь Я. Ф. Чепіги в роботі журналу «Вільна українська школа» (ВУШ), що став продовжувачем справи часопису «Світло» у вивченні зарубіжного досвіду (1917–1919 рр.). – С. 215.

Про ідеї Я. Ф. Чепіги щодо необхідності організації єдиної трудової школи в період 1917–1920 рр. – С. 216.

Про ідею збереження національної самобутності, національного духу школи, яку відстоював разом з однодумцями Я. Ф. Чепіга. – С. 218.

2003

493. **Коваленко, В. О.** Оцінка педагогічних ідей Дж. Дьюї українськими педагогами 20-х років / Коваленко В. О. // Наук. зап. Психол.-пед. науки / Ніжин. держ. пед. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин, 2003. – № 3. – С. 111–119. – Бібліогр.: 21 назв.

Про позитивну оцінку видатним українським педагогом Я. Ф. Чепігою філософсько-педагогічної теорії американського вченого Дж. Дьюї. – С. 111.

Про «Проект української школи», підготовлений Я. Ф. Чепігою з врахуванням зарубіжного досвіду, зокрема вивченням стану і тенденцій розвитку системи освіти в Європі і Америці. – С. 112.

2004

494. **Кемінь, Г.** Теорія і практика «нового виховання» у західноєвропейській педагогіці (кінець ХІХ – середина ХХ століття) : [монографія] / Галина Кемінь. – Дрогобич : Коло, 2004. – 123 с. – Бібліогр.: с. 110–123 (260 назв).

Про активну участь вітчизняних педагогів, зокрема Я. Ф. Чепіги, у наукових педагогічних дослідженнях щодо проблем комплексного навчання й виховання, що

свідчило про високий рівень вітчизняної педагогічної науки, яка, незважаючи на її ідеологічну заангажованість, високо поцінювалася на Заході. – С. 23.

Про Я. Ф. Чепігу, який у своїх наукових дослідженнях багато уваги приділяв вивченню зарубіжного досвіду, зокрема його цікавили проблеми вільного виховання, розвитку особистості, а також «нового виховання». – С. 91–92.

Про участь Я. Ф. Чепіги в розбудові української національної школи з урахуванням зарубіжного досвіду. – С. 93.

3.8. Дисертації та автореферати на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата педагогічних наук

1995

495. **Собчинська, М. М.** Становлення і розвиток шкільництва і педагогічної думки в Українській Народній Республіці (1917–1920 рр.) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Собчинська Майя Миколаївна ; Укр. держ. пед. ун-т ім. М. Драгоманова ; наук. кер. Вовк Л. П. – К., 1995. – 207 с. – Бібліогр.: с. 189–206 (190 назв).

Про ідеї Я. Ф. Чепіги щодо ролі рідної мови в навчальному процесі. – С. 139.

Про вагомий внесок Я. Ф. Чепіги у розбудову української національної школи. – С. 141.

Про статтю Я. Ф. Чепіги «Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–19 шкільний рік». – С. 149.

Про Я. Ф. Чепігу – співробітника та автора статей журналу «Вільна українська школа» упродовж 1917–1919 рр. – С. 156–157.

1996

496. **Зайченко, І. В.** Проблеми української національної школи в пресі другої половини XIX – початку XX ст. : дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Теорія і історія педагогіки» / Зайченко Іван Васильович ; Ін-т педагогіки АПН України ; наук. консультант М. Д. Ярмаченко. – К., 1996. – 414 с. – Бібліогр.: с. 368–402 (445 назв), бібліогр. в підрядк. прим.

Про статті Я. Ф. Чепіги щодо концепції української національної школи, надруковані на сторінках журналів: «Світло». – С. 122–123, 154–156, 160–164, 178–179, 221–225, 229–233, 243–250, 262–264 ; «Вільна українська школа». – С. 310–312, 328 ; «Учитель». – С. 135–136 ; «Наша школа». – С. 138–139 ; «Народний учитель». – С. 261.

Аналізуються праці відомого педагога, присвячені методам «правдивої освіти і правдивого виховання» (Збірник психо-педагогічних статей «Проблеми виховання й навчання в світлі науки й практики»). – С. 220–221, 225–226, 231.

497. **Мещерякова, Н. П.** Проблема формування національної самосвідомості у творчій спадщині видатних українських діячів культури і освіти кінця XIX – початку XX століть : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Мещерякова Наталія Павлівна ; [Київ. держ. лінгв. ун-т ; наук. кер.: Євтух Микола Борисович, Шалік Зінаїда Михайлівна]. – К. : [б. в.], 1996. – 23 с.

Аналізуються праці видатного українського педагога Я. Ф. Чепіги: «Національне виховання», «Національність і національна школа», «Школа і освіта на Ук-

раїні», «Грунтовні принципи народної школи», «Проект української школи», присвячені проблемі формування національної самосвідомості. – С. 5, 8.

1998

498. **Потапова, Л. В.** Розвиток національної школи в Україні (1917–1933 рр.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Потапова Лариса Володимирівна ; [Київ. держ. лінгв. ун-т ; наук. кер. Євтух Микола Борисович]. – Луганськ : [б. в.], 1998. – 16 с. – Бібліогр.: 7 назв.
Про внесок відомого українського педагога Я. Ф. Чепіги в розбудову національної школи. – С. 10.

499. **Потапова, Л. В.** Розвиток національної школи в Україні (1917–1933 рр.) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Потапова Лариса Володимирівна ; Київ. держ. лінгв. ун-т ; наук. кер. Євтух Микола Борисович. – К., 1998. – 153 с. – Бібліогр.: с. 130–141 (202 назви).
Із змісту: Розд. 2, [підрозд.] 2.4 : Розбудова національного шкільництва у педагогічній спадщині Я. Чепіги. – С. 106–113.

1999

500. **Палюх, З. А.** Методи заохочення і покарання у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи України (20-ті роки ХХ ст.) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Палюх Зінаїда Афанасіївна ; Ін-т педагогіки АПН України ; наук. кер. Сухомлинська Ольга Василівна. – К., 1999. – 177 с. – Бібліогр.: с. 158–177 (253 назви).
Висвітлюються методи заохочення й покарання дітей, викладені в працях Я. Ф. Чепіги, який стояв на позиціях вільного виховання, відкидаючи будь-які заохочення й покарання в навчально-виховному процесі та дотримуючись дисципліни «природних наслідків». – С. 51–52, 57–59, 73–79, 89, 92.

2000

501. **Коваленко, В. О.** Педагогічні ідеї Дж. Дьюї та їх вплив на педагогічну теорію й практику в Україні (20-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Коваленко Володимир Опанасович ; Ін-т педагогіки АПН України ; [наук. кер. Сухомлинська Ольга Василівна]. – К. : [б. в.], 2000. – 19 с. – Бібліогр.: 9 назв.
Розкривається вплив педоцентричних ідей американського вченого Дж. Дьюї на творчість відомого українського педагога Я. Ф. Чепіги. – С. 2, 4, 11, 12.
502. **Курило, В. С.** Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону в ХХ столітті : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Курило Віталій Семенович ; [Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка]. – К. : [б. в.], 2000. – 39 с. – Бібліогр.: 40 назв.
Аналізується педагогічна спадщина Я. Ф. Чепіги, його внесок у розвиток освіти регіону. – С. 12, 27.
503. **Курило, В. С.** Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону в ХХ столітті : дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Курило Віталій Семенович ; Ін-т педагогіки АПН України. – Луганськ, 2000. – 507 с. : табл. – Бібліогр.: с. 426–466 (714 назв).

Про вагомий внесок Я. Ф. Чепіги у розробку «Проекту української школи», питань сімейного виховання, навчання дітей рідною мовою, вдосконалення системи підготовки вчителів. – С. 70–76, 78–79.

504. **Ніколенко, Л. Т.** Теоретичні засади навчання і виховання молодших школярів у педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Ніколенко Лідія Тимофіївна ; [Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України ; наук. кер. Фурман Анатолій Васильович]. – К. : Пед. думка, 2000. – 15 с. – Бібліогр.: с. 11–12 (9 назв).
505. **Ніколенко, Л. Т.** Теоретичні засади навчання і виховання молодших школярів у педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Ніколенко Лідія Тимофіївна ; Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти ; наук. кер. Фурман Анатолій Васильович. – К., 2000. – 201 с. – Бібліогр.: с. 174–194 (266 назв).
506. **Хомич, В. Ф.** Проблема формування творчої особистості вчителя : (на матеріалі вітчизн. пед. спадщини 1917–1930 рр.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Хомич Валерій Феодосійович ; [Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ін-т ім. Г. С. Сковороди]. – К. : [б. в.], 2000. – 19 с. – Бібліогр.: 10 назв.

Висвітлюється складний і багатоплановий характер формування творчої особистості вчителя національної школи на основі аналізу педагогічних ідей Я. Ф. Чепіги. – С. 2, 5, 9, 11, 14.

2001

507. **Вихрущ, В. О.** Розвиток теоретико-концептуальних основ вітчизняної дидактики (друга половина XIX – початок XX століття) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Вихрущ Віра Олександрівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; [наук. консультант Вовк Людмила Петрівна]. – К. : [б. в.], 2001. – 38 с. – Бібліогр.: 32 назви.

Аналізуються психолого-педагогічні розвідки Я. Ф. Чепіги, що заклали методологічні основи теорії навчання в українській початковій школі. – С. 19–20.

508. **Гупан, Н. М.** Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Гупан Нестор Миколайович ; Ін-т педагогіки АПН України ; [наук. консультант Сухомлинська Ольга Василівна]. – К. : [б. в.], 2001. – 39 с. – Бібліогр.: 34 назви.

Здійснено історіографічний аналіз вітчизняної літератури з історії педагогічної думки, зокрема публікацій Я. Ф. Чепіги, у яких висвітлювався зв'язок школи з суспільно-педагогічним рухом. – С. 16.

Про дослідження у вітчизняній історико-педагогічній науці педагогічних персоналій, зокрема Я. Ф. Чепіги. – С. 21, 24, 26.

2003

509. **Авраменко, В. І.** Розвиток навчальної термінологічної лексики у процесі розбудови української системи освіти (кінець XIX – початок 1930-х рр. XX століття) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Авраменко Валентина Іванівна ; Ін-т педагогіки

АПН України ; [наук. кер. Сухомлинська Ольга Василівна]. – К. : [б. в.], 2003. – 20 с. – Бібліогр.: 5 назв.

Аналізується діяльність «Товариства шкільної освіти у Києві» – найавторитетнішої організації в справі становлення й розвитку навчальної термінології на початку 30-х років XX століття, до складу якої входив Я. Ф. Чепіга. – С. 10.

510. **Філімонова, Т. В.** Дитяча гра в суспільному дошкільному вихованні України (70-ті роки XIX ст. – кінець 20-х років XX ст.) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Філімонова Тетяна Віталіївна ; Ін-т педагогіки АПН України ; наук. кер. Сухомлинська Ольга Василівна. – К., 2003. – 190 с. : табл. – Бібліогр.: с. 158–172 (204 назви).

Аналізується творчий доробок визначного українського педагога Я. Ф. Чепіги в контексті систематизації та класифікації дитячої гри як психолого-педагогічного феномена. – С. 20, 101, 130.

Вказується на характерні тенденції практики дошкільного виховання в 20-ті роки XX століття – поєднання гри й праці, докладно описані у працях Я. Ф. Чепіги. – С. 146, 149.

Відзначається прихильне ставлення Я. Ф. Чепіги до еволюційної (Стенлі Холл) та біологічної (Карл Грос) теорій та критичне до теорій відпочинку (Хейман Штейнталь і Мориц Лацарус) і зайвої енергії (Герберт Спенсер). – С. 152–153.

Про підхід Я. Ф. Чепіги до дитячої гри з позицій біогенетичного закону, за яким дитина у своєму розвитку повторює головні етапи людської цивілізації. – С. 155.

511. **Черніков, С. Я.** Виховання духовності особистості вчителя в теорії і практиці вітчизняної педагогіки (кінець XIX– початок XX століття) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Черніков Сергій Якович ; Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка ; [наук. кер. Євтух Микола Борисович]. – Луганськ : [б. в.], 2003. – 20 с. – Бібліогр.: 8 назв.

Досліджується проблема духовності особистості вчителя, що посіла чільне місце у виховній концепції «національного самовиховання» Я. Ф. Чепіги. – С. 8–9, 12, 16.

2004

512. **Антонець, Н. Б.** Педагогічна діяльність Спиридона Черкасенка в контексті руху за національну освіту (1906–1940) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Антонець Наталія Борисівна ; Ін-т педагогіки АПН України ; наук. кер. Сухомлинська Ольга Василівна. – К., 2004. – 221 с. – Бібліогр.: с. 171–203 (352 назви).

Про співпрацю активного освітнього діяча та публіциста, засновника видавництва «Українська школа» (1917 р.) і серії «Українська педагогічна бібліотека» (1914 р.) С. Ф. Черкасенка з видатним українським педагогом Я. Ф. Чепігою в галузі створення фахової літератури для вчителів. – С. 76–78.

Про непрості стосунки С. Ф. Черкасенка та Я. Ф. Чепіги, які внаслідок революційних подій волею долі опинилися в таборах ворожих сторін. – С. 97–99.

513. **Барило, О. А.** Ідеї вільного виховання в реформаторській педагогіці кінця XIX – першої третини XX століття : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Барило Олена Андріївна ; [Ніжин. держ. пед. ун-т ім. Миколи Гоголя ; наук. кер. Коваленко Євгенія Іванівна]. – К. : [б. в.], 2004. – 20 с. – Бібліогр.: 12 назв.

Подається перелік праць Я. Ф. Чепіги, що входять до джерельної бази даного дослідження. – С. 4.

Про ідеї Я. Ф. Чепіги щодо реформування української національної школи на основі зарубіжного досвіду. – С. 10.

Про внесок Я. Ф. Чепіги в розвиток ідей вільного виховання, зокрема природовідповідності навчально-виховного процесу, гуманного ставлення до учнів, активізації самодіяльності учнів. – С. 12, 14.

514. **Мазуренко, С. Г.** Трудова спрямованість навчання в загальноосвітніх школах України (1920–1937 рр.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Мазуренко Світлана Григорівна ; [Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка ; наук. кер. Сухомлинська Ольга Василівна]. – К. : [б. в.], 2004. – 19 с. – Бібліогр.: 7 назв.

Аналізуються праці провідного українського педагога Я. Ф. Чепіги, його теоретичні й практичні підходи до розбудови національної школи на основі трудового принципу. – С. 5–6, 9.

515. **Півень, О. П.** Розвиток фізичного виховання молоді в Україні (1917–1930 рр.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Півень Олександр Пилипович ; [Київ. нац. лінгв. ун-т ; наук. кер. Євтух Микола Борисович]. – Х. : [б. в.], 2004. – 19 с. – Бібліогр.: 7 назв.

Висвітлюються педагогічні погляди Я. Ф. Чепіги, які були теоретичним підґрунтям розвитку фізичного виховання молоді в Україні у 1917–1930 рр. – С. 5, 8.

516. **Черненко, Г. М.** Соціально-педагогічні засади розвитку початкової освіти в Україні (1917–1933 рр.) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Черненко Галина Миколаївна ; Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди ; наук. кер. Мазоха Дмитро Степанович. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – 217 с. – Бібліогр.: с. 170–193 (282 назви).

Про «Проект української школи» Я. Ф. Чепіги. – С. 18–20.

Про виступ Я. Ф. Чепіги з доповіддю «Соціалізація народної освіти» на II Всеукраїнському вчительському з'їзді 10–12 серпня 1917 р. у м. Києві. – С. 29.

Про внесок Я. Ф. Чепіги у розвиток початкової освіти упродовж 1917–1919 рр. – С. 54.

Про методичний посібник для вчителів «Письмо в школі» Я. Ф. Чепіги, в якому подано рекомендації щодо навчання письму в початковій школі. – С. 110–112.

2005

517. **Яворська, С. Т.** Становлення і розвиток методики навчання української мови як науки (XVI–XX ст.) : дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія і методика навчання (укр. мова)» / Яворська Стефанія Теодорівна ; Слов'ян. держ. пед. ун-т ; наук. консультант Біляєв Олександр Михайлович. – Слов'янськ, 2005. – 422 с. – Бібліогр.: с. 389–422 (468 назв).

Про підготовку українською мовою шкільних підручників упродовж 1917–1919 рр., зокрема підручників Я. Ф. Чепіги. – С. 93.

Про видання підручників з української мови великими тиражами, які витримали багато перевидань, серед яких – підручники Я. Ф. Чепіги. – С. 103.

518. **Богданець-Білоskalенко, Н. І.** Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50-ті роки XIX ст. – 50-ті роки XX ст.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Богданець-Білоskalенко Наталія Іванівна ; [Київ. міськ. пед. ун-т ім. Б. Д. Грінченка ; наук. кер. Дзюбишина-Мельник Н. Я.]. – О. : [б. в.], 2007. – 20 с. – Бібліогр.: с. 16 (8 назв).

Проаналізовано зміст читанок періоду 20–30 х років XX ст., зокрема підручника Я. Ф. Чепіги «Веселка : перша читанка після букваря» (1921 р.), спрямованого на виховання в дитини естетичних почуттів і доброти. – С. 8, 13.

519. **Прищак, М. Д.** Генеза поняття духовності в педагогічній думці України (друга половина XIX – 20-ті роки XX століття) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Прищак Микола Дем'янович ; Ін-т педагогіки АПН України ; наук. кер. Березівська Лариса Дмитрівна. – К., 2007. – 199 с. : табл. – Бібліогр.: с. 167–195 (360 назв).

Розглядається генеза поняття духовності в контексті вивчення педагогічного доробку відомого вченого-педагога Я. Ф. Чепіги, який окрім трансцендентних чинників визначення духовності особистості значну роль приділяв факторам розвитку національної школи та рідної мови. – С. 82, 87–88, 90, 93.

Про праці вченого з визначення комунікативної ролі вчителя, посилення «національної складової» виховання школярів. – С. 96–98, 113.

Розкривається ставлення Я. Ф. Чепіги до релігійного чинника генези поняття духовності. – С. 107–108.

Про ідеї соціального виховання у доробку Я. Ф. Чепіги; поєднання вільної і трудової школи як важливого чинника розвитку духовності особистості. – С. 114, 116–117.

520. **Усатенко, Т. П.** Українознавчі проблеми педагогічної думки в XIX–XX столітті : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Усатенко Тамара Пилипівна ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ; [наук. консультант Ничкало Нелля Григорівна]. – К. : [б. в.], 2007. – 42 с. – Бібліогр.: с. 34–39 (85 назв).

На основі аналізу педагогічного доробку українських педагогів початку XX століття, зокрема Я. Ф. Чепіги, простежено послідовність відстоювання права навчатися в державній школі українською мовою на українознавчих засадах. – С. 14.

Про внесок Я. Ф. Чепіги в розбудову української національної школи. – С. 19.

2008

521. **Пугач, А. В.** Проблеми підготовки вчителя до професійної діяльності в українській педагогічній періодиці (20-ті – початок 30-х років XX ст.) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Пугач Анжеліна Володимирівна ; Ін-т педагогіки АПН України ; [наук. кер. Сухомлинська Ольга Василівна]. – К., 2008. – 237 с. : табл. – Бібліогр.: с. 209–237 (405 назв).

Висвітлюється роль відомого українського науковця й психолога Я. Ф. Чепіги в становленні та розвитку педагогічних часописів: «Шлях освіти». – С. 41 ; «Народний учитель». – С. 43–44, 147 ; «Новими стежками». – С. 48 ; «Радянська освіта». – С. 53–54 ; «Наша освіта» (бюлетень Сумської окружної інспектури освіти). – С. 138.

Досліджуються педагогічні концепції видатного педагога в контексті поєднання еволюційно-біологічних чинників розвитку дитини з культурно-історичним розвитком суспільства. – С. 58.

Аналізуються погляди Я. Ф. Чепіги на педагогічний фах як особливу «місію» вчителя, який має прагнути особистої досконалості, передусім завдяки самовихованню, розвитку моральних і професійних рис, умінню володіти своїми емоціями й почуттями. – С. 60–61.

Розкриваються методичні підходи педагога до навчально-виховного процесу, побудовані на таких засадах: навчання рідною мовою; врахування психолого-фізіологічних особливостей дитини; доступності й логічності викладання; використання краєзнавчого та народознавчого матеріалу, привабливих для дитини малюнків та ілюстрацій. – С. 122–123.

2009

522. **Березівська, Л. Д.** Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Березівська Лариса Дмитрівна ; Ін-т педагогіки АПН України ; наук. консультант Сухомлинська Ольга Василівна. – К., 2009. – 506 с. – Бібліогр.: с. 423–505 (862 назви).

Про праці відомого українського педагога Я. Ф. Чепіги щодо розробки принципів і напрямів реформування системи шкільної освіти. – С. 139–147, 205.

Аналізуються публікації Я. Ф. Чепіги в журналі «Вільна українська школа», на сторінках якого розгорнулася широка дискусія щодо нового проекту української школи. – С. 151.

Значна увага приділяється моделі вільної трудової школи, розробленій теоретичною підкомісією, до складу якої входив Я. Ф. Чепіга та його публікаціям стосовно цього питання. – С. 180–181, 217.

Наводяться списки викладачів інструкторських курсів для вчителів, організованих Наркомосом УСРР (1919 р.), до складу яких входив Я. Ф. Чепіга. – С. 220.

Розкривається роль Я. Чепіги в розробці теоретичних основ підручників для початкової трудової школи. – С. 221–222.

Про роботу Я. Ф. Чепіги (1925 р.) у Державному науково-методологічному комітеті Наркомосу УСРР та комісії з розгляду й втілення в життя «Положення про єдину трудову школу УСРР». – С. 249, 270.

523. **Березівська, Л. Д.** Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті. Додатки : дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Березівська Лариса Дмитрівна ; Ін-т педагогіки АПН України ; наук. консультант Сухомлинська Ольга Василівна. – К., 2009. – [364] с. – Нумерація починається з с. 507.

524. **Горбатюк, Н. М.** Народність як принцип виховання у педагогічній науці другої половини XIX–XX століття : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Наталія Миколаївна Горбатюк ; [Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини ; наук. кер. Кузь Володимир Григорович]. – Кіровоград : [б. в.], 2009. – 20 с. – Бібліогр.: 12 назв.

Про народність як принцип виховання в творчості Я. Ф. Чепіги, який виступав за національну школу, навчання рідною мовою. – С. 1, 2, 11, 14.

525. **Щербакова, О. А.** Педагогічні погляди та просвітницька діяльність Я. Ф. Чепіги (кінець XIX – початок XX століття) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Щербакова

Олена Леонідівна ; [Південнослов'ян. ін-т Київ. славіст. ун-ту ; наук. кер. Якименко Світлана Іванівна]. – Кіровоград : [б. в.], 2009. – 20 с. – Бібліогр.: с. 16–17 (9 назв).

526. **Щербакова, О. А.** Педагогічні погляди та просвітницька діяльність Я. Ф. Чепіги (кінець XIX – початок XX століття) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Щербакова Олена Леонідівна ; Південнослов'ян. ін-т Київ. славіст. ун-ту ; наук. кер. Якименко Світлана Іванівна. – Миколаїв, 2009. – 228 с. – Бібліогр.: с. 201–228 (276 назв).

2010

527. **Лобода, С. М.** Педагогічна преса як чинник формування педагогічної творчості вчителя в історії розвитку української освіти (XX століття) : дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Лобода Світлана Миколаївна ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; наук. консультант Курило Віталій Семенович. – Луганськ, 2010. – 464 с. : табл. – Бібліогр.: с. 374–464 (937 назв).

Про роль видатного українського науковця Я. Ф. Чепіги в становленні вітчизняної педагогічної преси, розвитку ідей і положень національної школи. – С. 95–98.

Висвітлюються погляди видатного педагога-педолога щодо концепції вільного трудового виховання на соціально-психологічному підґрунті. – С. 101–102.

Розкривається проблема становлення творчої особистості вчителя й розвитку національної самосвідомості, ґрунтовно викладена в працях Я. Ф. Чепіги. – С. 130, 136–140.

Аналізується модель єдиної вільної трудової школи, розроблена педагогом-реформатором. – С. 144.

Значна увага приділяється темі підручникотворення в контексті створення навчальних підручників і посібників видатним педагогом Я. Ф. Чепігою. – С. 149–150, 152.

Висвітлюється дискусія на I-й сесії Державного науково-методичного комітету УСРР (Держнаукметодкому) (лютий 1926 р.), в якій брав участь Я. Ф. Чепіга – вчений-педолог, що стояв на позиціях педоцентризму й розуміння педагогічної діяльності як педагогічної творчості вчителя. – С. 161, 165, 167.

2011

528. **Гуцал, А. А.** Розвиток шкільної природничої освіти на Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX століття) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Гуцал Людмила Антонівна ; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка ; [наук. кер. Шоробура Інна Михайлівна]. – Житомир : [б. в.], 2011. – 20 с. – Бібліогр.: 20 назв.

Розкриваються нові форми викладання природознавства в контексті розвитку ідей педоцентризму, зокрема завдяки прогресивним методикам українського вченого Я. Ф. Чепіги: урокам-екскурсіям, заняттям на присадибних ділянках, спостереженням, урокам-іграм. – С. 11, 14.

529. **Лобода, С. М.** Педагогічна преса як чинник формування педагогічної творчості вчителя в історії розвитку української освіти (XX століття) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Лобода Світлана Миколаївна ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; [наук. консультант Курило Віталій Семенович]. – Луганськ : [б. в.], 2011. – 44 с. – Бібліогр.: 36 назв.

Висвітлюється діяльність відомого педагога Я. Ф. Чепіги, який одним із перших порушив питання національної школи на науковому ґрунті й визначив творчі засади вчительської праці. Досліджується робота педагога в редакційній колегії журналу «Вільна українська школа» (вересень 1917 – грудень 1920 рр., Київ), співпраця з іншими друкованими виданнями. Аналізується концепція педагогічної творчості й постійного професійного вдосконалення вчителя, розроблена Я. Ф. Чепігою. – С. 17–19, 22–23.

530. **Олійник, В. В.** Шкільне свято як засіб виховання учнів у загальноосвітній школі України (друга половина XIX ст. – 20-ті роки XX ст.) : дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Олійник Валентина Василівна ; Ін-т педагогіки НАПН України ; наук. кер. Березівська Лариса Дмитрівна. – К., 2011. – 260 с. : табл. – Бібліогр.: с. 225–260 (359 назв).

Про педагогічні погляди Я. Ф. Чепіги щодо організації шкільних свят як ефективного засобу виховання дітей, які висвітлюються в його статті «Коза-Дерева» М. Лисенка в школі. – С. 57–58, 60–61.

Про статтю Я. Ф. Чепіги «Соціалізація народної освіти», в якій висвітлюються питання організації в школах національних свят. – С. 106, 111–112.

Про статтю Я. Ф. Чепіги «До трудової вільної школи», в якій розкриваються його погляди щодо розвитку шкільництва в Україні, зокрема організації шкільних свят на гуманістичних засадах. – С. 112–113.

Про ідеї Я. Ф. Чепіги щодо організації природничих свят у школах з активною участю дітей. – С. 133–134.

531. **Осьмук, Н. Г.** Ідеї реформаторської педагогіки в дослідженнях українських освітніх діячів 20-х – початку 30-х років XX століття : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Осьмук Наталія Григорівна ; Сум. держ. пед. ун-т ім. С. А. Макаренка ; [наук. кер. Сбруєва Аліна Анатоліївна]. – Суми : [б. в.], 2011. – 20 с. – Бібліогр.: 19 назв.

Розглянуто напрями розвитку реформаторської педагогіки (національне виховання, вільне виховання, трудова школа, педологія, прагматична педагогіка), викладені в працях відомого українського освітнього діяча Я. Ф. Чепіги. – С. 4–5, 10–11, 14–15.

2012

532. **Крищук, Б. С.** Педагогічна та культурно-просвітницька діяльність товариства «Просвіта» на Поділлі (1906–1923 рр.) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Крищук Богдан Степанович ; [Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. ; наук. кер. Телячий Юрій Васильович]. – Хмельницький : [б. в.], 2012. – 20 с. – Бібліогр.: 6 назв.

Про вплив діяльності товариства «Просвіта» та ідей видатних педагогів, зокрема Я. Ф. Чепіги, на українізацію суспільного та освітнього життя. – С. 14.

533. **Кучинська, І. О.** Розвиток ідей громадянського виховання у вітчизняній суспільно-педагогічній думці (друга половина XIX – 30-ті рр. XX століття) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра пед. наук : [спец.] 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Кучинська Ірина Олексіївна ; Ін-т пробл. виховання НАПН України ; [наук. консультант Бех Іван Дмитрович]. – К. : [б. в.], 2012. – 36 с. – Бібліогр.: 30 назв.

Про національно-демократичні мотиви громадянського виховання учнівської молоді в працях Я. Ф. Чепіги. – С. 9, 18, 20–21, 23–24.

534. **Ковальчук, Л. І.** Організація навчального процесу в структурі педологічної науки (кінець XIX століття – 1936 рік) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / Ковальчук Людмила Ігорівна ; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький : [б. в.], 2013. – 20 с. – Бібліогр.: 11 назв.

Про спадщину Я. Ф. Чепіги – представника української педологічної науки. – С. 1, 6, 7.

Про працю Я. Ф. Чепіги «Психіко-фізіологічні основи правопису» (1911). – С. 8.

Про вагомий внесок Я. Ф. Чепіги, представника Київської школи педології першої третини XX ст., у реформування системи шкільної освіти з метою її демократизації й гуманізації, вільного та трудового виховання. – С. 10, 11.

РОЗДІЛ IV

ТВОРЧА СПАДЩИНА Я. Ф. ЧЕПІГИ (ЗЕЛЕНКЕВИЧА) В ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСАХ

2007

535. **Чепига Яков Феофанович** [Электронный ресурс] // Жертвы политического террора в СССР : интернет-версия / общество «Мемориал» ; рук. проекта Я. З. Рачинский ; науч. рук. А. Б. Roginsky. – Электрон. текст. дан. – М., 2007. – Режим доступа: <http://lists.memo.ru/index24.htm>. – Заглавие с экрана. – Дата обращения: 1.08.13.

Подается інформація про жертви політичного терору в СРСР, зокрема в базі даних про жертви репресій Харківської області зазначено Я. Ф. Чепігу, арештованого в жовтні 1937 р. і засудженого Харківської трійкою при УНКВС 20 листопада 1937 р. («учасник антирадянської української націоналістичної терористичної організації») на 10 років ув'язнення у виправних трудових таборах.

2008

536. **Щербакова, О. Л.** Концептуальні підходи Я. Ф. Чепіги до реформування освіти в Україні [Електронний ресурс] / Щербакова О. Л. // Сучасний соціокультурний простір, 2008 : матеріали п'ятої Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції, 25–27 верес. 2008 р. – Електрон. текст. дані. – К. : ТК Меганом, 2008. – Режим доступу: <http://intkonf.org/scherbakova-ol-kontseptualni-pidhodi-yafchepigi-do-reformuvannya-osviti-v-ukrayini/>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 5.08.13.

2009

537. **Календар знаменних і пам'ятних дат Харківщини на 2010 рік** [Електронний ресурс] : реком. бібліогр. покажч. / Харк. облас. універс. наук. б-ка ; уклад.: Л. О. Сашкова, Л. М. Конопля. – Електрон. текст. дані. – Х., 2009. – Режим доступу: http://region.library.kharkov.ua/Kalendar_2010.pdf. – Назва з екрана. – Дата звернення: 26.09.13.

12 травня 2010 р. виповнюється 135 років від дня народження Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича).

2011

538. **Богданец-Билоскаленко, Н. И.** Активизация научно-методических разработок ученого-педагога Я. Чепиги в практике современной начальной школы [Електронний ресурс] / Богданец-Билоскаленко Н. И. // Вісник психології і соціальної педагогіки / Пед. ін-т Київ. ун-ту ім. Бориса Грінченка. – Електрон. журн. – К., 2011. – Режим доступу: http://www.psyh.kiev.ua/Богданец-Билоскаленко_Н.И._Активизация_научно-методических_разработок_ученого_педагога_Я._Чепиги_в_практике_современной_начальной_школы. – Назва з екрана. – Дата звернення: 5.08.13.

2012

539. **Богданець-Білоskalенко, Н.** Вимоги до вчителя у педагогічній концепції Якова Чепіги [Електронний ресурс] / Наталя Богданець-Білоskalенко // Рідна мова : кварталник Укр. вчител. т-ва у Польщі : Інтернет-версія журн. – Електрон. журн. – Wałcz (Польща), 2012. – Вип. 36. – Режим доступу: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=rm36_05. – Назва з екрана. – Дата звернення: 26.09.13.
540. **Українське правописне питання. Новітня історія (від кінця 20-х до кінця 80-х років ХХ ст.)** [Електронний ресурс] // Російсько-українські словники. – Електрон. текст. дані. – К., 2012. – Режим доступу: <http://r2u.org.ua/node/57>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 5.08.13.

Про правописну конференцію, на якій було ухвалено остаточний варіант «Українського правопису» (травень 1927 р., м. Харків). Серед учасників конференції – професор Я. Ф. Чепіга (із Харкова).

2013

541. **Положення про надбавки до стипендії та іменні стипендії студентам Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова** [Електронний ресурс] // Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова : [офіц. сайт]. – Електрон. текст. дані. – К., 2013. – Режим доступу: http://www.npu.edu.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=398&Itemid=210. – Назва з екрана. – Дата звернення: 28.08.13.
- Про призначення іменних стипендій і надбавок до стипендій кращим студентам для їх заохочення за вагомі успіхи в навчанні, активну участь у громадській роботі, участь у роботі органів студентського самоврядування, науковій, культурно-масовій та спортивній роботі. В Інституті педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова встановлюється стипендія імені Якова Чепіги у розмірі 42 відсотків від прожиткового мінімуму громадян на місяць із коштів стипендіального фонду університету та 10-відсоткової надбавки із спеціальних коштів. Кількість стипендій визначається квотою відповідно до контингенту студентів. Стипендія призначається за результатами літньої сесії й встановлюється на новий навчальний рік (з 01.09. по 30.06.).*
542. **Чепіга-Зеленкевич Яків** [Електронний ресурс] // Вікіпедія : віл. енцикл. – Електрон. текст. дані. – К., 2013. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Чепіга-Зеленкевич_Яків. – Назва з екрана. – Дата звернення: 2.07.13.
543. **Чепіга-Зеленкевич Яків Феофанович** [Електронний ресурс] // Західно-Українська Асоціація «Спадщина України». – Електрон. текст. дані. – К., 2013. – Режим доступу: <http://www.spadshina.com/programs/vidatni-ukrayintsi/chepiga-zelenkevich-yakiv-feofanovich/>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 1.08.13. – Інформація подається за кн.: Українська педагогіка в персоналіях. Кн. 2. ХХ століття». – Див. № 267.
544. **Чепіга-Зеленкевич Яків Феофанович** [Електронний ресурс] // Знамениті, великі, геніальні люди. Найцікавіше про них! – Електрон. текст. дані. – К., 2013. – Режим доступу: <http://100v.com.ua/uk/Chepiga-Zelenkevich-Yakiv-Feofanovich-person>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 5.08.13.
545. **Чепіга-Зеленкевич Яків Феофанович** [Електронний ресурс] / матеріал підгот. Павлова Л. І. // Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Су-

хомлинського : [офіц. портал]. – Електрон. текст. дані. – К., 2013. – Режим доступу: <http://www.dnrb.gov.ua/id/1123/>. – (Видатні педагоги України та світу : інформ.-бібліогр. ресурс / наук. кер. проекту П. І. Рогова). – Зміст: Біографія ; Бібліографія творів Я. Ф. Чепіги ; Бібліографія публікацій про життя та діяльність ; Повно-текстові документи. – Назва з екрана. – Дата звернення: 2.07.13.

546. **Чепіга-Зеленкевич Яків Феофанович** [Електронний ресурс] // Pidruchniki.ws : бібліотека укр. підручників. – Електрон. текст. дані. – К., 2013. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/kulturologiya/chepiga-zelenkevich_yakiv_feofanovich. – Назва з екрана. – Дата звернення: 1.08.13. – Інформація подається за кн.: Провідники духовності в Україні / за ред. І. Ф. Кураса. – Див. № 261.

РОЗДІЛ V

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСІБНИКИ, В ЯКИХ ВІДОБРАЖАЮТЬСЯ ПРАЦІ Я. Ф. ЧЕПІГИ (ЗЕЛЕНКЕВИЧА)

1925

547. **Праця Я. Т. Чепіги до листопаду 1925 р.** : (надруковані й що друкуються) // *Путь просвещения*. – 1925. – № 12 (декабрь). – С. 143–144.

1996

548. **Видання «Просвіт» Галичини, 1868–1938** : [бібліогр. покажч.] / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад. Зворський С. Л ; наук. ред. А. П. Корнієнко ; відп. за вип. В. В. Патока]. – К. : Абрис, 1996. – 244, [3] с. – (Українські культурно-освітні товариства «Просвіта»).

Відомості про праці Я. Ф. Чепіги, опубліковані в Ілюстрованому народному календарі Товариства «Просвіта» (1914, 1916, 1917 рр.). – С. 137, 142, 144.

549. **Книги українською мовою у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка (1798–1923)** : друк. каталог. Вип. 4. С–Я / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [складачі: Т. О. Сосновська, Л. Ф. Бондаренко, Н. І. Полянська, В. М. Созонова ; наук. консультант В. В. Седих]. – Х. : [б. в.], 1996. – 182, [1] с.

Відомості про опубліковані праці Я. Ф. Чепіги, що вийшли друком упродовж 1917–1923 рр. – С. 104–107, 135.

550. **Україномовна книга, 1808–1923** : [бібліогр. покажч.] / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад.: Р. С. Жданова, В. М. Лой ; відп. ред.: В. О. Кононенко, В. В. Патока]. – К. : Абрис, 1996. – 174, [1] с. – (Українська книга у фондах Національної парламентської бібліотеки України).

Відомості про опубліковані праці Я. Ф. Чепіги, що вийшли друком упродовж 1917–1923 рр. – С. 53.

1999

551. **Українська педагогічна бібліографія. 1995 рік** : покажч. л-ри. Вип. 6 / [Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Наук. б-ка ; уклад.: Н. І. Тарасова, Е. В. Татарчук ; редкол.: Слєпкань З. І., Дмитренко П. В., Горovenko В. М.]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1999. – 227 с.

Відомості про друковані праці Я. Ф. Чепіги. – С. 130.

Відомості про публікації, присвячені діяльності видатного українського педагога й психолога Я. Ф. Чепіги. – С. 174.

2000

552. **Українська педагогічна бібліографія. 1996 рік** : покажч. л-ри. Вип. 7 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Наук. б-ка ; [уклад.: Н. І. Тарасова, Е. В. Татарчук ; редкол.: Дмитренко П. В., Слєпкань З. І., Стеценко В. П. та ін.]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. – 199, [1] с.

Відомості про друковані праці Я. Ф. Чепіги. – С. 113.

Відомості про публікації, присвячені діяльності відомого українського педагога й психолога Я. Ф. Чепіги. – С. 154.

2001

553. **Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1916** : бібліогр. покажч. Вип. 4. 1911–1916 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; [уклад.: М. Д. Бойченко, О. О. Фіклістова, Т. Є. Яковець ; наук. ред. В. Ю. Омельчук]. – К. : НБУВ, 2001. – 536, [2] с. – (Національна бібліографія України).

Відомості про опубліковані праці Я. Ф. Чепіги, що вийшли друком упродовж 1913–1916 рр. – С. 200, 262, 329.

2002

554. **Зайченко, І. В.** Література / І. В. Зайченко // Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.) : навч. посіб. / І. В. Зайченко ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики ; за ред. М. Д. Ярмаченка. – Л. : [б. в.], 2002. – С. 303–342.

Бібліографія творів Я. Ф. Чепіги. – С. 328–331 (43 назви).

555. **Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923** : бібліогр. покажч. Вип. 5. Ч. 1. 1917–1923 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; [уклад.: Л. С. Новосьолова, Ж. В. Барчук, О. В. Давидович та ін. ; наук. ред. В. Ю. Омельчук]. – К. : [б. в.], 2002. – 737, [2] с. – (Національна бібліографія України).

Відомості про опубліковані праці Я. Ф. Чепіги, що вийшли друком упродовж 1917–1923 рр. – С. 100, 101, 273, 274, 302, 412, 494, 502, 517, 639, 640, 731, 732, 735.

2003

556. **Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798–1923.** Вип. 3. 1911–1916 / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад.: Р. С. Жданова, І. О. Негрейчук ; наук. ред. В. Л. Еппель ; відп. ред. В. О. Кононенко]. – К. : Вид-во Харитоненка, 2003. – 261, [1] с. – (Національна бібліографія України).

Відомості про опубліковані праці Я. Ф. Чепіги, що вийшли друком упродовж 1911–1913 рр. – С. 24, 86.

557. **Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923** : бібліогр. покажч. Т. 2. 1912–1923 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; [авт. колектив: М. Д. Бойченко, С. А. Дзюбич, Т. Б. Корольова та ін.]. – К. : [б. в.], 2003. – 687, [2] с. – (Національна бібліографія України).

Відомості про опубліковані праці Я. Ф. Чепіги, що вийшли друком упродовж 1912–1923 рр. – С. 81, 122, 170, 237, 238, 357, 376, 454, 512, 518, 528, 617, 684, 685, 686.

558. **Червоний шлях (1923–1936 рр.)** : сист. покажч. змісту / Нац. парлам. б-ка України ; [упоряд. Лощинська Н. В. ; розд. «Рецензії» підгот. Захаркін А. С. ; наук. ред. Патока В. В. ; відп. за вип. Кононенко В. О.]. – К. : [б. в.], 2003. – 215 с.

Відомості про статтю Я. Ф. Чепіги «Держава й суспільство в справі виховання й освіти», опубліковану в журналі «Червоний шлях». – С. 82.

Відомості про публікації, присвячені діяльності видатного українського педагога й психолога Я. Ф. Чепіги. – С. 81, 172.

2004

559. **Репертуар української книги, 1798–1916** : матеріали до бібліографії. Т. 8. 1912–1913 / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Львів. від-ня ; [упорядкув., підгот. до друку та прим. Л. І. Ільницької, О. І. Хміль ; наук. ред. Я. Р. Дашкевича]. – Львів : [б. в.], 2004. – 402, [1] с.

Відомості про збірник статей Я. Ф. Чепіги «Проблеми виховання й навчання в світлі науки й практики». – С. 328.

2005

560. **Підручники і навчальні посібники (1748–1917 рр.) з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського для початкових і середніх навчальних закладів** : каталог / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Мацібора Н. Г., Жданова Р. С., Іващенко В. М. та ін. ; наук. ред. Рогова П. І.]. – К. : Атіка, 2005. – 383 с.

Відомості про працю Я. Зеленкевича «Задачник для початкових народних шкіл. Рік другий». – С. 264.

561. **Репертуар української книги, 1798–1916** : матеріали до бібліографії. Т. 9. 1914–1916 / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Львів. від-ня ; [упорядкув., підгот. до друку та прим. Л. І. Ільницької, О. І. Хміль ; наук. ред. та післяслово Я. Р. Дашкевича]. – Львів : [б. в.], 2005. – 244, [2] с.

Відомості про опубліковані праці Я. Ф. Чепіги, що вийшли друком упродовж 1914–1916 рр. – С. 87, 140.

2006

562. **Бібліографічний покажчик праць Я. Ф. Чепіги** / [упоряд. Л. Д. Березівська] // Вибрані педагогічні твори : навч. посіб. / Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) ; Ін-т педагогіки АПН України ; [упоряд., авт. передм., вступ. ст. та бібліогр. покажч. Л. Д. Березівська]. – Х. : ОВС, 2006. – С. 324–327.

2008

563. **Головата, Л.** Товариство «Просвіта» у Львові, 1868–1939 : покажч. видань / Лариса Головата, Люба Суц, Ольга Бербека ; [авт. вступу Лариса Головата ; худож. оформл. Тараса Стефанишина ; наук. консультант Степан Захаркін] ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Від-ня «Наукова бібліографія і книгознавство». – 2-ге вид., виправл. і доповн. – Львів : [б. в.], 2008. – 518 с., [24] с. іл.

Відомості про праці Я. Ф. Чепіги, опубліковані в Ілюстрованому народному календарі Товариства «Просвіта» (1913, 1914, 1916, 1917 рр.) та газеті «Письмо з Просвіти» (1912–1914 рр.). – С. 172, 181, 186, 191, 304, 305, 308, 309.

564. **Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798–1923.** Вип. 4. 1917–1919 / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад. І. О. Негрейчук ; наук. ред. Р. С. Жданова ; відп. ред. В. О. Кононенко]. – Х. : Фоліо, 2008. – 283, [2] с. – (Національна бібліографія України).

Відомості про опубліковані праці Я. Ф. Чепіги, що вийшли друком упродовж 1917–1918 рр. – С. 47, 131.

565. **Україномовна колекція освітянської літератури у фондах ХДНБ ім. В. Г. Короленка (1857–1923) рр.** : путівник / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ; [уклад.: Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик, В. О. Савчук ; наук. ред. О. М. Друганова]. – Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2008. – 127 с. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://korolenko.kharkov.com/53.htm>. – Дата звернення: 1.08.13.

Відомості про опубліковані праці Я. Ф. Чепіги, що вийшли друком упродовж 1917–1923 рр. – С. 24, 25, 32, 36, 37, 50, 84, 85.

2009

566. **Журнали психолого-педагогічної тематики XIX– початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського** : іст.-бібліогр. дослідження : до 10-річчя ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Мацібора Н. Г., Івашенко В. М., Бондарчук О. Б. та ін.]. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 125 с.

Відомості про публікацію Я. Чепіги (Зеленкевича) «Увага і розумовий розвиток дитини» у журналі «Світло». – С. 86.

Відомості про публікацію в журналі «Учитель» праць Я. Ф. Чепіги «Суттєстія і педагогія» та «Вільна школа. Її ідеї й здійснення їх в практиці». – С. 97.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК НАЗВ ПРАЦЬ

Я. Ф. ЧЕПІГИ (ЗЕЛЕНКЕВИЧА)

Азбука трудового виховання й освіти 28	До раціоналізації обліку 172
Алкоголізм і діти шкільного віку 144	До трудової вільної школи! 145, 189
Алькоголь і його поборюване 140	Дослідчий метод і комплексна система 166
Арифметичні правила для початкових шкіл 18, 24	Дослідчий метод у масовій школі 167
Батрак 88 (ред.)	Жизнь и труд 8 (упоряд.)
Боротьба та будівництво 10, 11 (упоряд.)	Жизнь и числа : задачник по комплексам : год четвертый 62, 65
Брехливість в справі виховання 196, 199, 204	Життя та праця на нашій станції 56
Брехливість у справі виховання 118	Життя та числа : задачник за комплексами : рік третій 60, 63, 66
Будова комплексу 165	Життя та числа : задачник за комплексами : рік четвертий 61
Буквар : для шкіл грамоти I ступня 80	Життя та числа : задачник за комплексами сіл. труд. шк. : рік другий 64
Букварь : для дорослих 25	Жовтневе свято 7 (упоряд.)
В бурю 90 (ред.)	З Російської України 129
В нетрах землі 87 (ред.)	За новий підручник для політехнічної школи 179
Веселка : граматка до науки читання й писання 29	Завдання моменту 146, 184, 190, 195
Веселка : друга читанка після Букваря 51	Задачник для початкових народних шкіл : рік перший 13, 15, 19
Веселка : перша читанка після букваря 27, 30, 52	Задачник для початкових народних шкіл : рік другий 14, 16, 20
Веселка : читанка : рік другий 44	Задачник для початкових народних шкіл з додатком практичних задач : рік третій 21
Веселка : читанка для труд. школи : другий рік 33	Задачник для початкового навчання : рік перший 31, 34, 35
Весняно-літній період в практиці трудового навчання 164	Задачник для початкового навчання : рік другий 32, 36, 37
Вечірні курси для дорослих 106	Задачник для початкового навчання в трудових школах : рік третій 38, 39, 45
Вибрані педагогічні твори 1	Задачник для трудової школи : четвертий концентр : 4-й рік навчання 40
Використання наочного приладдя при операціях з числами : (перший концентр) 75	Заєць 85 (ред.)
Від розмов до діла : (з приводу дискусії про методи навчання) 171	Зжиті форми старої школи й нова трудова соціалістична школа-комуна 154
Відважний барабанщик 86 (ред.)	Знання в числах : задачник для труд. шк. : четвертий концентр : 4-й рік навчання 53
Вільна школа. Її ідеї й здійснене їх в практиці 96, 119, 128	Значіння руху й діяльності в розвитку дитини 159
Вплив улици на виховання дітей 103	
Ґрунтовні принципи нормальної школи 110, 188	
День грамотності 4, 5 (упоряд.)	
День 9-го Січня 6 (упоряд.)	
Держава й суспільство в справі виховання та освіти 162	
До національної школи 104	

«Коза-Дерева» М. В. Лисенка в школі **130**
 Комплексне навчання **168**
 Комплексні програми для початкової школи (1924) : уривок з кн. «Практична трудова педагогіка» **205**

Маленький Івасик **84**
 Математика **97**
 Метод цілих слів **46**
 Метод цілих слів чи звуковий? **173**
 Методика навчання в трудовій школі першого концентру **68, 73**
 Методика роботи з підручником математики : 1 рік навчання **76**
 Методика роботи з підручником математики : рік 2 **81**
 Методика усної лічби та вправи у перших групах семирічки **69**
 Методичні замітки до навчання грамоти по згуківому методу **17**
 Методичні й дидактичні поради щодо зміни в освіті й вихованні **97**
 Методичні поради до букваря : для шкіл грамоти **82**
 Методичні поради до роботи з читанкою першого класу **83**
 Методичні уваги до «робочої книжки» з математики : для 1-го та 2-го року навчання в шк. **74**
 Міжнародний юнацький день **3** (упоряд.)
 Моральне виховання в справі виховання **2, 99, 107, 206**
 Моральне виховання у справі виховання **197, 200**

На прямий шлях : (до сесії Держнаукметодкому) **174**
 На червоних полях **47**
 На шляху до трудової школи **26**
 Навчальні плани для початкової школи (1918–1919) : [витяг з ст. : «Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–19 шкільний рік»] **207**
 Навчання в трудовій школі **48**
 Навчання грамоти без букваря **155**
 Наочний музей Трудової Школи **97**
 Народний учитель **211–213** (ред.)
 Народний учитель і національне питання **120**
 Народна освіта в Північно-Сполучених Державах **111**
 Національне виховання **2, 191**

Національність і національна школа **2, 108, 183**
 Не забудьте пом'янути... : [про Бориса Грінченка] **112**
 Німе читання, або читання про себе **175**
 Нові методи навчання грамоти **41**
 Нравственное внушение в деле воспитания **181**

Огляд букварів **180** (рец.)
 Основи шкільної праці в трудовій школі **97**

Пасынки школи (Отсталые и талантливые дети) **92**
 Педагогічні журнали в Галичині **121**
 Педагогічна робота в літніх оздоровчих закладах **77**
 Педологія, або наука про дітей **113, 192**
 Первые уроки в школе **12**
 Передмова до проекту української школи **131**
 Переймання **160**
 Перший крок : букварь-читанка **42**
 Перший рік навчання в Трудовій Школі **158**
 Перші кроки навчання читанню за американським методом **176**
 Письмо в школі **22**
 Практична трудова педагогіка **49**
 Практична трудова педагогіка : уривок **198, 201, 202, 208**
 Проблеми виховання й навчання в світлі науки й практики **2**
 Проблема народнього виховання і освіти **132**
 Програма для підготовчих курсів до технікумів і ФЗУ **78**
 Проект української школи : (перші два роки) **133**
 Проект української школи : (3-й, 4-й, 5-й і 6-й рік навчання) **134, 203, 209**
 Проект української школи. Грунтові постулати проекту **135, 185**
 Промінь : читанка : рік другий **57–59**
 Просвещенное невежество **122**
 Псіхо-фізіологічні основи правопису **2, 114**

Рабочая книга по математике : первый и второй годы **70**
 Раціоналізація обліку **177**

Рецензія на журн. «Наша Освіта» :
двохтиж. бюл. Сум. Окр. Інспектури
Нар. Освіти, Окр. Правл. Спілки
«Робос» і Сум. філ. «Книгоспілки» **169**
(рец.)

Рецензія на кн. Наша рідна мова.
Читанка друга / склала
М. Грінченко. – [Б. м.] : Видавн. Т-во
«Сіяч», [1918?] **147** (рец.)

Рецензія на кн. Рідна школа. Перша
читанка / С. Черкасенко. – К. :
Благотворит. о-во изд. общепользн.
и дешев. кн., 1912 **123** (рец.)

Рецензія на кн. Рідні колоски : читанка
для мол. кл. гімназії. Ч. 1 / склала
О. Стещенко. – Вид. 2-ге, виправл.
й доповн. – [Б. м.] : Т-во «Всеувито»,
[1918?] **149** (рец.)

Рецензія на кн. Рідні Колоски : читанка
для мол. кл. гімназії. Ч. 2 / зложила
О. Стещенко. – [Б. м.] : Вид-во Т-ва
«Шкіл. освіта», [1918?] **148** (рец.)

Рибальчин син **89** (ред.)

Рідна мова **97**

Річевий (наочний) метод навчання **141**

Робоча книжка з математики : перший
і другий роки **71**

Робоча книжка з мови й
суспільствознавства : 3 рік **72**

Розвиток органів почуття та їх значіння
у вихованні дитини **161**

Розмови про виховання дитини **100**

Російська школа і талановиті діти
народа **124**

Російська школа на Україні **136**

Самовар **91** (ред.)

Самовиховання вчителя **93, 95, 182,**
186, 193

Самовиховання учителя **137**

Словесно-з'юковий метод навчання
грамоти **109**

Соединеніє словеснаго метода
съ звуковимъ при обученіи чтенію
и письму **105**

Соціалізація народньої освіти **143**

Страх і кара **2, 125, 194, 210**

Страх і кара : уривки **187**

Страх і кара та їх вплив на характер
і волю дитини **101**

Суггестія і педагогія **115, 126**

Сучасна народня освіта в Німеччині
127

Л. Толстой і його школа **116**

Тимчасові програми для нижчих
початкових шкіл на 1918–19 шкільний
рік **150**

Труд і гра, яко фактори виховання
163

Трудова школа : (пр. Пед. коміс. при
Т-ві шкіл. освіти) : доклади **97**

«Трудова школа» П. П. Блонського **151**

Трудовий принцип і метод **98**

Увага і розумовий розвиток дитини **2,**
102, 117

Українській учитель и материнській
языкъ въ начальной школе **138**

Українська літературна продукція
на еміграції у Відні **94**

Українське учительство в нових освітніх
обставах **156**

Український дореволюційний
педагогічний журнал **178**

Уява і мислительна та творча діяльність
дитини **142**

Фізичне виховання **2**

Хрестоматія в окремих книжечках
для читання дома і в школі. Перший
десяток : рік перший **23**

Червоне слово : читанка для шкіл
малописьменних дорослих **54**
(упоряд.)

Червоний прапор : буквар для шкіл
лікнепу **67**

Читання и робота над книжкою
в першому концентрі політехнічної
школи **79**

Читання з поясненнями в сучасній школі
на Вкраїні **139**

Шевченкові дні **9**

Школа в Західній Європі й Америці
157

Школа й освіта на Вкраїні **152**

Школа й Освіта на Україні **153**

Шляхом життя : читанка **43, 50, 55**
(упоряд.)

Що то є комплекс **170**

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абламська К.**.....**17** (рец.)
- Авраменко В. І.****509**
- Агєєв Ю. М.****233** (ред.)
- Алексєєв****42** (худож.)
- Алексєєв Н.**.....**50** (худож.)
- Алексюк А.****240, 330, 336, 423**
- Антоненко В. Й.** **233** (ред.)
- Антонець Н. Б.** **309, 320, 339, 512**
- Антонюк Т. Д.****396**
- Арнаутов В. О.****180**
(упоряд.)
- Артемова Л. В.** **324**
- Бабичев Ф. С.**.....**236** (ред.)
- Баєва Т. Ф.****186, 255**
(упоряд.)
- Бажан М. П.****230** (ред.)
- Баран С.****371**
- Барило О. А.****433, 435, 480, 513**
- Барчук Ж. В.****555**
(упоряд.)
- Баскіна І. Б.****292**
- Бербека О.****563**
- Березівська Л. Д.** ...**1, 202, 205, 207, 209, 249, 256, 267–271, 274, 284, 307, 321, 336–338, 350, 362, 372, 373, 419, 434, 479, 522, 523, 562; 188, 189, 191, 192** (упоряд.);
519, 530 (наук. кер.)
- Березняк Є. С.****292**
- Бех І. Д.**.....**533**
(наук. консультант)
- Бібік Н. М.** **254, 271** (ред.)
- Білавич Г.****491**
- Білецький Л.** **95** (рец.)
- Біляєв О. М.****517**
(наук. консультант)
- Бласко Ібаньєс В.****85**
- Богданець-Білооскаленко Н.І.**
(Богданець-Білооскаленко Н.І.) **285, 286, 313, 315, 381, 384, 397, 487, 488, 518, 538, 539**
- Бойченко М. Д.****553**
(упоряд.); **557**
- Болтівець С. І.**... **246, 264, 330, 336, 339, 388**
- Бондар А. Г.****292**
- Бондаренко Л. Ф.****549**
(упоряд.)
- Бондарчук О. Б.** **566**
(упоряд.)
- Борисенко В. Й.** **316**
- Бричок С.** **418, 420**
- Бугаєвич І. В.** **398**
- Бугайов О. І.** **254** (ред.)
- Бунге Г.****140**
- Бурачек М.** .. **148** (худож.)
- Бурда М. І.** **254, 271** (ред.)
- Васильєв В. О.** **233** (ред.)
- Васильченко С.** **9**
- Васькович Г.** **240**
- Верниволя В.** **24** (упоряд.)
- Вихрущ В. О.** **351, 507**
- Вишневський О.** **423**
- Вовк Л. П.****495**
(наук. кер.);
507 (наук. консультант)
- Волох М.****35, 42** (рец.)
- Гавриленко Т.****359**
- Гарбуз Т. П.** .. **72** (упоряд.)
- Головата Л.** **563**
- Гончаренко С. У.****243, 287, 294** (ред.)
- Горбатюк Н. М.****524**
- Горовенко В. М.** **551** (ред.)
- Грінченко Б.** ... **112** (перс.)
- Грінченко М.**147
(упоряд.)
- Грос К.****510** (перс.)
- Гуменюк Г.****390**
- Гупан Н. М.** **363, 429, 508**
- Гурман Т. Л.****456**
- Гуцал Л. А.****528**
- Гьотц Х.****257**
- Давидович О. В.****555**
(упоряд.)
- Дашкевич Я. Р.** **559, 561**
(ред.)
- Дей О. І.****232**
- Демков М.****341** (перс.)
- Демчук В.****347**
- Дем'яненко Н. М.****477**
- Денисов А. Ф.****236** (ред.)
- Денисюк О.****452**
- Дєполович А. П.****180**
(упоряд.)
- Дзеверін І. О.** ...**236** (ред.)
- Дзеверін О. Г.** ..**292** (ред.)
- Дзюбич С. А.****557**

Дзюбишина-Мельник Н. Я. 518 (наук. кер.)	Зайченко І. В. ..279, 296, 319, 330, 336, 339, 344, 345, 364, 365, 374, 389, 496, 553	Кемінь Г. М.462, 494
Діброва78 (упоряд.)	Замашкіна О. Д.414	Кирпач А.330
Дічек Н. П. 188, 189, 191 192, 256 (упоряд.)	Захаркін А. С.558	Кічук Я.436
Дмитренко П. В.551, 552 (ред.)	Захаркін С.563	Кліцаков І. О.244
Добровольський Л.97	Захарчук Г. 416 (упоряд.)	Кобзар Б. С.292 (ред.)
Дога В.221	Зворський С. Л.548 (упоряд.)	Коваленко В. О. 493, 501
Домбровська Л.474	Зорін В.352	Коваленко Є. І.513 (наук. кер.)
Дорошенко79 (ред.)	Ильченко Ж. Д. див. Ильченко Ж. Д.	Ковальчук Л. І.534
Дорошенко О. М.180 (упоряд.)	Іваниця Г.43, 50 (упоряд.); 49 (рец.); 55, 305; 97 (ред.); 316 (перс.)	Кондратенко Л. О.330, 400
Дояр Л. В.311	Іващенко В. М.560, 566 (упоряд.)	Кононенко В. О.550, 556, 564 (ред.); 558 (відп. за вип.)
Драгоманов М. 341 (перс.)	Ігнат'єв80 (худож.)	Конопля Л. М.537 (упоряд.)
Друганова О. М. 565 (ред.)	Ільницька Л. І.559, 561 (упоряд.)	Копиленко Н. Б.387
Дубчак О.336	Ільченко Ж. Д. 181 (пер.); 237-239, 242, 330, 345, 346, 389	Корнієнко А. П. 548 (ред.)
Дьюї Дж. 493, 501 (перс.)	Ірчан М.316 (перс.)	Коробченко А.322
Еппель В. Л.556 (ред.)	Калабська В.329	Корольова Т. Б.557
Еспарбес Ж.86	Калениченко Н. П.181 (упоряд.); 241, 294 (ред.); 242, 346; 363 (перс.)	Коротєєва-Камінська В. О. 484
Євтух М. Б.497-499, 511, 515 (наук. кер.)	Калініченко Н. А.448	Корф М.341 (перс.)
Єгорова Л.10, 11 (упоряд.); 84 (рец.)	Калмикова Л. О.186, 255 (упоряд.)	Костомаров М. 341 (перс.)
Єремєєва В. М.463	Калюжний Н. М. 211-213 (ред.)	Коцур В. П.186, 255 (ред.)
Єрмаков І. Г. 182 (ред.); 339	Качур А.422	Кочина Л.336
Єськова Т. Л.446	Качур А. М.299	Кравцова Т.442
Жаданова О. М.454	Кемінь В. П.462	Кравчун Н. 281, 382, 460
Жданова Р. С. ..550, 556, 560 (упоряд.); 564 (ред.)		Кремень В. Г. ...190, 195, 275 (ред.)
Жосан О.318		Крищук Б. С.532
Жук М.148 (худож.)		Кубійович В.231, 234, 235 (ред.)
Жук О. Ю.459		Кудикіна Н.336
Журавльова С.447		Кузь В. Г. ...524 (наук. кер.)
		Кузьменко М. М.265
		Кулик70, 71 (упоряд.)
		Кулінич75 (ред.)

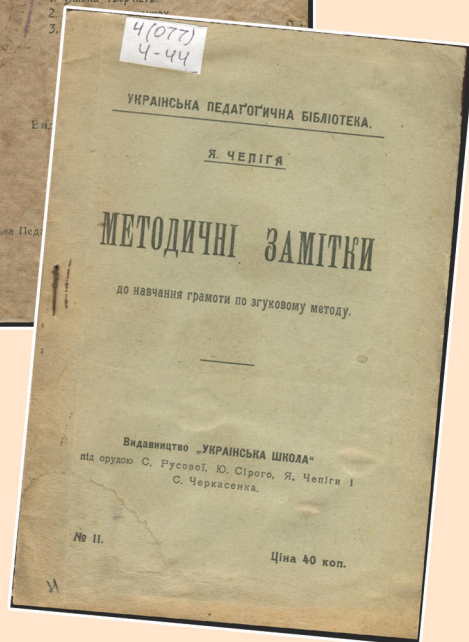
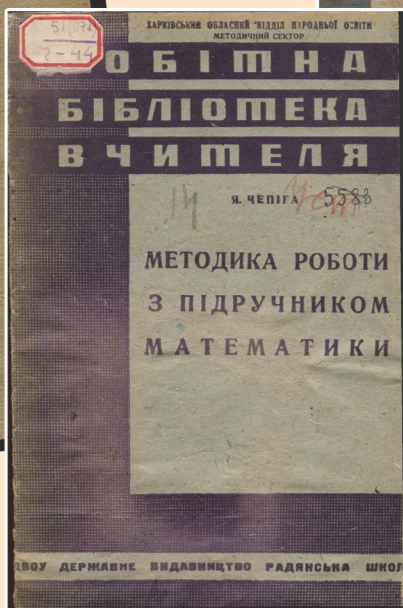
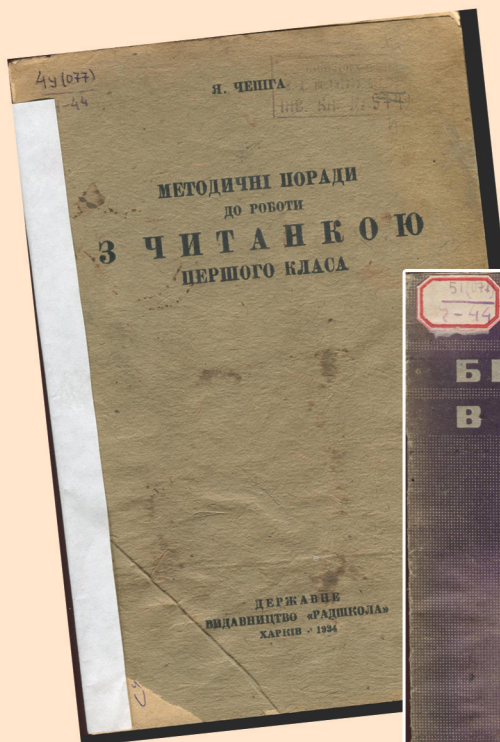
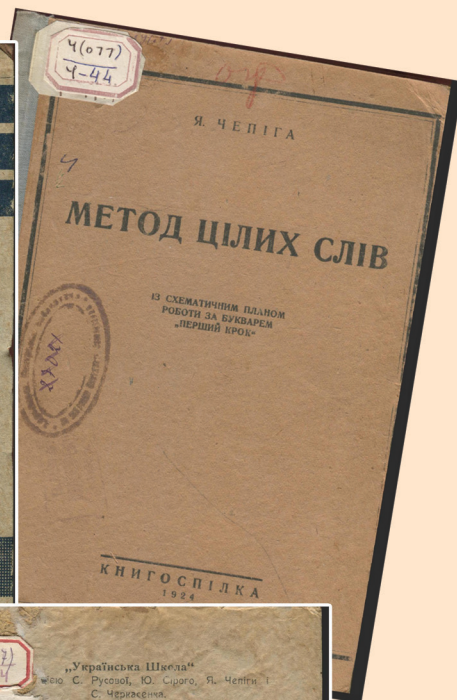
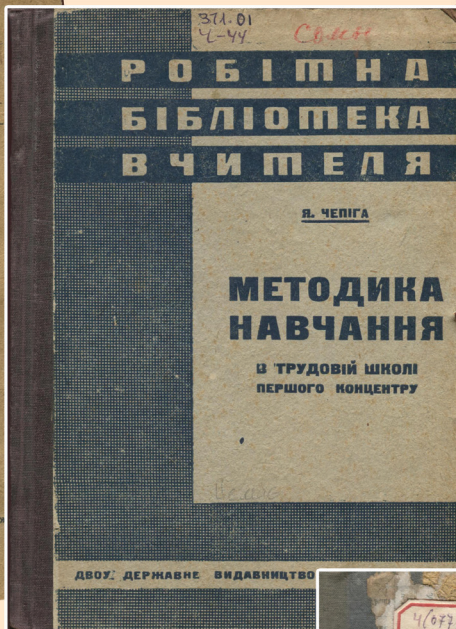
Купрін О. 87	(упоряд.); 305 (перс.)	Ніколаєв О. 56 (худож.)
Курас І. Ф. 261, 546 (ред.)	Марочко В. 257	Ніколенко А. Т. 295, 297, 332–336, 348, 401, 402, 482, 485, 504, 505; 413 (перс.)
Курило В. С. 353, 357, 502, 503; 527, 529 (наук. консультант)	Мацейків Т. 391	Ніколюк А. ... 280 (упоряд.)
Кучинська І. О. 375, 449, 455, 457, 533	Мацібора Н. Г. 560, 566 (упоряд.)	Новгородський Р. Г. 461, 466
Лактіонова Г. М.187	Медвідь Л. А. 258	Новицька О. 288
Лاپин П. 84 (худож.)	Мельничук О. С. 250	Новосьолова А. С. 555 (упоряд.)
Лацарус М. 510 (перс.)	Мещерякова Н. П. 353 (перс.); 497	О. Г.228
Левківський М. В. 464, 465, 470	Микитюк О. М. 465	О. Л. 222
Лень Г. З. 72 (упоряд.)	Миронов М. М. 72 (упоряд.)	О. П.227
Лещенко А. І. ... 102 (перс.)	Мізерницький О. М. 211–213 (ред.); 223, 228, 342	Огієнко Д. П.443
Лебедева Н. Г. 339	Мішкурова В. Ф. 404	Огнев'юк В. О.368, 369
Лисенко М. В. 130, 530 (перс.)	Міщанинова В. 56	Олесь О.316 (перс.)
Лисянська Т. М. 251	Моїсеєва (Моисеева) ... 70, 71 (упоряд.)	Олійник В. В.341, 453, 530
Лобода С. М. 282, 283, 325–328, 379, 486, 527, 529	Морозов Ю. 330	Омельчук В. Ю.553, 555 (ред.)
Логвиненко Т. 247	Морозова О. С. 395	Онруд Г. 89
Лой В. М. 550 (упоряд.)	Москаленко А. 330	Осьмук Н. Г. 471, 490, 492, 531
Лощинська Н. В. 558 (упоряд.)	Москальова Т. П. 180 (худож.)	Павлова А. І. 545 (упоряд.)
Лоюк 82, 83 (ред.)	Мостовий П. 301, 489	Павловський В.10, 11 (упоряд.)
Луцик Д. 247	Музиченко О. Ф. 180 (упоряд.)	Палійчук Р.380
Лучко О. 431	Музиченко Ю. О. 180 (упоряд.)	Палюх З. А.424, 500
Любар О. О. 190, 195 (упоряд.); 248, 272	Мюлен Г. 88	Панасенко306
Мадзігон В. М.241, 271 (ред.)	Наконечна В. М.427	Панасенко Е. А. 360, 483
Мазоха Д. С. 516 (наук. кер.)	Наумов Б. 385	Пантюк Т.430
Мазуренко С. Г. ... 432, 514	Невгодовський А. 354, 355	Парадиський..78 (упоряд.)
Майборода В. К. 330, 399	Невзгляденко І. 336	Патока В. В.548 (відп. за вип.); 550, 558 (ред.)
Майборода С. В. 399	Негрейчук І. О. 556, 564 (упоряд.)	Петренко О.475
Малеча Н. 3–7, 54	Ничкало Н. Г. 520 (наук. консультант)	Петрусь В. 97

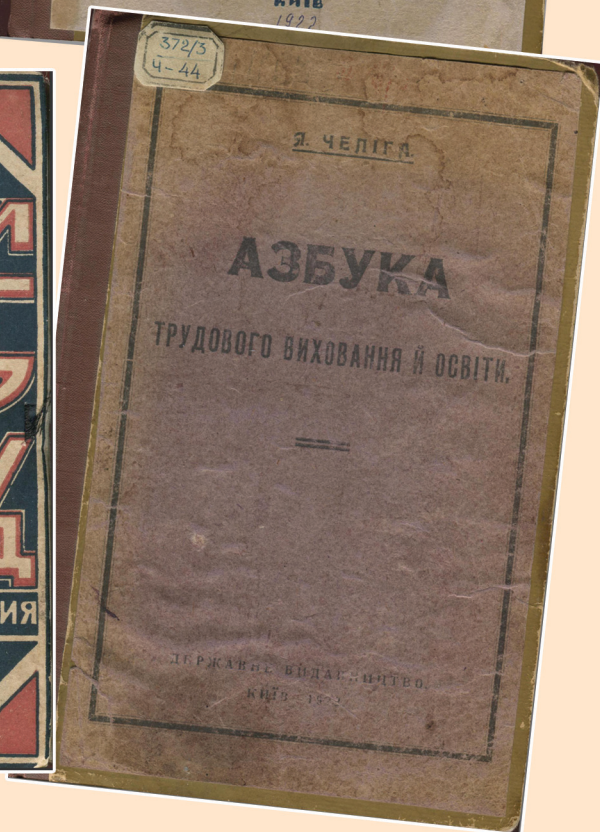
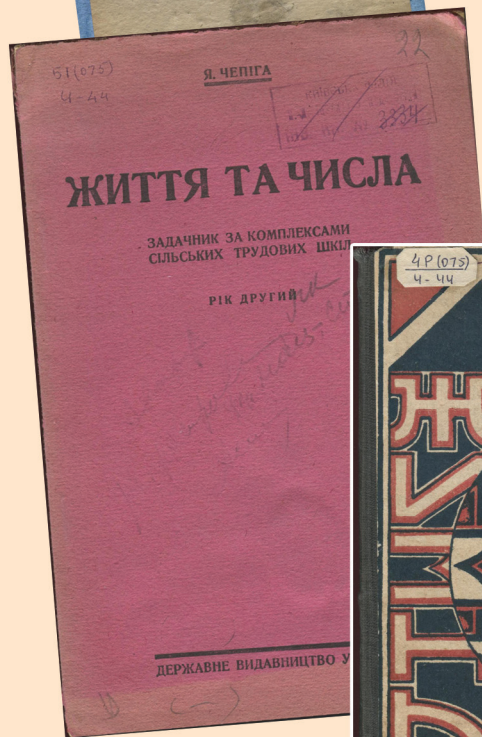
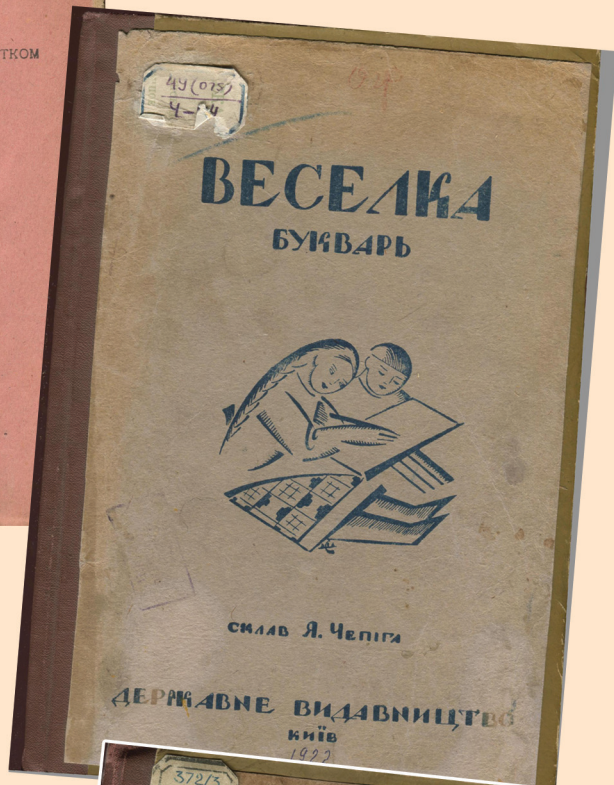
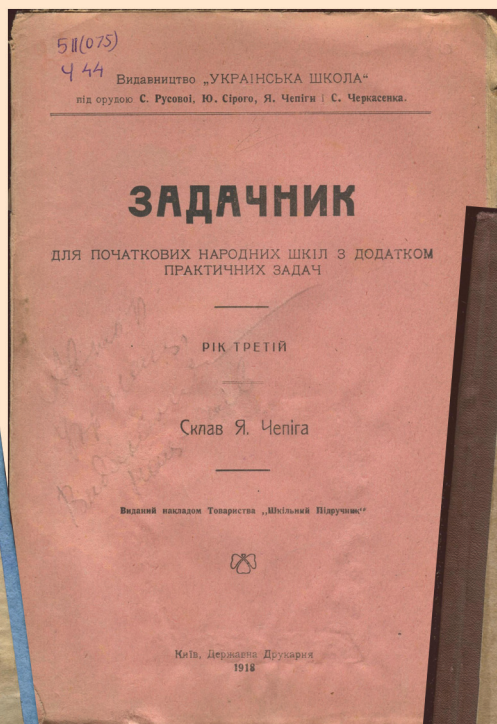
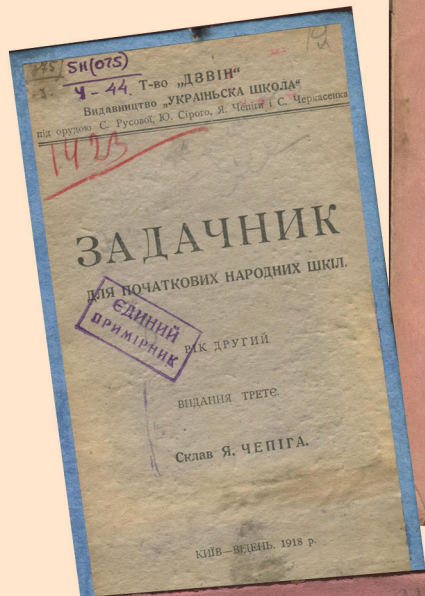
Пирогов М. 341, 453 (перс.)	Роговик Л. 330	Собчинська М. М. 495
Пироженко Л. В. 187, 298, 370; 188, 189, 191, 192, 256 (упоряд.)	Родников В. П. 8 (упоряд.)	Созонова В. М. 549 (упоряд.)
Письменний Ф. ... 93 (рец.)	Рудий Г. 323	Соколова І. 259
Півень О. П. 515	Русова С. ... 2 (рец.); 298, 341, 376, 390, 397, 437, 443, 453, 472, 491 (перс.)	Соколянський І. П. 221, 222, 225, 226 (перс.)
Побірченко Н. С. 425	Ряппо Я. П. 228 (перс.)	Сосновська Т. О. 549, 565 (упоряд.)
Погрібний А. 423	С.29, 30 (рец.)	Спенсер Г. 510 (перс.)
Подставкіна А. 405	С. Т. 23 (рец.)	Старицька В. 148 (худож.)
Поліщук В. 316 (перс.)	Сабат Н. 349	Старицький М. П. 314 (перс.)
Полницький О. 56	Савицька Г. І. 293	Стельмахович М. Г. .. 248, 272
Полянська Н. І. 549 (упоряд.)	Савченко О. Я. 336, 403, 406, 421	Стеценко В. П. 552 (ред.)
Пономаренко Л. 280 (відп. за вип.)	Савчук В. О. 565 (упоряд.)	Стешенко О. 148, 149
Пономарчук 225	Сафонова Н. В. 289	Стражнікова І. В. 413
Попельнюх О. І. 383	Сашкова Л. О. 537 (упоряд.)	Стрільбицький С. 218
Попов Ол. 218	Сбруєва А. А. ... 194, 262; 531 (наук. кер.)	Ступарик Б. 349, 426
Попов О. І. 228	Сватовський 81 (ред.)	Сулима М. 43 (рец.)
Попова 75 (худож.)	Седих В. В. 549 (наук. консультант)	Супрун С. С. 339
Потапова Л. В. 498, 499	Семеновська Л. 317	Сухомлинська О. В. .. 187, 242, 245, 252, 275, 330, 336, 339, 346, 376, 467-469; 188, 189, 191, 192, 256, 267, 274 (ред.); 202, 203, 508, 522, 523 (наук. консультант); 500, 501, 509, 510, 512, 514, 521 (наук. кер.)
Прищак М. Д. .. 339, 437, 441, 444, 450, 519	Сенько П. 312	Сухомлинський В. О. 434 (перс.)
Прозоровський О. 68 (рец.)	Серафимович А. 90	Суц Л. 563
Пугач А. В. 409, 521	Сивачук Н. 445	Таран 78 (упоряд.)
Радул О. С.473	Сисоєва С. 259	Тарасова Н. І. 551, 552 (упоряд.)
Раковський І. ... 229 (ред.)	Скільський Д. М. 476	Татарчук Е. В. 551, 552 (упоряд.)
Рачинська І. Д. 180 (упоряд.)	Скоропадський П. 373 (перс.)	Телегуз І. О. 314, 316
Рачинський Я. З. 535 (кер. проекту)	Скрипченко Л. О. 251	
Рега О. С. 31, 438, 439	Скрипченко О. В. 251	
Рисіна М. Ю. 194, 262, 358	Скуратівський Д. 226	
Рогинський А. Б. 535 (наук. кер.)	Слепкань З. І. 551, 552 (ред.)	
Рогова П. І. 280, 560 (ред.); 545 (наук. кер.)	Слуцький А. 218	
	Смілий 76 (ред.)	

Телячий Ю. В. 532 (наук. кер.)	Фурман А. В. 504, 505 (наук. кер.)	Шоробура І. М. 422; 528 (наук. кер.)
Титаренко С. 22 (рец.)		Штейнталь Х. .. 510 (перс.)
Толстой Л. 116 (перс.)	Х вильовий М.... 316 (перс.)	Шудрік 75, 79 (ред.)
Тригубенко В. ... 330, 336	Хіміч 78 (упоряд.)	Шустваль С. М. 415
Троїцький А. П. 180 (упоряд.)	Хміль О. І. 559, 561 (упоряд.)	Щ ербакова О. Л. 277, 278, 340, 377, 378, 394, 417, 451, 525, 526, 536
Троцько А. В. 210, 291 (ред.)	Холл С. ... 480, 510 (перс.)	
Троцький Л. ... 316 (перс.)	Холодний П. 148 (худож.)	
	Хоменко 69 (ред.)	
У -ко М. 93 (рец.)	Хомич В. Ф. 478, 506	Ю рченко 80 (ред.)
Улюкаєва І. Г. ... 196–201, 204, 206, 208, 273, 276, 290 (ред.)	Ц ветков О. 304	Ющишин І. 2 (рец.)
Усатенко Т. П.... 260, 356, 366, 367, 520	Ч епіга В. 330, 336	Я блонський Р. 428
Устіннікова О. 312	Ч епіль М. 393	Я ворська С. Т.... 263, 392, 408, 412, 517
Ушинський К. 341, 453 (перс.)	Ч еркасенко С. 123, 214; 512 (перс.)	Я кименко С. І. .. 525, 526 (наук. кер.)
	Ч ерненко Г. М.... 308, 361, 407, 410, 411, 516	Я ковець Т. Є. 553 (упоряд.)
Ф арія А. 157 (перс.)	Ч ерніков С. Я. ... 481, 511	Я кубський Б. 43, 50 (упоряд.); 55; 305, 316 (перс.)
Ф едоренко Д. Т. .. 248, 272	Ч ернов Б. 386	Я рмаченко М. Д. 241, 252, 271, 294, 364, 365, 554 (ред.); 253; 496 (наук. консультант)
Ф едорчук В. В. 472	Ч етвериков Д. 91	Я рошик В. О. 565 (упоряд.)
Ф едорчук Е. І. 472	Ч икаленко Є. 266	
Ф едяєва В. Л. 440, 458	Ч уба Л. 416 (перс.)	
Ф іклістова О. О. 553 (упоряд.)	Ш алік З. М. 497 (наук. кер.)	К ubijovuč V. див. Кубійович В.
Ф ілімонова Т. В.... 339, 510	Ш евченко Т. .. 148 (худож.)	
Ф ілоненко С. М. 343		

Публікації творів Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)

Вибрані твори Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)³⁵

НАЦІОНАЛЬНІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА

I

Спадковий нахил. Сенсорно-моторні функції й рухи. Уявлення й сприймання. Рідна мова

Життя – це рух, дія, і в самому організмові людським закладено нахил до дії, до руху. Дитина встає, ходить, бігає, сідає, лягає, співає, кричить, і взагалі прагне, здебільшого несвідомо для самої себе, робити те, що роблять старші. Таким чином, дитина органічно принатурюється до оточення, вона докладає багато зусиль і власних спроб, а їх вимагають її внутрішні потреби, які є стимулом життя.

Нахил до діяльності, до придбання звичок передається від одного покоління до другого й стає вже інстинктом до пристосування. Це той комплекс спадкових переживань, на яких зростають расові прикмети й з'являються риси і звички, що властиві тому або іншому народові.

Ті риси, що придбано попередніми поколіннями, стають у нащадків спадковим нахилом. Нахил – це той внутрішній мотив до діяльності, що закладено в самім індивідуумі. Мати нахил до діяльності – це значить відчувати себе заздалегідь органічно принатуреним до того, що тебе оточує. Виходить, що нахил треба розуміти як первісне конситуційне принатуріння, і воно повсякчасно напоготові, щоб прокинутись до дії. А коли вже воно прокинулося, то з часом стає звичкою, прикметою людини, виразною ознакою живої істоти. Звичка є здобутком од рухів та реакцій. Це той запас їх, що потім полегшує кожний новий рух у тім самім напрямі. У спадкових звичках, або нахилах, у минувшині народу – його будучина. «Звичка, – пише Гюйо, – це сталий зв'язок майбутнього з більш-менш аналогічним минулим».

Але звички – річ дочасна і можуть не виявитись зовсім, якщо нема для цього відповідних умов. А коли трапляється ґрунт цілком відповідний, то нові звички легко й непомітно набирають активних сил і дуже розвиваються у нащадків. Всякі відповідні умови викликають їх до життя, хоч нехай то будуть найменші враження, що збуджують інтелект, вони доводять до усвідомлення того, на що індивідуум іншої раси не реагуватиме зовсім.

Така відмінність у чутливості окремих організмів, цілих рас і націй примушує педагогічну психологію зупинятись на індивідуальних нахилах дітей і пристосовувати школу й методи навчання до дитячої психіки, бо на расових і національних нахилах ґрунтуються інтелектуальна воля, бажання, розумова й моральна діяльність окремої особи. Такий нахил до діяльності існує тільки на користь індивідууму. Він не дезорганізує його дій, а навпаки – суворо й послідовно додержує порядку, який дає дитині задоволення з того, що її бажання легко виконується. А все неважке, все те, що не потребує надмірного напруження духовних і фізичних сил, нам подобається. Воно ви-

³⁵Тексти адаптовано до норм сучасної української мови, проте авторський стиль і зміст збережені.

Друкується за виданням: Чепіга Я. Ф. Вибрані педагогічні твори : навч. посіб. / Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) ; Ін-т педагогіки АПН України ; [упоряд., авт. передм., вступ. ст. та бібліогр. покажч. Л. Д. Березівська]. – Х. : ОВС, 2006. – 327 с. – Бібліогр.: с. 324–327.

кликає прихильність у нашій організмі, стає корисною звичкою, детермінуючою внутрішньою силою, почуттям, що керує нашим психічним складом, формою нашого пізнання.

* * *

Досить показати дитині кілька разів, якого порядку треба додержувати в тій або іншій роботі, і вона настільки потім звикне до такого порядку, що ніде й ніколи не схибить, а додержуватиме його; бо так легше, ніж щоразу все знову принатурюватись до нових засобів, рухів. Свідомо координовані рухи у найвідповідніших і певних звичках не затримують природжених нахилів, а спрямовують їх на певні шляхи, полегшують поступову роботу організму, бо завчаються й переходять у розпорядок волі як розумовий імпульс. Інакше не може й бути: протилежне буде чужим самій природі, що має сталу тенденцію зберігати енергію, а не витрачати її без пуття. Діти люблять повторювати казки, байки й усякі, придбані дорослими, знання й рухи. Цим натуральним засобом вони зміцнюють свої здобутки.

Та людина, що звикла читати, писати або рахувати, робить це ліпше й швидше, ніж та, що мало звикла до цього. Відчуттями викликаються рухи – моторні (рухові) процеси; повторюючись, вони проторюють собі шлях до сенсорно-моторних центрів і доходять до уяви. Якщо є спадкові нахили до тих або інших рухів, то відчуття швидко доходить до уяви.

Всяке відчуття викликається сприйманням, а за відчуттям іде рух. Властиві нашому організмі сприймання збільшують енергію, схиляють до дій, поєднуються тісно з рухами, й фізична дія часто допомагає тому, щоб викликати уяву. Дехто, щоб пригадати забуте слово, тре собі чоло, насуплює брови, гризе нігті й т. ін., а діти – ті шепочуть, пригадуючи. Нервові люди надто часто вдаються до рухів, щоб концентрувати свої розумові сили. Кожний рух доходить до сенсорно-моторних центрів і розширюється на суміжні центри, а від них уже асоціативними шляхами переходить і на весь мозок. Виходить, що рухи кінцевих органів допомагають часом пригадати забуте слово.

Із словами у нас пов'язані здебільшого конкретні уявлення: кінь, корова, птах, заєць з'являються в конкретній формі. З ними ж поєднане й розуміння зросту, великості, масті, шерсті, возити, доїтись і тощо. Нема слова, яке не було б пов'язане з розумінням. Розуміння ж викликає уяву, а за нею йде рух – моторний процес у вимові слова. Всяке слово поєднане з рухом.

Моторні процеси мають велике значення в психічному житті людини. Але для перших уявлень потрібний сприятливий ґрунт, природна, інстинктивна чутливість індивідуума до сприймання. Коли є ґрунт, то відчуття досягає свідомості й переходить у «розряд». Рух – це кінцевий результат обопільно впливаючих спадкових і моторних нахилів і даного збудження³⁶. А коли їх немає, то з'являється опір, і сенсорно-моторне збудження його не переможе, – від цього припинення й уявлень не буває. Це здебільшого трапляється тоді, коли матеріал не пов'язаний жодною асоціацією уявлень, коли дитині доводиться завчати те, що не відповідає її звичкам і чуже для її організму.

Психічне зростання і розумовий розвиток дитини, ми б сказали, є розвитком її рухів. Інстинктивно сприймає вона рухи, які бачить навкруги, копіює несвідомо те, що вражає її органи чуттів. З цього складається перше життя, в цій першій шляхи до розуму. Дитина задовольняє рухами внутрішню потребу в самостійному розвитку, як закладено в самім еволюційнім рухові природи. Дитина розбиває, ламає, рве на шматки свої забавки й знову складає, лазить, ходить, силкується вимовляти звуки й слова, що чує навкруги. Чує, як дорослі називають різними словами предмети, й сил-

³⁶ Лай

кується і собі точнісінько так називати їх. Вимовляючи різні звуки, дитина потроху при звичає свій орган голосу до мови. Відчуття од звуків переходить в уявлення рухів мови, що, втілюючись, стають її *ідеєю – силою*.

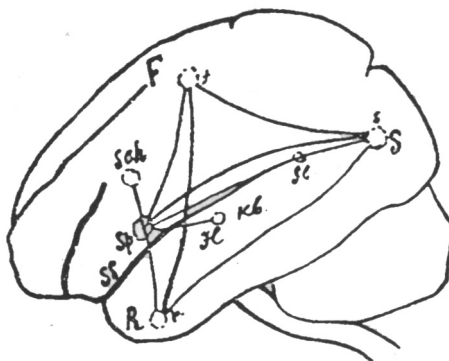
* * *

У природі ніщо не створюється одразу, а все підлягає закономірній послідовності. Він особливо яскраво виявляється в мові й у тісно пов'язаній з нею думці. Закон послідовності, хоч і надто повільно, проте дуже тісно поєднує мову з уявленням того розуміння, яке людина надає кожному слову чи реченню. Спершу дитина вбирає своїми органами чуттів слова – ідеї, що мають конкретний ґрунт, вбирає їх фізіологічно, а тоді вже поєднує їх способом асоціацій та асиміляцій і утворює те складне розуміння, яке дорослі зазначають словами.

Слухове сприймання звука й слова збуджує й викликає рухи мови. Звуки рідної мови відповідають спадковим нахилам дитини, і в мозковій корі збирається дедалі більше слідів від тих відчуттів, які вразили дитину, від тих слів, що вона сама промовила. Послідовно вироблюється центр голосовий (звукових образів і уявлень); утворюється центр мови, який асоціативно поєднується з центрами інших відчуттів, і таким способом мова начебто органічно прилучається до всього психічного життя дитини.

Для того, щоб з'ясувати психофізіологічний процес утворення предметних уявлень, Лай наводить такий приклад:

Дитина, скажімо, бачить яблуко. Світлове проміння від яблука проходить в око й подразнює зоровий нерв, а він уже переносить це подразнення до зорового центра S у потиличній частині великого мозку і збуджує цілі рядки гангліозних клітин.

Це фізіологічний процес. Поруч відбувається відповідний психологічний процес: дитина бачить яблуко – це зорове сприймання яблука. Дитина потім бере яблуко в руки, мацає його, і в дотиковому центрі F утворюються дотикові сприймання та дотикові уявлення яблука. Далі дитина нюхає яблуко – і в нюховому центрі R з'являються нюхові сприймання й уявлення. Коли дитина впустило яблуко, і воно покотиться по долівці, утворюються слухові уявлення у слуховому центрі H. І нарешті дитина їсть яблуко; подразнення відповідних нервів передається, так думають, у *gyrus hippocampi*, на внутрішню поверхню великого мозку й утворюються смакові сприймання й уявлення. Всі ці уявлення, що сприймаються фізіологічно, потім поєднуються асоціативно й утворюють складну уяву, яку дорослі називають словом *яблуко*. Коли у свідомості дитини виникають предметні уявлення через те, що сенсорні центри мають зв'язок з моторними центрами мови, то подразнення сенсорних іде спадковим шляхом до моторних і тут виникають моторні предметні уявлення.

Дитина спершу вбирає звуки мови і робить пов'язані з ними рухи несвідомо; це вона робить через вроджену збудливість відповідних збуджуваних центрів; потім з'яв-

ляється і свідомий рух, коли дитина хоче промовити той або інший звук чи слово. Але цей останній процес складніший, ніж інстинктивна спроба дитячої розмови, і вимагає особливо сприятливих умов для свого розвитку. Зрозуміло, що такими умовами й буде переважно *матерня мова*.

Навіть тоді, коли дитина ще не говорить, коли, докладаючи багато зусиль, вона вимовляє тільки окремі звуки, слухання рідної мови допомагає складатись м'язовим рухам так, щоб потім легше було вимовляти цілі слова й речення. Пристосування м'язів голосового пристрою виникають далеко раніше, ніж свідоме уявлення самого слова. В цьому запобігливому пристосуванні м'язів і полягає певна легкість у сприйманні рідної мови і, навпаки, часом трудність при вивченні потім чужої мови. Дитина, звичайно, дуже нешвидко асоціює ті звуки або слова й фрази, що почує, з тими предметами, діями, у поєднанні з якими вживають їх дорослі. Їй потрібна для цього велика і тривала праця. І ці здобутки школа повинна шанувати, бо це високе культурне придбання дитини. Школа повинна ширити її знання просто й обережно, а не запаморочувати методами й системами поневолення, бо вони чужі дитячій природі й затримують нормальне поступове зростання духовних сил.

Розвиток мови відбувається разом із загальним розвитком дитячого організму, і мова є здобутком свідомих сприймань і уявлень. Опанувати як слід форму мови можна тільки при досить численних уявленнях, що придбані в дитинстві і пов'язані словами з конкретними образами розуміння. При амнезії (втрата пам'яті) перш за все одно за одним втрачаються слова, що виникають з абстрактних сприймань; останніми зникають з обсягу свідомості речові слова. Дитина живе тим, що вбирають органи чуттів, і тому те, що бачить і чує людина в дитинстві, найглибше западає у свідомість і найдовше зостається в пам'яті.

Нелегко дістається дитині мова. Коли ми пильно придивимось до того, яким способом дитина навчається розмовляти, коли прослідкуємо її працю над першими сприйманнями, то побачимо, якою впертою й тяжкою роботою, яким напруженням фізичних і духовних сил маленькій людині доводиться доходити до розуміння мови.

У сприйманні рідної мови нам стає в пригоді природний і спадковий нахил до рідної мови, що придбано звичками цілого ряду поколінь. «Словесні уявленням, – каже Лай, – як спадщина передаються од покоління до покоління і повинні бути прийняті й усвідомлені як готові форми, згідно з загальноприйнятим вживанням».

В загальнім розвитку дитини лежить і розвиток її мови. Мова втілюється з першими уявленнями дитини, і природа так тісно єднає їх, що нормально розвинену дитину ми не можемо уявити без рідної матерньої мови. Дитяче белькотання – це низка живих, конкретних образів, що з'явилися і втілилися, тільки проходячи через асоціації і асиміляції та структури сенсорно-моторних центрів; втілившись, вони таким чином стали його природним непорушним надбанням.

Одберіть у дитини рідну мову, і ви зробите її духовною калікою, духовно глухою і сліпою. Ви одберете в неї образи, якими вона жила й думала. Дослухайтеся тільки, скільки балакає дитина. Щебече вона з ранку до вечора, цілими днями, ніби слуховими та звуковими уявленнями вона думає, ніби жодна думка не проходить без голосових рухів. У рухах її розвиток. Квола фізично, дитина й розумово розвивається також погано.

Всім сказаним ми хотіли показати, що матерня, рідна мова природно пов'язана з нашими першими дитячими сприйманнями, рухами й уявленнями, що матерня мова лежить у минулому дитини, в її інстинктивно-спадкових і принатурюючих рухах, що фізично-психічний закон всякого здобутку полягає у нашій природі відчуттів і тих рухів, які з них виникають, що здатність до сприймання залежить від попередніх спадкових звичок і впливу сприяючого ґрунту оточення. Цим всім із самого початку дитина живе й думає. Це факт величезної ваги, і його мусимо брати за вихідну основу педагогічних і дидактичних способів та методів навчання рідною мовою по школах.

Національне виховання

Рідна мова – це народний скарб; у ній зібрано й сховано найцінніше, найкраще, найдорожче, – все, що підносить людину до найвищих ступенів культурного рівня, все, на чім будується її поступове, моральне, духовне й культурне життя, – його минуле й його майбутнє. Мова – то праця народного духу, його жива діяльність. І через те вона стає яскравим виразом індивідуальності окремої людини і цілої народності. Ще Гете зауважив цю прикмету мови і, ґрунтуючи на ній свої спостереження, написав характеристики найголовніших європейських націй.

Мова цілого народу, що має свою літературу, готові форми думки, пов'язані з минулим психічним розвитком нації, надає особливості вдачі й розуму народу. Впливаючи ж на розумову творчість, вона прокладає йому шлях, яким треба йти, щоб удосконалити всі свої сили. «Поділ роду людського на племена й народи, – каже Гумбольдт, – і походження різних мов і говірок, ці явища тісно пов'язані між собою; вони залежать од вищого явища – од відродження духовної сили людства». Мова – це власність людського духу; через те ж, що той дух людства тільки переінакшено під впливом природи й місцевості, він і визначає зрештою і національний характер, цю основу явищ у житті народу і в усьому, що становить силу й гідність нації і переходить у спадщину від одного покоління до другого.

Діяльність нації нерозривно пов'язана з мовою, в цій її суть, а через це цінність мови визначається здатністю її давати певний напрямок всій творчій діяльності людини й нації. Мові властиве все, що має в собі дух нації. У нації нема нічого, ні дрібного, ні великого, що залишилось би чужим для її мови. Але мова не обмежується сприйманням впливів; вона, незважаючи на надзвичайну різноманітність можливих розумових напрямків, іде за одним певним, а власною, внутрішньою діяльністю змінює всякий вплив на нього. Таким чином, мова є продуктом розумової діяльності, і по ній ліпше можна пізнати націю, ніж по її звичаях і вчинках³⁷. Народна мова приймає й зберігає ті прикмети, що становлять особливість нації і відрізняють її від інших.

Для нас зрозуміло, що доки існують нації й народи з їх індивідуальними відмінностями, з їх різними інтересами, доти питання про національне виховання, про національну школу не буде химерою, а реальним, повним глибокого значення, повним життєвого змісту розумінням. Під національним вихованням ми розуміємо не шовіністичне, не приправлене «дутим» патріотизмом, а виховання в душі нації, в душі мови, в її переказах, віруваннях, її звичаях, її історії, її культурі, національній творчості, тому, про що писали й казали найліпші представники нації, всього, що народ або нація пережили, бачили, чули, виробили, що придбали найцікавішого, найкориснішого в своїм розвитку. Таким чином, мета виховання молодого покоління нації, що ступила на шлях відродження, збігається з метою життя в природному нормальному розвитку нації.

В національній вихованні сила й здоров'я нації, її матеріальний добробут, її поступова культура, її духовна міць. Все ж це розвивається тільки таким вихованням; тільки воно одно не шкодить зростанню й розвитку індивідуальних гідностей вдачі нації. Бо національне виховання має таке відношення до нації, як індивідуальне виховання до окремої людини; воно ґрунтується на вивченні всіх відмінностей національного духу і вдачі. Крім цього, мусимо додати, що національне виховання виникає з інстинкту самоохорони, який у широкому розумінні дбає про фізичне, моральне й матеріальне здоров'я нації. Національне виховання – життєва потреба нації й повинне мати за собою право й закон.

³⁷ В. Гумбольдт

В своїм нарисові ми висловили загальні думки, але не торкались розробки в деталях кожного питання, тому не зупинятимемось і на докладній схемі національного виховання, на розгляді ґрунтовних психологічних елементів національного інтелекту, вдачі й почуття, а тільки зупинимось на деяких речах, на які слід звернути увагу при вихованні. Особливо важливими для нації можуть бути: розвинений смак до національної творчості в мистецтві та рідній літературі, глибоке знання науки, національної й загальної індустрії, широке ознайомлення з психологічними особливостями національного типу, національного побуту, розвинені спостереження над близьким життям, національна свідомість, на скільки це не заважає здоровому націоналізмові. Найбільш, звичайно, треба зупинитись на мові та на рідній словесності. Ознайомлення з нею повинно починатись ще до школи через знайомство з народними казками, приказками, прислів'ями, а в школі – з творами найкращих рідних письменників. Мова – душа нації, вираження її вдачі. Рідна словесність – це скарбниця знань про рідний народ, про його мрії й ідеали, змагання, його світогляд, про найщиріші думки, найліпші почуття, бажання. Одно слово, з народним побутом треба пов'язати виховання дитини цього народу. Ніякі виховні заходи й методи не досягнуть мети, коли не ґрунтуватимуться на близьких дитині побутових національних умовах. Життя сильніше, могутніше від усякої штучної, далекої від природи педагогіки. Неправдиве виховання тільки знищує творчі сили нації, сковає її ініціативу, принижує до *«культурного убозтва»*, *«збіднення запасів нервової і психічної сили»*³⁸.

Для національного самовизначення, для успіху в майбутніх культурних придбаннях нації, для суперництва потрібні фізично здорові покоління, що можуть вирости тільки на ґрунті нормальних життєвих умов та здорового національного виховання. За браком змагань до поліпшення становища через національне відродження й виховання, настає загальна одсталість нації, що дуже погано відбивається на молоді, доводить до процесу виродження. Щоб мати здорову молодь, треба оздоровити оточення й поставити на нові національні підвалини виховання й навчання дітей. А інакше ми своєю байдужістю до дитини, цебто до свого майбутнього, багатоміліонну націю прирікаємо на духовне безсилля й безвілля; ми не розвиваємо її хисту, а ще в корені підрізуємо його та закопуємо в землю.

Треба створити таке становище у нашому суспільному житті, де було б можливо вільно й легко розвиватись індивідуальним здібностям дитини, де б нація, розвиваючись у своїй культурній поступовій творчості, могла б принести своє власне на вітвар загальнолюдської культури. «Національна честь і гордість у найвищому значенні цих слів має найбільше задоволення од всесвітнього визнання за нацією тих чи інших заслуг у духовній творчості, в науці, літературі й мистецтві, й у практичній будівництві суспільно-соціального життя, що наближає до всесвітнього ідеалу»³⁹.

Досягти цієї мети можна тільки шляхом *національного виховання*.

III

Національна мова в школах. Національна українська школа

Коли ми бажаємо, щоб наші нащадки мали ліпші умови життя, ми повинні домагатись національного виховання наших дітей, дітей рідного нам народу.

Ґрунтом такого виховання мусить бути, з одного боку, сім'я, а з другого – школа. Спробуємо зупинитися на вихованні й навчанні в школі.

³⁸ Проф. Овсяннико-Куликовский

³⁹ Роков. «Вест. Воспит.», 1908

Ми вже звертали увагу читача на те, що рідна мова не є тільки простим складанням звуків, а з кожним словом втілюються значення і уявлення його. Голосова форма зливається із значенням так тісно і нерозривно, що значення не можна відірвати од слова. І все те, що дитина придбала змалку з мовою, втілилось у неї разом з комплексами відчуттів, уявлень, сприймань, розумінь і міркувань. З усім цим вона потрапляє в школу як із своїм духовним обличчям, що утворилося на ґрунті рідної мови. Те, що дала дитині її нація, що вона дістала в спадщину від неї з усіма особливостями її, що ввійшло в її єство з мовою і керує її думками і вчинками, те все несе вона в школу: і справжній школі застається об'єднати та розвинути всі її духовні й природні сили.

Перш за все школа повинна звернути увагу на розвиток мови. З розвитком мови розвивається й розум, і душа дитини. Бо в денаціональних школах, замість розвитку рідної мови, ми бачимо перекручування національної психіки дитини, з якою вона принесла свої спостереження й відповідні уявлення. В такій школі дають нові слова, нові їх значення і втілюють з ними нові уявлення, перетворюють заново її думки. Зрозумілі, пов'язані з її фізичним і психічним життям уявлення, силоміць заміняють штучними поверховими, бо проти волі наповнюють незрозумілими словами знання; а не маючи міцного, відповідного ґрунту, ці знання все одно зникнуть.

Щоб насадити тут нове, чуже її організмові, треба викоринити спершу набуте природою дитини, цебто перекрутити всі розуміння, перемішати одні з другими, набити такої мішанини у психіці дитини, якої не здолати і дорослому, не те що дитині.

«Що ж робить школа (денаціональна, звичайно), коли відкидає народну мову і натомисть учить чужою?» – запитує Грінченко й відповідає: «Вона примушує народну думку зробити величезне зусилля: зійти з тих всіх численних шляхів, якими вона ходила з стародавніх часів, і піти новими, не менш численними, напрямками, часто протилежними тим, якими вона йшла до цього часу. Безперечно, що на таких підвалинах народна думка не тільки не може розвиватись, вона взагалі не в силі діяти хоч трохи продуктивно: вона може тільки плутатись у лабіринті суперечок або мимоволі йти за указкою».

Школа повинна не руйнувати творчі сили нації, а на добро громадянству й державі розвивати їх, не псувати ініціативу та самодіяльність, а покластись на національну психологію і старанно культивувати сталі риси нації як найліпший скарб народу. Доброю школою ми визнаємо тільки ту, що не йде супроти дитячої природи і стежить не за зовнішніми цілями, а внутрішніми: за національною цілісністю народу через навчання рідною мовою. Рідна мова у школі так само потрібна для освіти дитини, як чисте повітря й світло для нормального розвитку організму.

У нас на Україні збільшується кількість шкіл, де лунає чужа мова, де здобуваються знання нерідною українською мовою. Зростає кількість шкіл, та не зростає народна освіта. Дитина виходить з школи освіченою не більше того, якою вона ввійшла до неї. Ніде так гостро не відчувається «рецидив безграмотності», як по наших українських селах. Дитина вже за рік після того, як скінчила школу й дістала «свідоцтво», робиться цілком безграмотною й ледве-ледве, з великим зусиллям, з багатьма помилками, підписує власне ім'я й прізвище.

Од сучасної школи ми, як і Ушинський ще 47 літ тому, не ждемо нічого доброго для наших дітей, бо до неї приходить дитина з дому «як з раю в пекло, а з неї біжить додому, як з темного пекла, де все темне, чуже й незрозуміле. Таке враження повинна справити школа на українську дитину незрозумілою для неї мовою. Дитина, не чувши дома жодного російського слова, починає в школі з першого ж дня ламати язика на російський лад; ще нехай би на чисто російський, а то на той гидкий жаргон, що витворився у малоосвіченого українця, який пнеться балакати «по-панському». Така школа з першого дня, і дуже гостро, нагадує дитині, що вона не дома, й, без сумніву, лякатиме її. Коли школа не вкориниться в народне життя й не дасть корисних наслідків,

то нема чого й дивуватись. Інакше й бути не може. Така школа не варта народу: що значить вона з своєю сотнею негаразд вивчених слів у порівнянні з тою безмірно-глибокою, живою й повною мовою, яку виробив і вистраждав собі народ упродовж тисячоліття; така школа безсила, бо не ґрунтує дитячого розвитку на народній мові і на народних почуттях, що відбилися в ній; зрештою, така школа шкідлива: дитина входить у неї із сфери зовсім чужої, а, побувши в ній, і повертається з неї в чужу сферу. Незабаром вона забуває кілька десятків російських слів, що вивчила в школі, а разом з тим забуває й ті розуміння, що були з ними пов'язані. Народна мова й народне життя знову опанують її душу й зведуть нанівець всякий вплив школи, як щось зовсім для неї чуже. Таку школу, мачуху наших дітей, маємо тепер на Україні. Але ми віримо в життєву, творчу силу нашого народу, і ніщо не зможе викреслити український народ із світової сім'ї народів, ми віримо, що ліпше майбутнє ще жде наш народ і що він ляже тягарем недужого брата на інші народи.

Тому наше завдання – дбати про те, щоб на Україні, в школі й поза школою, наука викладалася рідною, українською мовою.

Рідна мова – наша суть.

Національна українська школа – початок і кінець нашої праці!..

ПЕДОЛОГІЯ, АБО НАУКА ПРО ДІТЕЙ

Істота, що звертає на себе увагу всього свідомого люду, в котрій той люд бачить свого духовного послідовника, своє майбутнє, котрій віддає свою любов, на яку тільки здатна людина, істота ця – дитина. З найстаріших часів намагалися зрозуміти цю істоту, зрозуміти її схильності й природні потреби, шукали відгадки таємної істоти, так потрібної нам із зовнішнього боку і так не схожої на нас внутрішнім, духовним складом. Шукаючи шляхів до природи її, створювали різноманітні системи виховання та навчання на догадках, на своєму спостереженні та особистому досвіді й до останнього часу не мали наукового вивчення природи дитини. Хоч видатні педагоги давно вказували на необхідність уважного вивчення психофізичної природи дитини і побудови на ній правдивого виховання її, – ще Песталоцці й Фребель шукали в досвідах наукове ґрунтування педагогіки, але це були спроби, що небагато мали спільного з науковим експериментом, цим могутнім засобом систематичного дослідження.

Експериментальна педагогіка має своїм попередником експериментальну психологію. Від неї експеримент перенесли до дослідження дитячого душевного життя.

Раніше, педагоги минулого, не ставили дитину об'єктом дослідження і точного з психології її нічого не було. Всі пізнання про дитину здобувались або особистими випадковими спостереженнями, або своїми особистими почуттями, переживаннями, уявленнями та згадками про свої дитячі події і поведження. Шкільне життя дитини, її розумова робота не вивчалися шляхом наукових дослідів, а були більше в країні фантазії, гадок та особистих міркувань. І такі важливі прояви шкільного життя, як утом, уявлення, внушіння, типи сприймання, пам'яті тощо не могли бути вивченими простим спостереженням, для них потрібна була точна й стала наука дослідження, потрібен був експеримент. З цієї потреби в точній науці про дитину як об'єкта виховання, в науці, котра вияснила б таємниці природи цього об'єкта, виникла експериментальна педагогіка, або педологія.

Завдання експериментальної педагогіки – вивчити духовну й фізичну природу дитини зі всіх боків, зібрати і систематизувати все, що торкається життя її, найти закони, котрим підлягає її організм, і на них вже науково створити педагогіку.

Таке завдання залежить од систематичних досліджень шляхом спостереження, спостереження над іншими і головним чином експерименту. Перші два типи дослідження експериментальна педагогіка не одкидає, як то думає дехто, а також вважає їх своїми помічниками і користується їх здобутками, щоб з усіх боків висвітлити різні питання у вихованні. Без експерименту вони не досить ясно і неточно вияснюють душевне життя дитини і часто-густо приводять до неправильних думок та висновків; але вони створили і створюють ряд гіпотез, що кладуться в основу експериментальних досліджень.

Не зупиняючись на самоспостереженні, якого ми не відкидаємо, перейдемо до спостереження. Метод цей має непевність і неточність, бо створюється на ґрунті аналізу та порівняння дії дитини з діями дорослих. Роблячи якісь висновки про дії дітей, ми не можемо дивитись на них так, як розуміють і дивляться на них самі діти. Проте педологія не ставиться негативно і до таких спостережень, бо вони подають їй особливості дитини в її щоденному житті, що складають її індивідуальні особливості, й утворюють окремі психологічні типи. Простота ж і доступність таких спостережень збільшують їх цінність для науки. «Майже кожна розумна мати, – каже видатний американський педагог С. Хол, – може сказати мені, чи любить її дитина збирати пляшечки, ґудзики, поштові марки, чи має вона товаришів, які хибі частіше всього робить у час складання, якими ляльками вона бавиться, коли в неї прорізались зуби, на які хвороби вона слабувала, які її любими забавки та ігри. Тим більше може зібрати відомостей про різні прояви душевного життя у дітей учитель». Всі такі спостереження становлять «сирий матеріал», котрим експериментальна педагогіка широко користується, аби установити точні наукові правила й закони.

Спостереження над окремими дітьми вияснюють характер і розвиток одного індивідуума, але ряд таких спостережень над дітьми одного віку й одного стану (при різних впливах од педагогічних прийомів) приводить до численних даних і числових порівнянь. Особливо потрібні спостереження при вивченні нормальних і ненормальних дітей, спадковості, принатурення учнів до тих або інших шкільних вимог та явищ. Порівняння при масовому вивченні дітей помагають вияснити найважчі питання освіти й виховання дітей.

Для педології має немале значення письмове опитування, або анкета. Питання в анкеті повинні бути точні й досить ясні. Поділяються вони на такі, що стосуються учня, і такі, – що особи, котра спостерігає. Для прикладу подамо анкету, складену проф. А. П. Нечаєвим при дослідженні типів пам'яті. От його питання для учнів: 1) як вам легше вчити ваші уроки – з книжки чи з чужих слів? 2) Як вам легше вчити ваші уроки – вголос чи про себе? 3) Коли ви відповідаєте урок, чи пригадуєте сторінку, де він був надрукований? 4) Чи пригадуєте ви шрифт підручника? 5) Який навчальний предмет для вас найлегший і який найважчий?

Для осіб спостерігаючих зразком може бути анкета Біне про почуття жаху, де він ставить свої питання так: 1) в якій формі ви спостерігали і при яких умовах з'явилися почуття жаху в дітей? 2) Які фізичні риси жаху ви помітили? 3) Скільки боязких учнів у вас в класі? 4) Яке здоров'я цих дітей? 5) Який їх розумовий розвиток? 6) Який їх характер? і т.ін.

Вище від усіх таких спостережень стоїть експеримент. Експериментальні дослідження користуються всім, що дають педагогічні спостереження, рахуються з висновками й досвідом педагогів, котрі своїми здобутками й знаннями створюють ґрунт для експерименту. Експериментом створюються наукові істини, що підтверджуються практикою. Він позбавляє спостереження од хиб, бо перевіряє його. Експериментальне дослідження, на думку Лая, є: 1) не що інше, як спостереження, досвід на основі попередніх здобутків дослідження, але воно здійснює їх докладніше, точніше і правильніше; 2) воно в силі дати виднішу мірку для міркувань про нормальні й ненормальні

педагогічні явища і про учня зокрема; 3) як це дослідження точно вказує заходи й висновки, так само й на умови, то тим самим полегшується проведення подібних досліджень у різних місцях всієї землі, контролювання їх, можливість поглиблювати і поширювати їх. Воно утворює і забезпечує для всіх культурних народів одне загальне співробітництво і забезпечує правильні й постійні успіхи педагогіки.

Педологічний напрямок у сучасній педагогіці поклав видатний проф. Південно-Сполучених Держав Стенлі Хол (Stanley Hall). Вперше в 1881 році Стенлі Хол публічно перед величезним зібранням учителів висловив свою думку, котра потім лягла в основу його подальшої діяльності в тому напрямі, що педагогіка повинна ґрунтуватися на дослідженні учнів. Він нагадує всім, хто зацікавлений шкільною працею, що не діти існують для школи, а школа – для дітей. Щоб принатурити ж шкільні програми й методи навчання до дітей, треба вивчити перш за все психологічну природу учнів та їх особливий розвиток. Що старі підвалини педагогіки слід зруйнувати і школу будувати на нових певних основах. Взявши кафедру психології й педагогіки у Балтіморському університеті, він заклав першу психологічну лабораторію, в котрій приступив до здійснення своєї думки. Вивчення педагогіки тут ішло поряд з експериментальною психологією. До його праці виявили особливий інтерес і незабаром з'явилося в різних місцях Сполучених Держав до п'ятдесяти психологічних лабораторій, заснованих учнями С. Хола. І тепер там по всіх університетах читають курси педології. При літніх педагогічних курсах та вчительських спілках є відділи педологічних досліджень. Психофізичні дослідження у розвитку учнів знаходять з матеріального й морального боку постійну підтримку держави й громадянства. По газетах і журналах завжди повідомляється про нові праці в цьому напрямі.

С. Хол уявляє собі педологію частиною психології, частиною антропології, частиною медицини і гігієни, словом, вона є конгломерат наукових знань, що спільно вивіснюють одне основне питання – природу об'єкта виховання.

Експериментальні дослідження у вивченні природи дитини полегшують розуміння дитини, наближають батьків до неї і тих, кому доручено вчити і виховувати її; експеримент, даючи можливість заглянути в таємниці дитячої природи, помагає батькам і учителям виконати свої обов'язки досконаліше і свідоміше.

«Коли ми знаєм, – каже С. Хол, – і практикуєм дослідження над дітьми, то ми робимося ліпшими батьками і учителями; і ті, що зневажають ці знання, не виконують найважливішого обов'язку, що накладається на них новими вимогами часу. Я одержав кілька сот листів од батьків, котрі в більшій своїй частині висловлюють мені свою вдячність за те, що вони, через досліджування дитячої природи, пізнали речі, надзвичайно важливі для щастя їх власних дітей. Сам я витратив багато часу на досліджування психічних якостей задля того, щоб здобутки моєї праці пропонувати батькам, котрі вимагали моєї допомоги для своїх дітей. Я не можу думати, що всі ці люди мають перевернутий інстинкт від того, що хочуть досліджувати своїх дітей, або що ті з них, котрі висловлюють мені свою дяку, роблять так через те, що розум у них переважає і намагається взяти гору над серцем... Та й справді, чи є на світі що-небудь більш зворушливе, ніж незрозуміла дитина? Коли система вільного вибору занять пішла у вищі й навіть середні школи, то важніше всього буде прикласти її до природи і до потреб окремих дітей, аби школа зробилася закладом, що забезпечує життя й професію».

В останні часи експериментальна педагогіка увійшла по деяких державах у школи. Але чия школа найбільше потребує доброї системи виховання й взагалі освіти, як не наша; в ній і повинна наукова педагогіка найти відповідне місце. Це примушує нас виділити нову течію в педагогіці, що звернула на себе увагу освічених батьків і педагогів. Та увага, прихильність і цікавість, яку виявляють по всьому світові до неї, уже говорить за те, що нам треба до цієї справи поставитися уважніше.

Школа наша жде реформи, старі педагогічні основи відступають назад і на них має вирости нова, справжня і наукова педагогіка, бо стара, хоч і має свої окремі гарні риси, але створена, як каже французький психолог Біне, без потрібних даних; вона плутає докази з літературними цитатами, вирішує найскладніші проблеми, спираючись на думки авторитетів, заміняє факти повчаннями й проповідями, слова і слова... Від цього її не можна удосконалювати, її можна замінити новою. Нова повинна бути обґрунтована досвідом, вона повинна бути експериментальною.

Шкільне життя дитини найболючіше місце народного життя, народної освіти, виховання дітей. Ніжний і найважливіший вік дитини припадає на роки шкільного навчання, на той час, коли формується фізично, морально й естетично дитина. Через те завжди представники педагогіки займались створенням таких систем освіти, що були б найбільше відповідними дитячій природі. Але ми й досі бачимо, що практичне застосування всіх систем приводило тільки до руйнування думок великих творців їх тільки через те, що ґрунт, себто сама дитина, не була зрозуміла вихователям, як того вимагали ці системи.

Тепер вивчення природи дитини, а одночасно і створення системи освіти й виховання стало завданням експериментальної педагогіки, або педології, а знайомство зі здобутками її однаково потрібне і необхідне і педагогові, і батькові, і кожному громадському діячеві.

САМОВИХОВАННЯ ВЧИТЕЛЯ

I

Учитель. Міркування й праця в його діяльності

1. В особі вчителя ми маємо ту культурну силу, що несе людям світло, знання й поступ. Учитель у своїм ідеальнім ореолі займає значне місце в еволюційному рухові людської думки і в духовній творчості людства взагалі. Його праця не обмежується й не вичерпується самим навчанням, а охоплює все, що торкається виховання молодого покоління і втілення в нього високих людських ідеалів і думок.

Вплив особи вчителя іде далі, поза школу, в народ. Учитель є зразком, його поведіння – прикладом для дорослих. Тому він повинен піклуватися не тільки про добро дитини, а й про добро дорослих, добро майбутнього народу і всієї людськості.

І чим більше він розширить коло своїх обов'язків, чим міцніше їх зв'яже з добром об'єктів своєї праці, чим глибше загляне своїм духовним зором у наслідки від свого діла, тим суворіше поставиться він до своєї особи, тим наполегливіше вимагатиме від себе виконання своїх обов'язків.

Працюючи на полі людської просвіти, учитель прищеплює молодому поколінню свої знання, свої моральні переконання, свої чесноти. Тому на нього лягає велика відповідальність перед людськістю та тим народом, серед якого він працює. Розуміючи всю вагу і значення такої відповідальності, вчитель повинен завжди себе перевіряти і з великою обережністю проводити ідеї в життя; він повинен віддавати свої знання, свої чисті поривання, свій талант на добро і користь дитини. Перевіряючи свою працю, учитель кристалізується морально. Працюючи невтомно для інших, свідомий своєї відповідальності перед дітьми народу, перед їх світоглядом, учитель не ставить собі в заслугу чесну й щирю працю. В цьому природний імпульс до вищого життя.

Педагогові більше, ніж кому іншому, потрібно удосконалювати свій внутрішній зміст, дбати про розвиток чеснот, бо самі знання без морального життя не зроблять його авторитетною культурною силою в громадянстві. Йому не можна і не годиться застигнути в однім раз назавжди створенім зразку. Вчитель повинен поступово розвиватися. Але для справжнього вчителя не досить досягти досконалості у методичних способах, бути гарним методистом: йому потрібно досягти певної духовної висоти моральних переконань. Яка ціна його педагогічним знанням, коли він п'яниця, шахрай, взагалі нечесна, груба людина? Уміння навчати не є кінцевим ідеалом учителя. Мало передати самі сухі, мертві знання – треба прищепити дитині, що є найліпшого в людині, вкласти в неї свою високу душу.

Маючи справу з живою істотою, а полем своєї праці чутливу душу дитини, вчитель повинен зберігати її духовну цілість, одночасно виховуючи в душі ідеальні людські прагнення. Центром життя вчителевого є його шкільна праця. Тут його щоденні турботи. Це є головним нервом його думок, турбот і духовних інтересів.

Учитель – довірений народу, довірений нації у вихованні й освіті нового покоління. Йому вірять, на нього покладають найдорожчі надії. В його руках майбутнє народу, доля й щастя країни.

Отже, щоб бути справжнім прикладом для інших, треба, щоб учитель досяг висоти загальнолюдських чеснот, безупинною працею виховав себе, поліпшив і удосконалив свої здібності та виробив власний характер і волю.

2. Міркування й праця – найперші чинники нашого удосконалення.

Коли б людина не могла обмірковувати свої вчинки, передбачати наслідки від них, коли б не здатна була затримувати в пам'яті випадки та розуміти по аналогії, вона прирівнялась би до нерозумних тварин, не мала б здатності до розумового розвитку і виховання.

В першій періоді життя людини думки її хаотичні. Вони як наслідки емоційних переживань з'являються й зникають без системи, без порядку. З часом ми здобуємо владу над ними і спрямовуємо їх згідно з вимогами моменту. Ми відкриваємо їм певний шлях, якого вони додержують у своїх поєднаннях. Потім ми не даємо їм розпорошитись, обмежуємо їх певними рамками. Збираючи їх в окремі групи, ми надаємо їхньому потоку потрібного для нас напрямку.

Але скільки ми бачимо в житті людей, котрі, як діти, не мають волі над думками, над міркуваннями! Воля ослаблена емоційними враженнями, і вона живе і діє під їх силою. Людям здається, ніби так легше і простіше жити, не потрібно зусиль, щоб затримати, припинити цей калейдоскопічний плін думок і почуття.

Невільність у думанні буває тоді, коли людина не виробила в собі здатності обмірковувати завжди свої вчинки. Розслаблена розумова діяльність затримує творчість і самодіяльність. Ми безсилі зупинити потік думок, фіксувати їх на бажаній ідеї.

Тільки наполегливим повсякчасним обмірковуванням намірів та вчинків своїх ми можемо досягти ясного розуміння своїх цілей.

Тримаючи на одних ідеях усю свою увагу, ми привчаємося розглядати всебічно їх впливи і здобутки; на інших ідеях ми не зупиняємось, обходимо їх, не звертаючи на них ні уваги, ні думок. Таким чином, варті і корисні для нас розуміння ми зміцнюємо в собі увагою до них.

Педагог особливо повинен уміти володіти своїми емоціями й думками. Його праця сповнена несподіванок і подразнень. Невільність у сфері міркування може завдати смертельної рани його моральності. Його невміння скупчувати всі думки на одній ідеї знищує в нім послідовність і цінність його праці, гальмує його ліпші й найдорожчі поривання.

Кожний крок свій учитель повинен пильно розглянути і обмірковувати, процідити крізь решето знання й досвіду. Кожний його помилковий крок – це не просто хиба, а

майже непоправна шкода. Тому педагогові потрібно завжди передбачити наслідки в майбутнім від свого поводження, своїх слів і вчинків.

Усім апаратом думання та почуття вчитель повинен володіти цілком і певно.

Звичайно педагог концентрує свої міркування навколо своєї праці. Все життя його – безперервна праця на користь інших. І нагородою за таке життя буде задоволення від розуміння, що діло виконано свято.

Удосконалення себе та посилення віри в своє власне призначення на землі твердо і непохитно ведуть його до щастя й душевного спокою, коли ідейності його праці не зможе затуманити і матеріально злиденне життя.

Внутрішня енергія веде людину до дій, а дії викликають міркування, що підтримують рух енергії, збільшують здатність до продуктивної праці і зміцнюють розуміння необхідності праці в житті. Міркування й дії ідуть поруч у своїм розвитку. І одні без одних гублять силу і значення в удосконаленні людини.

Людське життя надто коротке, а час учительської праці і того менший. І чим раніше учитель виробить у собі добродійні педагогічні звички, любов до праці й виховає в собі міцну волю, тим певніше увінчаються його старечі роки свідомістю, що він виконав на землі те, що йому призначено було.

Праця облагороджує особу. Самовиховання допомагає радісно й упевнено виконувати працю якнайліпше, чесно і, можливо, ширше виконувати педагогам свої людські обов'язки.

Стояча вода гниє. Текуча, набираючись сили і міці в боротьбі з перешкодами, власними грудьми прориває собі річище, по якому невпинно несе себе – чисту, прозору.

Повсякчасна праця над собою очищає душу і серце від намулу й життєвого бруду. Вона дає силу нести свої щирі поривання не засміченими неправдою до кінця днів.

Чесна незаплямована праця педагога вимагає виховання в нас таких чеснот, рис, як *справедливість, добрість, терпіння, любов*. Вони покажуть учителеві певні шляхи, як досягти цілей і завдань справжньої педагогіки. Виховання їх у нас освітить наше життя сяйвом найвищого ідеалу й дасть сили пронести ввесь тягар учителювання радісно й нехибно.

II Справедливість

Особливо велику роль в шкільнім житті вчителя відіграє почуття справедливості, що є для його праці й його впливу важливою моральною силою. Тому вчителеві потрібно здобути ясні погляди на цю людську чесноту й виховати себе згідно з її вимогами.

Мотиви справедливості полягають у співчутті до страждань інших. Жалість, або співчуття, властиве людині й виявляється в ній як факт людської свідомості. Пережиті страждання перешкоджають нам завдавати їх іншим, затримують від шкоди для інших (до котрої хтось примушує нас), затамовують злобу й егоїзм. Учителеві більше, ніж кому іншому, доводиться переживати почуття, поєднані з жалістю і стражданням.

Сучасна російська школа надзвичайно багата на такі переживання. Чиє серце не боліло і чия душа не розривалась тут від тих мук, що витерплює дитина від шкільної науки? Жалість до нещасних жертв шкільного формалізму не дає нам спокійно брати участь у сій вакханалії примусу й лицемірства. І коли ми маємо мужність, то непохитно боремось за потоптані людські права дитини; в протилежнім випадку ми оправдуємо свою участь всякими езуїтськими міркуваннями та необхідністю компромісів у нашій праці.

Більшість педагогів мають нахил до останнього. Ми вважаємо за краще мучити себе докорами, шарпати потай свою душу, навіть після кожного злочинного й ганебного

вчинку обливати узголів'я слізьми каяття, замість того, щоб бадьоро стати до виховання себе, аби не мати таких мук совісті.

Обов'язки, що накладає на нас учительська праця, пов'язують нас морально з цілями шкільної освіти. І щоразу, коли ми ухиляємось від справжніх цілей освіти, то шкодимо дитині. Ця шкода вражає нас як несправедливість, яку ми чинимо свідомо. Розуміння цієї несправедливості й наші внутрішні переживання примушують нас дотримувати поставлених обов'язків як морального закону. Ми зміцнюємо їх у собі міркуваннями, аби свідомо не порушувати їх і тим убезпечити дитину від шкідливих страждань.

Учительська праця тільки за виключних умов позбувається свого примусового характеру. Тому дуже рідко одержує дитина в школі вільний гарний розвиток. Здебільшого, навіть у масі, на дитину там чекають фізичні і духовні страждання.

Сльози часто течуть у цьому «храмі науки». Шкільні будинки сповнені скаргами, ворогуванням, ненавистю, а то і розпачем. Нелюдськими засобами збуджуються в дітях погані шкідливі почуття, розвиваються і ростуть у школі душевні хвороби, занепащуючи чистоту і красу дитячої душі.

Як не схвилюватись учителеві від цієї неправди! І чи не прокинеться в нім співчуття до цих мук і страждань дитячої душі? Адже він не може не бачити, як зневажено права дитини.

А коли педагог часом не бачить, часом серцем не відчує цих страждань, то в нього є ще розум, яким він може відчувати їх в дитині. А дійти до розуміння цього він повинен.

Треба розвинути душевний слух до чужих переживань. Треба навчитися відчувати страждання чужої душі. Треба прихилити своє серце до життя. Тоді з'явиться і природне розуміння справедливості.

Ми живемо нелюдським життям доти, поки не зрозуміємо, що для ближнього це так само злочинно, як шкодити людині фізично, завдавати їй тілесного болю. Розуміти страждання, які я викликаю своїм поведінням в інших, є першим ступенем морального удосконалення. Найперша наука нам – не робити іншим того, чого не хочемо, щоб нам чинили. Останнє обертається в головне правило справедливості, коли його ми повинні свідомо брати за наше повсякчасне правило морального поведіння. Переносючи його до школи і застосовуючи до дитини, ми повинні ще розширити його і збільшити вимоги до себе. Царина прикладів справедливості надзвичайно велика, бо ми маємо діло з групою осіб, де психіка інша, ніж у дорослих, де розуміння мають індивідуалістичний відтінок дитячого віку. Ми повинні розвинути почуття справедливості до найширших меж, до найбільшості чужості.

Шлях до такого самовиховання показують нам наші людські почуття і наші розуміння дитячої душі.

Схильність людини до влади, до панування над подібними їй істотами, до егоїзму, гніву, наша дратівливість та нестриманість найбільше завдають страждань іншим, а в школі – дітям. Але так не повинно бути. Я розумію, що праця вчителя за сучасних умов тяжка і ненормальна, але й відповідальність його перед своєю совістю надто велика.

В житті взагалі справедливість кладеться в основу нашого поведіння, нашого ставлення до інших. А тим паче це потрібно в школі. Тут на кожному кроці можна ламати права на вільне, незатримане життя дитини.

Обопільна праця вчителя й учня по кілька годин на день, при певній залежності один від одного, потім вимоги програм і вимоги шкільної адміністрації – все це сповнює життя школи такою кількістю впливів і сприймань, що природно доводиться від учителя вимагати більше, ніж од звичайної людини.

Це відчують усі, кому доводилося ставати свідомо до праці педагога. Особливо, коли вчитель не має волі погодити свою працю з вимогами дійсної педагогіки, коли

він є в школі знаряддям чужої волі. Ненормальність відносин учителя й учня особливо виразно виявляється переживаннями од незадоволення з своєї праці та її наслідків.

Кожний відчуває, що він, педагог, часто буває причиною дитячого горя, дитячих сліз і страждань. Кожний розуміє, що так не можна, що дитина вимагає до себе справедливості і співчуття, що без справедливості не зменшити страждання дітей та своїх власних гризот і мук совісті.

Обов'язки щодо живої людської істоти повинні бути вищі за обов'язки до програм, наказів, циркулярів. Центр ваги шкільної праці – дитина; і дивитись на свою працю, як на службу, – ненормально, не по-людському. Не можна обертати себе в канцеляриста, придатного до мертвих бумаг, а не до праці біля живих людей.

Справедливість є чеснотою, яка в школі ґрунтується на добрі дитини. Вона властива людині. Але не слід плутати її з чиновницькою або службовою справедливістю. Ця справедливість є вигаданою чеснотою, придатною для додержування певного порядку. Вона егоїстична і бездушна, байдужа до страждання інших. Для неї один мотив – службові обов'язки. Зовсім іншою є справжня справедливість. Вона має безліч мотивів, і в педагогічній праці всі вони ґрунтуються на добрі й користі для дитини.

А складна природа дитини утруднює розпізнавання справжньої користі порівняно з тією, що нам здається. Так, напр., часто в педагогічній праці вдаються до примусу над дітьми, що лінуються вчитись. Поверхова справедливість ніби виправдує застосування такої кари. «Ти дома полінувався, то повчи тут, у школі, зо мною», міркує вчитель і застається з дитиною, як усі порозходяться із школи. Здається, ніби справедливо, ніби так і треба. Але водночас можуть з'явитися кілька мотивів, які руйнуватимуть підвалини попередніх міркувань учителя. Такими можуть бути: 1) я застосовую примус, а силувати дитину – це моральний злочин; 2) я не знаю справжньої причини її лінощів; може, це через фізичне слабування, мені невідомо; 3) можливо, що дитина від природи розсіяна і неуважна, а тому безсила запобігти лихові; 4) нерозуміння дитиною мови, загальна неталановитість її і т. ін., словом, мотиви, які ясно доводять учителеві, що оправдатись він може тільки службовою, чиновницькою справедливістю, а не загальнолюдською. Він відчуває, що справді користь для дитини була б не від того, що він застосовував до неї, а від чогось іншого, чого він зараз не знає, або що він тільки невиразно уявляє собі і неясно відчуває серцем. Мотиви ці з'являються часто наперекір нашому досвідові, переконанням і практиці. І ми бачимо, що наші принципи справедливості хитаються, бо ґрунтуються на непевних підвалинах.

Міркування та спостереження допоможуть нам знайти справжній мотив того чи іншого вчинку дитини, знайти справжні причини його. А останнє допоможе бути нам справедливішими в своїй праці. Виховуючи себе таким чином, ми виконуємо наше людське призначення.

Коли хочете дати дітям задоволення, радощі й щастя, будьте справедливими до них, виробіть у собі чуйність до їх страждань, до горя, до їх переживань. Виховуйте уважність до малої людської істоти, щоб уникати в праці вчинків, які матимуть хоч би натяк на неправду і незадоволення.

Дуже було б добре назвати випадки несправдивості в шкільній праці. Але це неможливо. Провести точно лінію, де вчитель удасться до насильства, а де ні, – неможливо. Як часто доводиться бачити несподівані сльози дитини там, де ніби не було ніякого примусу. Справді – «ніби». Трапляється, наприклад, такий випадок: читає дитина і робить у слові помилку. Учитель зупиняє її, пропонує уважніше прочитати слово. Дитина знову помиляється. Учитель вдруге пропонує їй прочитати слово гарненько. Але раптом дитина розплачється. Учитель не розуміє, чого вона. Він не застосовував ніби ніякого примусу, не гримнув на неї, а дитина, певне, пережила якісь страждання? Певне, вона мучилась і хвилювалась до того? І справді, трохи більше уваги і спостереження – і ясно було б, що дитина розхвилювалась після вдруге неправильно прочитаного слова. Шкільна праця і

душа дитини – ще не досліджене поле. І поки там будуть старі методи вчителя, доти повно в ній буде несподіванок і насильства, доти ми не зможемо зважити впливу праці на дитину. Все залежить цілком од відносин і чуйності вчителя, од його поважання прав дитини, од глибини розуміння такої чесноти, як справедливість.

Справедливість повинна стати в учителя його натурою, обернутись у його природну чесноту. Тоді тільки ми можемо чекати від його праці найліпших наслідків.

«Не шкодь дітям», – повинно бути повсякчасним правилом справжнього педагога, і рівноважне йому – *«будь справедливим до дітей у своїй праці»* – стане центром його педагогічних прагнень.

Виховати себе так – значить досягти загальнолюдського ідеалу справедливості. Учителеві це дуже потрібно і важливо. До цього ідеалу він повинен прагнути і відповідно дбати про самовиховання і вдосконалення.

III Добрість

Ніщо так не прихляє дітей до вчителя, як його щира, сердечна добрість.

Людина родиться простою, відвертою і доброзичливою до всіх. З довір'ям і ласкою вона запобігає дружби і лагідного ставлення до неї всіх. Нема в ній ворожнечі до інших, хоч би це були вороги її. Вона згодна однаково ласкаво пестити і любити лева і ягня, змію і голуба, вівцю і вовка, друзів і ворогів своїх. Тому дитина – символ любові та незлобності.

Але згодом зерно добра і любові розпорошується об життєву скелю людського егоїзму, злоби та вигаданих умовностей. Природна добрість покривається брудом життєвої жорстокості і перетворюється в недовір'я й ворожнечу.

Навіть моральний вплив педагога часто зменшується перед силою життєвого досвіду. Оточення з пристосованими до життя правилами поведіння, з їх умовною мораллю охоплює дитину, що легше підпала прикладам, ніж словам, хоч би й гарним, високоморальним, але тільки словам. Коли дитина дуже рано звикає керуватись прийнятими правилами поведінки, егоїзм і жорстокість, що навкруги оточують її, прищеплюються так міцно, що дитина, ніби загипнотизована, губить свою дитячу простоту, одвертість і безпосередність. Егоїзм перемагає інші почуття.

Ця риса не покидає дитини й до юності, коли починає переважати вже розумове життя, коли власними логічними висновками поєднується життя з громадськими ідеалами добра і складаються моральні переконання юнака, коли з'являється потреба погодити особисте добро з добром громадського організму. Тоді починається перебудова поглядів згідно з моральними поглядами тієї спеціальної верстви, до якої належить юнак.

Любити дитину – значить робити їй добро. Виховання душевної добрості і чулість серця забезпечують нам виховання і любові до дитини. Правда, нелегко з маленького зернятка викохати велике гіллясте дерево. Потрібна тривала і уперта праця, щоб скинути із себе егоїстичне нашарування шкідливих поглядів оточення.

Триматись певних переконань можливо, але це вимагає від людини дуже наполегливого самовиховання. Емоції – вороги нашого розуму. І останній не завжди міцно володіє першими. Тому загальна наша добрість часом дає місце гніву і злому почуттю. Велику треба мати силу волі, щоб в емоційних роздратуваннях утриматись і не зламати моральних переконань. Це можна сказати і про добрість, що так часто нехтується в шкільнім житті.

Шкільна праця нервує людину. Роздратовує і підвищує настрій духу, напружує весь організм. Увесь ненормальний устрій цієї праці, її складність та відповідальність спонукають учителя до вчинків ненормальних, і хвилинами губить він іноді послідовність

і логічність у вчинках. Це дуже до того шкодить особі вчителя. Учителеві особливо не годиться бути таким слабівільним, щоб давати змогу перемогти тимчасовим почуттям над сформованими, зміцненими досвідом і вихованими моральними поглядами.

Найліпшими ліками знесиленої волі педагога є розуміння і визнання своїх помилок, усвідомлення своєї моральної недбалості. Розуміння власних помилок збудить приспану мертвими обов'язками совість, а міркування про вчинки викличе в нас самокритику і пом'якшить серце в наших присудах і водночас принесе заспокоєння нашим нервам.

Добрість учителя поєднана з шкільним щастям дитини. Добрість його приваблює дітей до його особи. Вона родить любов у дитини до вчителя і сповнює школу саявом ласки і незлобності.

Добрість учителя відбивається доброчинно на загальнім щасті всієї школи, себто дітей, батьків їх і вчителя. Вона веде до взаємного порозуміння, до взаємної помочі сім'ї й школи. Вона наближає одно до одного школу й батьків.

Широке і глибоке розуміння своєї відповідальності перед дитиною й батьками доводить нас до зміни настрою нашої душі і серця у відносинах з дитиною. Однак таке розуміння формується пильною працею над собою, самоаналізом, переживанням мук власної совісті. Огнем власних страждань очищається душа!

Як часто ми буваємо щедрі й швидкі на кари для дітей? Не раз, знервовані й розлютовані, не зважаючи на очевидну невинність дитини, ми не можемо задавити в собі злого почуття до неї! І як часто ми противні самі собі від несправедливо жорстокого обвинувачення дітей!

Учителя педагогічною працею поставлено в особливо високоморальні умови. Його особа надто висока для дитини. І вибух у ній злого почуття негативно впливає на дитину і прищеплює погані звички на все життя. Нестриманий учитель може покласти на дітей тавро нестриманості і зла. Добрість же вчителя впливає надзвичайно позитивно на формування моральних поглядів і переконань дитини. Прищеплюючи дитині добрість, ми прокладаємо шлях до вищих чеснот.

Добрість – це річ необхідна для вчителя; вона – підмога в його тяжкій праці. Для уважного до дитячих душевних вад учителя маленька людина – школяр – перестає бути невдячним матеріалом. Душа дитини під впливом добрості вчителя розкривається, і освітлюються в ній потайні куточки її переживань, її внутрішнього життя. Приховане і нерозгадане суворим і недобрим учителем, стає ясним і одвертим для людини, яка виховала в собі добрість.

Добрість творить чудо: німі балакають, сумні стають веселими, мовчазні – балакучими, мляві – жвавими. Вливається життя в шкільну мертву офіціальність. *Добрість вкладає в школу душу, оживляє її.*

Тому виховання добрості в особі вчителя потрібне, щоб вливати в працю життя і сповнювати щастям дитячі роки шкільного навчання. Добрість це одна з тих чеснот, які наповнюють особу вчителя душевним спокоєм і солодощами перемоги над злом і егоїзмом.

IV

Терпеливість

Багато допомагає і полегшує працю вчителю його терпеливість. Уміння терпеливо переносити не тільки вагу праці, але і страждання урівноважує натуру людини.

Терпіння – це та чеснота, що урятовує від гніву, сумування, меланхолії й нудьги. Хто вмів терпеливо перенести й затамувати свої душевні страждання, той має владу і над фізичними.

Уміння затамувати страждання виховується нелегко, але хто ним володіє, той уже менше страждає. А кому найбільше доводиться страждати в сучаснім житті, як не вчителів, і особливо вчителів підвладних націй. Всю його працю засіяно колючим терном. Кожний ступінь свідомої праці завдає йому глибоких душевних ран і мук. І це так не дні, місяці, а роки!! Тут потрібне глибоке виховання в собі мужнього терпіння з надією на кращу долю, яка вдалині ледве миготить.

Ми не можемо уникнути страждань, але маємо змогу зменшити їх вплив. Ми повинні в повсякчасній боротьбі з душевною квалістю виховати міць волі й уміння спокійно зустрічати всяке лихо.

Потрібне уважне ставлення до своїх моральних переживань. Виховання морального пуризму веде до того, що воля панує над емоційними переживаннями. Страх перед фізичними і душевними болями ослаблює волю подвійно. Страх нахиляє уклінно моральну площину, по котрій людина котиться до абутії (безвілля), до моральної розпусти.

Я знаю педагогів, які спокійно й по-людському поводяться з дітьми, поки не чутно про приїзд начальства. Але проходить чутка, що повинно заїхати начальство до школи, і раптом учителі міняються. Раптом падає педагог із своїх високостей і доходить у своїй поведінці до неморальності. Нервуються, лають, докоряють, зляться, карають, не розбираючи ні правого, ні винуватого, і навіть навчають обманювати. О, коли б вони знали, як оцінюють їх тоді діти! Коли б вони знали, яке злочинство чинять вони їхньою мораллю! Які переконання прищепляють дітям! Та куди! Засліплені страхом, вони втратили здатність критикувати свої вчинки. Воля їх ослаблена і вся психіка життя скупчилась на «навісній ідеї». Те саме спостерігаємо в повсякчасній праці. Зайдіть до класу молодого й навіть талановитого вчителя, і коли ви ще до того особа «влада імуща», то знайте, що талановитий педагог втратить звичайний спокій, терпеливість і навіть логічну послідовність у своїй праці. Звісно, що не до кожного це можна застосовувати, але відомо, що такі страждання, як страх, душевний гніт, хмурі думки, сум, найбільше впливають на наші дії, найбільше виснажують волю і призводять до вчинків, що не відповідають нашим моральним переконанням.

Дратівливість нашого організму розвивається тим скоріше, чим менше спиняємо її в собі. Школа ж дуже багато дає приводів до роздратування. Нас нервує й те, що учень човгає ногами, що скриплять пера, що учень розлігся на парті, що не сидить прямо, що завів балачку, хоч і стиха, не дивиться на нас або тримає руки під партою тощо, і нарешті нервує навіть нерозуміння учнів, їх неухвалюваність і т.ін.

Але пошукайте причину всього цього і побачите, що винен тут учитель. Терпеливі і поблажливі в звичайнім житті, ми в школі не можемо спокійно бачити ламання дитиною заведеного порядку. Нас нервує, що дитина не обертається в машину і повсякчасно порушує заведений порядок.

Педагог – це людина, що має багато приводів до самопевності та схильність вимагати від дитини, щоб обов'язково наслідувала вона його приклади. У самопривабі, втрачаючи терпеливість до дитячих вчинків, ми часто силуємо волю дитини, нервуємось і дратуємось, коли щось суперечить нашим домаганням.

І буває, якщо хто допустив у шкільній праці нетерпеливість, нервовість, бо не виховав у собі звички володіти собою, той і при свідомості своїй не може ухилитись від неморального вчинку. Тоді потрібні бувають надлюдські зусилля і надзвичайні прагнення там, де потрібні були б у свій час звичайнісінькі бажання.

Ми порадимо педагогові кожного дня, після роботи в школі, аналізувати всі свої вчинки в спокійній обстановці, розглядаючи всебічно свої найдрібніші переживання.

В таких повторних переживаннях пригаданого із своєї праці оновлюється душа, м'якшає серце й виховується воля, і вчитель набирає нової сили для боротьби з самим собою за щастя дитини.

Чим частіше ми звертаємось до нашої совісті, тим вище ступаємо морально.

В сучасній учительській праці не можна повільно працювати, не можна принатуюватись до вимог дитини, хоч це обов'язково треба робити. Педагог мусить невпинно йти вперед і вперед, давати дитині нові й нові книжні знання, бо перед ним стоїть страхоття програма і ухилитись від неї він не має волі. Перевантажуючи дитину, вчитель працює надмірно і нервово. Нервує і знесилює дитину. Отут причина й необміркованості вчинків, і прискорених помилкових присудів. Отже, завжди вчителеві треба мати на увазі права дитини й святі цілі школи. До того ж повинен він загартувати свій характер, щоб терпеливо переносити всякі неприємності.

Педагог, що не розуміє як слід усієї відповідальності своєї праці, не може бути досить поблажливим до дітей: він буде обвинувачувати в своїх невдачах дитину, нарікати на її зіпсовану натуру, вимагаючи від дитини покірливості та безумовного визнання свого високого авторитету і кладучи через те в основу своїх вимог особистий жорстокий егоїзм.

Учитель особливо мусить пам'ятати, що наші присуди не безгрішні, а справа виховання дитини надто делікатна, глибока. Щоб дочекатись успіху від своєї праці, вчитель повинен терпеливо і вибачливо чекати на той час, коли його вплив матиме гарні наслідки.

Дерево повільно і терпеливо можна пригнути до землі і дати бажаний напрям, а спробуйте нагнути одразу, і дерево переломиться. Те ж і в навчанні та вихованні дітей.

Щоб не калічити дітей, щоб менше було пережито нами мук за наші вчинки й дії, навчёмось витримки, поваги до дитячих вчинків і хиб, а головне – терпеливості і терпіння у наших вчинках і вимогах.

V

Любов до дітей

Любов до дитини – це любов до ближнього, взагалі до людини, але вона має в собі деякі особливі риси. Ми не сподіваємось від неї своїй особі ні добра, ні користі. До цього приєднується почуття жалості до слабішого й меншого, котрому потрібні ласка і любов, як світло і тепло рослинам, щоб нормально рости й розвиватись. Любов до дитини криється глибоко в природі людини: вона інстинктивна.

Любов до дитини ідейна й чиста. Од неї ми одержуємо задоволення й утіху. Найтяжчі жертви заради неї є щастям і приємністю. Ми відчуваємо радість у собі, коли посіємо любов і добро в серце дитині, коли збудимо в ній гарні почуття, коли сповнимо душу її блискучою радістю і задоволенням.

Любов примушує нас думати про інших, дбати про їх добро і вносити в їхнє життя спокій душевний. І ми, виконуючи поставлене завдання, здобуваємо й собі щастя: розвиваючи навколо себе добро, радість і приємність, ми відчуваємо їх у собі.

Але тільки постійною працею над собою, систематичним самовихованням можна розвинути в собі зерно альтруїзму в загальнолюдську любов. У нас природжений альтруїзм до сім'ї, роду, нації, але щоденні турботи про шматок хліба серед умов сучасного економічного й соціального життя надають нашому альтруїзмові рис егоїзму. Ми починаємо любити тільки те, що дає нам приємність та задоволення, що так чи інакше корисне нам. Альтруїзм і егоїзм у поведженні людини теж переплітаються між собою так, що іноді неможливо розмежувати їх.

Відкиньмо, отже, намул нещирості і себелюбства, забудьмо власну особу так, щоб її добро не заважало розглядати справжні причини наших вчинків.

Нема нічого нормальнішого, як любити інших, і особливо дитину. Але як рідко ми зустрічаємо в світі, щоб любов було покладено в основу наших вчинків і особливо в наших відносинах з дітьми. Чиста, щира до самозабуття любов у матерів. Та коли вона притаманна одній половині роду людського, то притаманна всій людськості. І тільки ненормальними умовами життя, де панує особистий егоїзм, та нашою невихованістю можна пояснити те, що так занехаяно в житті цю чесноту.

В своїй педагогічній праці вчитель має досить приводів виявляти над маленькою людиною з її фізичною і духовною квалістю свою волю, владу і егоїзм; але ж ця дитяча кваліть навчає поважати й любити в незміцненім організмі ту божественну гармонію правди, краси і добра, що сповнює незіпсовану душу і серце дитини; і тільки розумною щирою любов'ю ми збережемо цілість і чистоту людської природи в дитині.

Нелегко людині досягти ідеалу. Нелегко педагогові поводитись з учнями з повсякчасною бездоганною любов'ю. Але він повинен так поводитись, бо святий і кінцевий обов'язок його – зберегти душу дитини незіпсованою, і через те вчитель повинен виховати в собі любов до людей, до дитини.

Учителеві властиво любити дитину, бо в основі його праці лежать користь і добро її. *Злом не можна прищепити добро. Егоїзм і нелюбов збудять тільки погані почуття. Тому ми можемо тільки щирою любов'ю розвинути в душах дітей зерна гарних людських почуттів. Виховані любов'ю й ласкою вчителя діти вільно і нестримно підуть шляхом морального удосконалення.*

Розвивайте в собі любов. Пом'якшуйте своє серце, прихилийте душу свою до особистості дитини, виховуйте в собі сердечність і чуйність до дитини, до її горя й радості. Навчіться любити дитину щиро і повно, до самозабуття, до жертви і відречення од самого себе. Наповніть душу свою найживішим цілющим бальзамом, щоб мати можливість загоїти ним рани дитини, які нанесено їй людськими байдужістю, егоїзмом і злобою!

Виховуйте в душі своїй запашну квітку любові, щоб в її існуванні на землі знайти щастя і мету свого життя.

Педагоги, навчіться любити дітей! Любов'ю до дитини ви хоч частково покриєте тяжкий гріх байдужості громадянства і держави до морального виховання молодого покоління.

VI

Національне розуміння дитини і національне самовиховання вчителя

Цариною педагогічної діяльності вчителя є діти. Тому, щоб свідомо поставитись до своєї праці, треба йому знати психофізичний склад дитини. Дослідити, чим вона живе, які образи й ідеї складають її розуміння й думання, які закони психіки керують її поведінкою, володіють нею.

Апарат, через який ми обмінюємося своїми переживаннями і думками, є мова. Обсяги її залежать від ступеня духовного розвитку. В одних народів вона складається з кількох сотень слів, в інших – з десятків і сотень тисяч. Як звуки, так і слова кожної нації є власною творчістю нації, є плодом збільшеної духовної продукції.

Мова народів як психофізичний акт має всі ознаки національності. Кожному слову і навіть деяким окремим звукам надано конкретного змісту, поєднаного певними уявленнями. І такі розуміння, як любов, добро, правда тощо, набувають у кожного народу особливих національних рис.

Організм нації створив за сотні літ існування власне національне обличчя, свою мову – природний орган для передавання з покоління в покоління думок, переживань,

ідеалів. Рідна мова – культурна спадщина народу; дитина сприймає її так, як вживає її народ, – зливається з народом через ідеї і розуміння, що передає їй її нація.

З мовою дитина перейняла й культуру рідного народу, його настанови, правові, соціальні, державні й побутові переконання. І все це особливо відбивається на психічному складі думання, виробляє певні правила поведінки та моральні погляди.

Дитина в своїй нації, в її духовній спадщині, має і опору, і захист серед життєвих пригод. Оточена змалку рідними формами життя, чуючи навкруги матерню мову, під впливом сформованих моральних поглядів вона іде вже уторованим шляхом національних переконань, що потім застаються в ній на все життя.

Століття духовного надбання передають дитині потенціальну силу національної енергії. Дитина невільна од впливу цієї сили на склад її життя. Світогляд нації, як і її фізіологічні особливості, властивий дитині.

Приймаючи до школи дитину, вчитель повинен рахуватись з її національністю. Не рахуватись з національними особливостями дитини, прищеплювати їй чуже і нерідне, це значить чинити їй велику кривду. Наслідки від такого навчання будуть надто очевидні. Згине людина для нації, і не буде з неї користі для людськості.

Зберегти національність дитини – це зберегти духовні творчі сили її. Дати дитині відповідну національну освіту – значить вернути нації сирий продукт природи відшліфованим і удосконаленим, вернути нації сили її збільшеними вдвоє, втриє, вдесятеро.

А інакше вчитель будуватиме свою працю на піску і зазнає від того багато розчарування, помилок та зневір'я.

Російська школа на Україні не мала певного ґрунту і не задовольняла вимог народу. Систему освіти тут вигадано, прийнято політикою уряду, а не педагогічними завданнями.

Одначе і в сучасній російській школі, коли учитель не знає того народу, серед якого він працює, не знає його побуту, його моральних переконань, то він зводить свою високу працю до ремісництва, а з себе робить наймита, що працює за плату.

Історія школи звертає нашу увагу на те, що вона виникла вперше з народу і служила тільки йому, його інтересам. Діти вчилися у ній того, чого вимагало життя і природа дитини. Потім, з часом, змінився погляд на школу, змінилась наука в ній. У вільнім храмі науки і світла запанували насильство і примус: школа стала пеклом для дитини, де за сумом та скаргами зникли радість, приємність і задоволення. Школа стала урядовою інституцією, притулком політичних напрямків і вигаданих неприродних принципів. Педагог не повинен іти неправильним жорстоким шляхом. Перед ним не мертвий матеріал для праці, а жива індивідуальність, яку не перетворювати треба, а виховувати і розвивати сили її духовної вдачі.

Учитель не спроможен змінити природу дитини. Він повинен тільки розчищати їй шлях до вільного, незатриманого розвитку. А це можна безперешкодно зробити, тільки старанно вивчивши об'єкт праці, національну індивідуальність дітей, яких доручено вчити, їх родини й оточення.

Ми розуміємо, що це дуже важке завдання для сучасного вчителя і можливе тільки для того, хто за своїм психічним складом близько стоїть до нації дитини. Надто важко педагогові чужої національності досягти удосконалення в своїй педагогічній праці і бажаних наслідків од неї.

Отже, конче потрібно, щоб школа мала за вчителя особу однієї національності з дитиною, виховану на однім ріднім ґрунті з нею. А ті, хто не своєю волею мусить вчити в чужій школі, повинні прийняти культуру, мову, національні ідеали того народу, дітей якого вони мають учити. В цьому полягає обов'язок педагога.

Ідучи далі в своїх міркуваннях, ми бачимо, що вчитель підлягає вимогам, які примушують його братись до національного виховання своєї особи, до глибокого розуміння всіх національних ознак дитини, котру він вчить.

На безмежнім просторі України російської, одбившись від гуртів самоосвіти й самовиховання, завжди самотній у своїй праці, вчитель сам собі і порадник, і помічник. Через те йому дуже важко працювати над собою; але ніякі перешкоди не оправдають нашої байдужості до самовиховання й освіти. На плечі вчителя покладено долю всього українського народу. І вчитель повинен стати щирим сином його, поєднати себе з його минулим, у сучаснім стати свідомим і активним членом однієї сім'ї з ним і працювати для майбутнього так, щоб діти народу були рідні йому за духом, переконаннями й ідеалами.

Знання літератури та мови дасть нам розуміння духу народу, а спостереження та міркування зміцнять у нас думки і переконання й нададуть нашому психічному складові особливого відтінку: нація перестане бути нам чужою. Все це відіб'ється і на нашій ставленні до дітей. І досить нашого зусилля, щоб упав мур, який відгороджує вчителя від учня, чужих одне одному по національності.

Виховані в нас чесноти покажуть нам і шлях до національного самовиховання; *бо не можна любити дитину і не знати її життя, не можна свідомо творити добро, не розуміючи, що добро для дитини; не знаючи ж дитини і її психіки, не можна бути до неї справедливим.*

Як часто російському вчителеві доводиться працювати по школах з дітьми чужої йому нації. Не розуміючи ні мови дитини, ні її національних особливостей, ні побуту її, вони – сліпці, з рук котрих вихоплено ціпок і примушено їх іти вперед. І що то за наука? І що то за виховання? І що то буде за прогрес? Одна цілковита шкода: і дітям, і народові!

Ми можемо уявити собі ідеального педагога, але виховати себе до цього ідеалу в нас не завжди є спромога й бажання. Взяти хоч би те ж національне самовиховання. Чи багато з нас працювало і працює над собою в цьому напрямі? А проте для вчителя українця *національне самовиховання так само необхідне, як необхідне для вчителя активне життя, а не пасивне животіння.*

Яка ненормальність: навкруги б'є джерелом національне життя, кипить і хвилюється національне море, і тільки вчитель, холодний і нечуйний, стоїть осторонь усього цього, ніби він не для народу! Яка несправедливість відносин між учителем і народом! Яка непошана до нації й її творчості!

Життя кожного народу повне оригінальності й особливостей. І учителеві для того, щоб успішно працювати для культурних завдань народу, потрібно погодити свою працю з цілями народного життя, поєднати школу з народом, свою працю з дітьми народу, і так міцно, щоб не було порожнього простору між народним колективом і особою вчителя.

«Носій культури» він, учитель, тоді тільки передасть її народові, коли зіллється всім своїм єством з ним, коли національний організм народу стане базою всієї його діяльності.

До цього один шлях: *самовиховання вчителя.*

Святкування ювілею 30-річної наукової, педагогічної, літературної та громадської роботи Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)⁴⁰

Ювілей Я. Т. Чепіги⁴¹

25 березня Харків святкував 30-ти річний ювілей науково-педагогічної діяльності Якова Теофановича Чепіги.

В залі Громадської Книгозбірні зібралися представники урядових, професійних, наукових, літературних, громадських організацій, пролетарське студентство, вчительство та представники преси.

Урочисті збори відкрив голова Харківської Окрфілії Робос товариш Стрільбицький.

Від Харк. Наук. Т-ва виступив голова Педагогічної Секції Т-ва проф. О. І. Попів – з привітанням і доповіддю про працю Я. Т. Чепіги. Доповідач змалював творчу діяльність ювіляра, його громадсько-революційну роль ще за старих часів і самовіддану працю на полі будівництва радянської трудової школи в умовах відродження української культури, в умовах радянзації всього життя на Україні. Довгі роки упертої, тяжкої, але невпинної праці висунули тов. Чепігу з-поміж кол народнього вчительства на високий п'єдестал науково-педагогічної діяльності.

Голова ВУЦП Робос – тов. О. М. Мізерницький в своїй привітальній промові зазначив, що долі Я. Т. Чепіги не можна відрізняти від долі 50-титисячного вчительства України, що незримо присутнє на цьому святі.

Почавши свою роботу від народнього вчителя й дійшовши висот наукової діяльності, тов. Чепіга не порвав з масовим учительством, не відірвався від життя, а щільно з ним зв'язаний увесь час невпинно працював і працює на користь трудової радянської української школи.

В світовій літературі ми маємо багато величних постатей на шляху поступу людського, але ще немає яскраво виображеної типової постати народнього вчителя. Та це й зрозуміло. До Жовтневої революції вчитель працював серед неймовірно тяжких, брудних умов, серед нечуваного гніту.

Революція й пролетаріат визволили народнього вчителя й дали змогу розвинутися його творчим силам. Найяскравішим прикладом самовідданої творчої діяльності на освітній ниві є особа Я. Т. Чепіги. Довгу тяжку путь він пройшов за темних часів царату. Нині вийшов на широкі простори науково-педагогічної діяльності, в собі зберігши палкість і енергію працювати на користь розвитку української пролетарської культури й народнього вчителя. Таким шляхом простує й усе народнє вчительство.

Хай-же довгі роки живе й працює Яків Теофанович!

Хай живе народнє вчительство наше, що разом з пролетаріатом буде нове соціалістичне життя!

Від НКО вітав ювілянта Зам. Наркома освіти тов. Ряппо Я. П.

Серед численних ювілеїв, що ми останні часи відсвятковуємо, ювілей Я. Т. Чепіги для нас, освітян, зокрема для Наркомосвіти має визначне значіння. В більшості наші ювілянти бувають представники, так-би мовити, мертвої науки. В галузі-ж педагогіки ветеранів праці ми маємо дуже мало, а ще менше ювілеїв ветеранів педагогічної

⁴⁰ У текстах збережено орфографію й особливості правопису зазначеного періоду.

⁴¹ Друкується за виданням: Рад. освіта. – 1926. – № 4 (квіт.). – С. 70–72.

думки. Тим більше сердечно вітаємо ювілянта Я. Т. Чепігу, тому, що він є найяскравіший виразник нашого народнього вчительства. Він розпочав свою роботу з гушавини народньої школи й зробив велику вкладку до скарбниці думки педагогічної. НКО з особливою увагою ставиться до заслуг т. Чепіги. Як одну з кращих рис ювілянта, тов. Ряппо підкреслив скромність, якої тримається тов. Чепіга в своїй діяльності.

Українська педагогіка не мала таких видатних діячів, як інші країни, але в особі нашого ювілянта ми маємо величину, яку можемо ставити поряд з ветеранами педагогічної думки інших країн. Закінчуючи, тов. Ряппо висловив надію, що Я. Т. Чепіга ще збагатить нашу педагогічну думку, принесе ще багато користи радянській трудовій школі.

Проф. А. Н. Мамонтів, вітаючи від Харківської наук.-дослід. кафедри педагогіки, зазначив, що в діяльності тов. Чепіги можна відзначити два основних моменти: перший це той, що тов. Чепіга в українській педагогіці працював на підвалинах не козацького романтизму, не галушкового патріотизму, а на підвалинах найновіших течій педагогічної науки. Другий момент – це особливість творчої вдачі його, любов до справи.

Далі виступила з привітанням керівниця Київської наук.-досл. кафедри педології – проф. В. В. Радзімовська, що від імени кафедри та Київського ІНО вітала ювілянта, який колись серед скрутних обставин налагоджував роботу цієї кафедри, „при каганцях, коли діти мерзли, коли руки опускалися в робітників, – енергія й завзяття Я. Т. гріла всіх і підбадьорювала до дальшої роботи“.

Від Харк. ІНО виступив з привітальною промовою проф. М. Ф. Сулима, від Харківського Педтехнікуму – його ректор т. Салько, від „Книгоспілки“ – т. О. Слісаренко.

Після привітальних промов член ювіл. ком. т. О. І. Попів оголосив довгий список привітань ювілянтові, що їх було надіслано від різних державних, професійних, громадських, наукових організацій та установ і окремих осіб. Крім зазначених вище: НКОсвіти, ВУЦП Робос, Харк. філії Робос, Харк. Наук. Т-ва, Харк. наук.-досл. кат. педагогіки, Київської наук.-досл. кат. педології, Київського ІНО, Харк. ІНО, Харк. Педтехнікуму та „Книгоспілки“, – привітання надіслали такі установи та особи: Держнаукметодком, Харк. Окрнаросвіта, Харк. Бюро Секції Наук. Роб., Райкоми Робосу: В. Бубнівський – на Роменщині, Межівський – на Павлоградщині, Новомосковський – на Катеринославщині, Вовчанська 7-річна школа, Удачнівська залізнична школа, Київська школа ім. Т. Шевченка (т. Дурдуківський), дошкільники м. Києва; Педагогічна Комісія й Науково-Педагогічне Т-во при ВУАН (академик Корчак-Чепурківський), Харківський, Київський та Одеський кабінети соц. педагогіки, Херсонська філія Наук.-Педаг. Т-ва при ВУАН. Херсонський ІНО; Держвидав України, вид-во „Час“; педагогічні органи: „Шлях Освіти“, „Радянська Освіта“, „Народній учитель“; Комишівська сільська громада Грунського району на Катеринославщині, Харк. Клуб політемігрантів Зах. України; закордонні організації: Львівська „Просвіта“, Львівське коопер. Т-во „Рідна Школа“, Рогатинська видавнича спілка „Журавлі“ та інші.

Яскраве і змістовне привітання надіслав ювілянтові голова укр. парламент. репрезентації в польському соймі та сенаті, посол до сойму т. С. Козицький.

Із окремих осіб, що надіслали свої привітання, слід відзначити таких: проф. С. А. Ананьїн, ректор Херс. ІНО т. Ярославенко, педагог В. Помагайба та багато інших.

Чи не найяскравішим з громадського погляду було привітання Комишівської сільської громади. Ось – „витяг з протоколу загальних зборів“ цієї громади від 7-II-926, що його надіслано до ювіл. Ком-ту:

„Слухали: доповідь про ювілей педагога Чепіги.

Ухвалили: заслухавши доповідь ... загальні збори шлють т. Чепізі привіт і щире подяку за його досить цінний та зрозумілий для наших простих селянських діток учбовий матеріал“...

Від пед. комісії при Акад. Наук, НКОсвіти й ВУЦП Робосу – до глухого села на Радянської Україні – такі „межі“ списку організацій, що привітали ювілянта.

Навіть закордонні „культурницькі“ установи мусили підкреслити в своїх привітаннях, що т. Чепіга „мав на меті не тільки розвиток української педагогічної думки, але – також виховання широких мас „укр. народу“... („Просвіта“). А „Рідна школа“ пише: „уважаючи, що тільки виховання на рідній мові може закріпити й поширити за укр. працюючим людом важні здобутки останньої революції, засилаємо ... сердечний привіт ювілянтові“...

В усіх привітаннях згучала одна основна нота: цей ювілей – є громадсько-культурне свято, свято української педагогіки й школи, свято не тільки для самого ювілянта, але й для усього українського вчительства.

Наприкінці виступив ювілянт т. Чепіга:

– „Дуже зворушений отим, що я тут чув. Але мені здається, товариші, що це не мій ювілей, що це ювілей ваш, що це ювілей праці. Бо все те, що я зробив, що я міг дати – все це є звичайна праця. Може далеко більше хотілось-би зробити, але тяжкі дореволюційні умови не давали спроби. І тільки після революції, за радянської влади, за керівництвом комуністичної партії, народній учитель зміг розгорнути у всю широчінь свою працю, здійснити свої ідеали. А тому:

Хай живе радянська влада, хай живе комуністична партія. Хай живе творча праця“.

Потім артисти Державної Української Оперы та Державного квартету ім. Вільойма влаштували на честь ювілянта концерт.

Яків Теофанович Чепіга (Зеленкевич)⁴²

**(З нагоди тридцятиліття його педагогічної, літературної, наукової і громадської праці.
Роки 1895–1925)**

Я. Т. Чепіга народився в с. Мар'янці на Херсонщині 1875 року. По закінченню педагогічної школи, з року 1895 починається його діяльність, яко вчителя, по різних школах Катеринославщини і пізніше м. Києва. Ця невтомна праця не переривалася від того часу й дотепер. Від учительювання в сільській початковій школі та перших літературних спроб в педагогічних журналах – до керування секцією науково-дослідчої кафедри педагогіки і праці в Держ. Наук.-Методкомі НКОсвіти, від „станка“ сільського вчителя до „інженірного“ керування педагогічним виробництвом – такий трицятилітній шлях т. Чепіги.

Поруч з щоденною педагогічною працею йшла пильна робота над власним удосконаленням, над своєю науковою підготовкою – шляхом самоосвіти, на різних педагогічних курсах у Москві то-що.

Немає чого багато говорити про те, оскільки важким було становище такого

*Яків Теофанович Чепіга
(Зеленкевич)*

⁴² Друкується за виданням: *Путь просвещения*. – 1925. – № 12 (декабрь). – С. 141–144 : портр.

робітника в умовах царату. Надто – для робітника на полі вкраїнської школи, а ще більше – для того, хто, як Я. Т., хотів не лише вчителювати, але й ділитися з іншими своїм педагогічним досвідом та своїми науковими студіями – в пресі, в друкованому слові.

Почав писати Я. Т. на педагогічні теми ще 1907 року: в журналі „Оренбургский Учительский Вестник“ надруковано його перші статті – тоді ще російською мовою. Але з моменту заснування українського педагогічного журналу „Світло“ т. Чепіга цілкомовито переходить на „безпросвітний“ (за виразом Б. Грінченка) шлях українського педагога-журналіста, і стає постійним співробітником цього органу.

Це „Світло“ в ті часи (1909–14 роки) було справжнім єдиним світлом на безпросвітному шляху української педагогіки за царських часів. Багато треба було виявити самовідданости, громадянської мужности і любови до забороненої царатом української школи, щоби писати в цьому журналі – „підливати масла“ в його вогонь.

Давав т. Чепіга свої статті також і до російських педагогічних органів (переклади з українських оригіналів) – „Для Народного Учителя“, „Народный Учитель“ та инш., але максимальну літературну продукцію виявив він в українських журналах: вже згадане „Світло“ (Київ), „Учитель“ (Львів), „Педагогічний Журнал“ (Коломия), „Українська Хата“, газета „Рада“ „Літ.-Наук. Вісник“; а після революції – „Вільна Укр. Школа“, „Соціальне Виховання“, „Шлях Освіти“, „Радянська Освіта“ та инші.

Особливо енергійна організаційно-педагогічна праця т. Чепіги починається після революції. В 1917 році він виконує обов'язки завідуючого нар. освітою реформованого київського повітового земства, в 918 р. – експерта початкових шкіл м. Києва, в 919 р. бере діяльну участь в праці НКОсвіти УСРР у справі вироблення положення трудшколи і її програмів, 920 р. завідує дошкільним відділом Київської губ. нар. освіти, потім секцією дитячих будинків там же, а протягом 921 року працює, яко заступник зав-губсоцвиху Київщини.

Вся попередня науково-педагогічна діяльність Я. Т., що раніше виявилася в кількох наукових розвідках, вміщених у зазначених вище педагогічних органах, – в радянських умовах набирає особливо виразного характеру, коли в 1920 році його було запрохано спершу до організаційного комітету по реформуванню Київського ІНО, а потім – на посаду декана дошкільного факультету і товариша ректора того ж таки ІНО. Потім він був послідовно деканом факультету соцвиху і проректором Київськ. ІНО і весь цей час – до цього року – його професором. Викладав він такі дисципліни: „Трудові процеси“, „Організація установ соцвиху“, „Методика початкового навчання“ і „Система соцвиху“.

Науково-дослідча праця т. Чепіги (крім підготовчих студій ще в дореволюційну добу) виявилася особливо яскраво також з 1920 р., коли він взяв активну участь у заснуванні в Києві Педологічного Інституту, де і був членом Конференції Інституту, науковим дослідником по відділу – „Фізична праця і трудові процеси“, а також – товаришем президента цього Інституту. 1922 р. Інститут було реформовано в наук.-дослід. катедру педології, і Я. Т. було призначено на посаду керівника секції практичної педагогіки, на якій він і був до кінця жовтня 1925 року.

Зараз т. Чепіга керує секцією методики й дидактики Харківської наук.-дослід. катедри педагогіки й працює на посаді члена Держ. Наук.-Методкому НКО УСРР.

За час своєї науково-педагогічної праці Я. Т. виявив велику продукцію: крім вищезазначеної безпосередньої дослідницької праці в наукових установах, Я. Т. видрукував 139 праць – разом до 500 друкованих аркушів. Ці праці присвячено питанням загальної педагогіки й зокрема методики, методиці окремих дисциплін, дидактичним проблемам і проблемам педології; поруч з цим слід відзначити кілька дуже поширених на Україні його шкільних підручників, підручників для політосвітніх установ, книжок для установ дошкільних, для дитячої бібліотеки й т. ин.

Рівнобіжно йшла й велика громадська праця нашого ювілянта: не кажучи вже про його участь в українській дореволюційній журналістиці, що її слід для тих часів кваліфікувати як величезної ваги громадську і навіть революційну працю, – слід відзначити активну участь т. Чепіги в багатьох громадсько-педагогічних організаціях і наукових товариствах, професійних учительських організаціях то-що. І зараз Я. Т. керує підсекцією загальної методики Педагогічної Секції Харк. Наук. Т-ва, а також являється членом Ради Наук. Т-ва та членом Харк. Окр. Правління Спілки Робос.

В короткій журнальній замітці трудно виявити всю невтомну працю цього активного робітника на полі української освіти і науки. Але широкі кола вкраїнського вчительства добре знають т. Чепігу, користуються глибоко в своїй праці його творами, маючи з них добру собі пораду. Та найголовніше в усій діяльності Я. Т. – це те, що він до кінця залишився з трудящими України. Десятки, коли не сотні, колишніх „світлян“, бувалих товаришів і співробітників т. Чепіги вештаються зараз по закордонних емігрантських смітниках, зрадивши до кінця українську культуру, розпродавши до щенту своє „українолюбство“. Гніють на тому смітнику і „славнозвісна“ С. Русова, і С. Черкасенко, і чимало інших, що колись ніби „дбали“ за українську школу. Але єсть десятки, коли не сотні, і таких, що залишилися вірними до кінця, праця яких досягла найвищого розвитку, найбільшої продукції якраз на Радянській Україні. Їх не забуде радянська школа, радянський учитель, все робітниче-селянське суспільство.

Праця Я. Т. Чепіги до листопаду 1925 р.

(Надруковані й що друкуються)

- 1) Проблеми виховання й освіти;
- 2) Вільна школа (Світло); 3) Самовиховання вчителя (Світло); 4) Пасинки школи;
- 5) Методичні замітки.
- 6) П и с ь м о в ш к о л і; 7) На шляху до трудової школи; 8) Основні проблеми трудової школи; 9) Трудовий принцип і метод; 10) Шкільне самоврядування.
- 11) С о ц і а л ь н е в и х о в а н н я; 12) Алкоголізм і діти шкільного віку (Рада); 13) Діти вулиці („Укр. Хата); 14) Річевий метод навчання (Світло); 15) Фізичне виховання; 16) Моральне виховання (Світло); 17) Страх і кара (Світло); 18) Національність і національна школа; 19) Психофізіологічні основи правопису (Світло); 20) Увага і розумовий розвиток (Світло); 21) Проект укр. школи (Світло); 22) Сугестія і педагогіка („Учитель“ Галицьк. Львів); 23) Талановиті діти і російська школа („Учитель“ Львів); 24) Брехливість у справі виховання (Світло); 25) Вплив вулиці на виховання дітей; 26) Уява і мислительна та творча діяльність (Світло); 27) Грунтові принципи нормальної школи (Світло); 28) Педологія або наука про дитину (Світло); 29) Читання з поясненням (Світло); 30) Трудова школа; 31) Школа і освіта на Україні; 32) Соціалізація нар. освіти. Доклад на з'їзді учит.; 33) Навчання грамоти без букваря (Прол. Освіта); 34) Основи праці в труд. школі (Пролет. Освіта); 35) Дитячий садок в трудшколі; 36) Арифметика; 37) Рідна мова; 38) Природничі науки; 39) Наочний музей; 40) Перший рік навчання в труд. школі; 41) Дитячий садок у системі освіти; 42) Державна школа і суспільство („Черв. Шлях“); 43) Єдиний метод і єдиний план соц. вихов.; 44) Значіння руху й діяльності в розвитку дитини (Путь Просв.); 45) Розвиток органів почуття та їх значіння у вихованні дитини (П. Пр.); 46) Переїмання (П. Пр.); 47) Труд і гра у вихованні дитини (П. Пр.); 48) Нові методи навчання; 49) Практична трудова педагогіка; 50) Навчання в труд. школі; 51) Весінне-літній триместр в труд. школі (Р. О.); 52) Азбука трудового виховання; 53) Предметний метод; 54) Метод цілих слів; 55) Алкоголізм і діти шкільного

возраста (Н. У.); 56) Вільна школа та її здійснення в практиці; 57) Що таке виховання дитини; 58) Спадковість; 59) Оточення й спадковість; 60) Вплив оточення на приймання; 61) Значіння діяльності в розвитку дитини; 62) Рух і діяльність та знання дитини; 63) Виховання органів зовнішнього почуття; 64) Труд і його вплив на виховання особи; 65) Страх кари у вихованні; 66) Розвиток страху, вплив виховання й прикладу; 67) Страх перед видимими речами та боротьба; 68) Брехливість в справі виховання та боротьба з нею; 69) Розвиток і формування волі; 70) Значіння почуття при вихованні волі; 71) Розмови про виховання дитини; 72) Педагогічні ідеали Сковороди; 73) Інтернаціональна ідея й нац. школа; 74) П'ять основних принципів будови освіти.

Методичні листи: 75) Комплексове навчання (Н. У.); 76) Дослідчий метод і комп. система (Н. У.); 77) Дослідчий метод у масовій школі (Н. У.); 78) Що то є комплекс (Н. У.); 79) Будова комплексу (Н. Уч.); 80) Принципи розгортання комплексу; 81) Словесно-звуковий метод („Світло) (Н. Учит.)“.

Окрім зазначеного, було багато дрібних педагогічних статей і рецензій в періодичних часописах, але ні числа ні назв їх не фіксується.

Підручники й книжки для школи: 82) Буквар „Веселка“; 83) Буквар „Перший крок“ (присуджена премія); 84) Буквар „Первые уроки чтения“, 85–87) Читанки „Веселка“; I–III; 88) Читанки „Шляхом життя“ I и II, складено разом з Іваницею і Якубським; (88–91) Задачники I–IV; 92) Арифметичні правила.

Підручники для політосвітніх установ: 93) Буквар для дорослих; 94) Буквар „Червоний прапор“; 95) «На червоних полях»; 96) Читанка для дорослих „Червоне слово“.

Політичні свята: 97) Юнацький день; 98) Військовий день; 99) Жіноче свято; 100) 1 Травня; 101) Паризька комуна; 102) Змичка; 103) Жовтневе свято; 104) Лютневе свято; 105) День грамотности; 106) „ 9“ січня.

Для дошкільних установ написані: 107) Буквар для малечі, складено разом з О. Дорошенко; 108) Читанка для малечі; 109 по 115) Сучасні дитячі казки (друкуються); 116) Шевченкові дні, разом з С. Васильченко; 117) Буквар за порадином; 118–119) Читанка за порадином I–II;

Дитяча бібліотека: с 120 по 125) 15 книжечок за комплексом; 136) Живе слово, збірка оповідань для розказування Укр. мовою, складено разом з В. Родніковим; 137) Живое слово, сборник для рассказывания, складено разом з В. Родніковим; 138) Наша станція, матеріал для робоч. книжки для школи на транспорті, складено з Міщаніновою й Полоніцьким; 139) Методична замітка до неї, складено з Міщаніновою й Полоніцьким.

Список скорочень

АН України – Академія наук України
АН УРСР – Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки
АПН України – Академія педагогічних наук України
ВСЕУВИТО – Всеукраїнське учительське видавниче товариство
ВУАН – Всеукраїнська академія наук
ВУЦП – Всеукраїнське центральне правління
ГНМК – Государственный научно-методологический комитет
Головпрофосвіти – Головний комітет професійно-технічної і спеціально-наукової освіти
Головсоцвих – Головний комітет соціального виховання (Наркомосу)
ДВНЗ – Державний вищий навчальний заклад
ДВОУ – Державне видавниче об'єднання України
ДВУ – Державне видавництво України
Держвидав – Державне видавництво
Держнаукметодком – Державний науково-методологічний комітет Наркомосу
Держнаукпедком – Державний науково-педагогічний комітет
ДЗ – державний заклад
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського
ДПУ – Державний педагогічний університет
ЖДПУ ім. Івана Франка – Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка
ЖДУ ім. Івана Франка – Житомирський державний університет імені Івана Франка
Завгубсоцвиху – завідувачий губернським відділом соціального виховання
ІНО – Інститут народної освіти
КМПУ ім. Б. Грінченка – Київський міський педагогічний університет імені Бориса Грінченка
ЛДПУ ім. Тараса Шевченка – Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка
Лікнеп – скорочення, утворене від слів «ліквідація неписьменності». Також лікнепами називалися спеціальні установи – школи, де навчали грамоті
ЛНПУ ім. Тараса Шевченка – Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка
ЛНУ – Луганський національний університет
МДУ ім. В. О. Сухомлинського – Миколаївський державний університет імені В. О. Сухомлинського
Методком – методична комісія
МО – Міністерство освіти
НАН України – Національна Академія наук України
НАПН України – Національна академія педагогічних наук України
Нарком – Народний комісар
Наркомос – Народний комісаріат освіти
Наркомосвіти – Народний комісаріат освіти
Наркомпрос – Народный комиссариат просвещения
Наукпедком – Науково-педагогічний Комітет
НДІ – Науково-дослідний інститут
НДУ ім. М. Гоголя – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
НЕП – нова економічна політика

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
НКО – Народний Комісаріат освіти
НПУ ім. М. П. Драгоманова – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
Окрметодкоми – окружні методологічні комітети
Окрнаросвіта – Окружне управління народної освіти
Окрфілія – окружна філія
Педвиші – педагогічні вищі навчальні заклади
Політосвіта – політична освіта (масова форма марксистсько-ленінського виховання молоді)
Райком – районний комітет (Комуністичної) партії
РВЦ – Редакційно-видавничий центр
Робос – Робітники освіти
Робфаки – робочі факультети (навчальні заклади для підготовки робітничої і селянської молоді до навчання у вищій школі)
РСР – Радянська Соціалістична Республіка
СНУ ім. В. Даля – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
Соцвих – соціальне виховання
Соцвос – социальное воспитание
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
ССР – Советская Социалистическая Республика
СССР – Союз Советских Социалистических Республик
СумДПУ – Сумський державний педагогічний університет
Укрсоцвих – Український головний комітет соціального виховання
УНДІП – Український науково-дослідний інститут педагогіки
УНДР – Українська національно-демократична революція
УНКВС – Управління Народного комісаріату внутрішніх справ
УНР – Українська Народна Республіка
УРЕ – Українська Радянська Енциклопедія
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
УССР – Украинская Советская Социалистическая Республика
ФЗУ – школа фабрично-заводського учнівства – нижчий (основний) тип професійно-технічної школи в СРСР
ХДНБ ім. В. Г. Короленка – Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка
ХДУ – Херсонський державний університет
ХІНО – Харківський Інститут Народної Освіти
ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка – Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка

Зміст

Від упорядників	4
Березівська Л. Д. Життєвий шлях і науково-педагогічна діяльність Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича) (1875–1938)	7
Основні дати життя та діяльності Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича)	17
Розділ I. Твори Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)	19
1.1. Вибрані твори	19
1.2. Збірники статей	19
1.3. Підручники. Навчальні та навчально-методичні посібники	20
1.4. Казки й оповідання	27
1.5. Інші окремо видані педагогічні праці	27
1.6. Статті з наукових збірників та періодичних видань	28
1.7. Періодичні видання за редакцією Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)	36
Розділ II. Література про життя та діяльність Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)	37
2.1. Біографія Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) у енциклопедичних, періодичних виданнях, навчальних посібниках та інших виданнях	37
2.2. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) – основоположник національної початкової освіти	46
2.3. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) – автор підручників для шкільної освіти та освіти дорослих	48
2.4. Організаційно-видавнича діяльність Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)	51
2.5. Матеріали конференцій і круглих столів	53
Розділ III. Педагогічна спадщина Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) у дослідженнях вітчизняних учених	56
3.1. Науковці про погляди Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) на розвиток шкільної освіти	56
3.2. Проблеми рідномовної школи у творчості Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)	63
3.3. Теорія і методика початкового навчання в педагогічній спадщині Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)	65
3.4. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) про виховання дітей та молоді	68
3.5. Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) як розробник педологічної науки	74
3.6. Особистість учителя у творчій спадщині Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)	76
3.7. Науковці про вивчення Я. Ф. Чепіго (Зеленкевичем) зарубіжного педагогічного досвіду	78
3.8. Дисертації та автореферати на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата педагогічних наук	80
Розділ IV. Творча спадщина Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) в електронних ресурсах	90
Розділ V. Бібліографічні посібники, в яких відображаються праці Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)	93
Науково-допоміжний апарат	
Алфавітний покажчик назв праць Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)	97
Іменний покажчик	100
Додатки	
<u>Додаток 1.</u> Вибрані твори Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)	105
Національність і національна школа	105
Педологія, або наука про дітей	112
Самовиховання вчителя	115
<u>Додаток 2.</u> Святкування ювілею 30-річної наукової, педагогічної, літературної та громадської роботи Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича)	127
Ювілей Я. Т. Чепіги	127
Яків Теофанович Чепіга (Зеленкевич) (З нагоди тридцятиліття його педагогічної, літературної, наукової і громадської праці. Роки 1895–1925)	129
Праця Я. Т. Чепіги до листопаду 1925 р. (Надруковані й що друкуються)	131
Список скорочень	133

Шановні освітяни!

Запрошуємо вас стати читачами
**Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського**

ГОЛОВНЕ ПРИМІЩЕННЯ:

04060
м. Київ,
вул. М. Берлинського, 9
тел.: 467-22-14,
440-35-48

ФІЛІЯ:

03030
м. Київ,
вул. Володимирська, 57
(Будинок учителя)
тел.: 234-71-59

РЕЖИМ РОБОТИ:

*будні — з 9.30 до 20.00
вихідний день — субота*

*неділя — з 10.00 до 18.00
останній день місяця — санітарний день*

ЗАПРОШУЄМО НА НАШ ВЕБ-ПОРТАЛ:

www.dnpb.gov.ua

E-mail:dnpb@i.ua

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського — науково-дослідний центр із питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства й книгознавства, національне галузеве книгосховище, всеукраїнський науково-інформаційний центр із психолого-педагогічних питань, головний науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

До послуг користувачів — універсальний книжковий фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (понад 560 тис. примірників), 50% якого становлять фахові документи:

- періодичні видання XIX—XXI ст. — понад 1000 назв (щорічна передплата — понад 400 вітчизняних і зарубіжних газет та журналів);
- дисертації й автореферати дисертацій педагогіко-психологічної тематики;
- зібрання праць вітчизняних і зарубіжних педагогів (XIX—XXI ст.), монографії, матеріали досліджень із педагогіко-психологічних питань, програми й методики викладання предметів, підручники й посібники для загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації;
- твори української та світової літератури, праці з питань історії, літературознавства, мовознавства, мистецтва, юриспруденції, економіки України та світу тощо;
- література іноземними мовами з питань педагогіки і психології, художні твори мовою оригіналу (XIX — поч. XXI ст.);
- література з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства.

Електронні ресурси:

- передплачені ресурси, зокрема дисертації Російської Федерації;
- електронна бібліотека;
- електронний каталог документів із психолого-педагогічних питань;
- зведена база даних періодичних видань, що зберігаються в освітянських бібліотеках України, зокрема ДНПБ, бібліотеках установ НАПН України та ВНЗ III—IV р. а. пед. профілю;
- зведена база даних дисертацій із питань педагогіки, психології й освіти, що зберігаються в освітянських бібліотеках України, зокрема ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, бібліотеках установ НАПН України та ВНЗ III—IV р. а. пед. профілю;
- повнотекстова база документів із психолого-педагогічних питань:
 - автореферати й дисертації з питань педагогіки та психології;
 - праці видатних педагогів, зокрема — колекція праць В. О. Сухомлинського;
 - рідкісні й цінні книги XIX — поч. XX ст. з питань педагогіки та психології;
- реферативна база з психолого-педагогічних питань.

Створюваний ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського реферативний ресурс складається з рефератів на наукові статті з 21 журналу, включеного ВАК до переліку фахових видань України. Ця інформація передається до загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» (http://www.nbuv.gov.ua/db/vef_inf.html) та її паперового варіанта УРЖ «Джерело» (друкується з 2007 року, № 3, Серія 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво»).

У бібліотеці вісім читальних залів:

- загальний читальний зал;
- дисертаційний зал;
- читальний зал підручника;
- читальний зал Фонду В. О. Сухомлинського;
- читальний зал документів іноземними мовами;
- кабінет бібліотекознавства;
- загальний читальний зал філії;
- медіа-центр, у якому надаються користувачам платні й безплатні послуги:

швидкісний Інтернет;

відеозв'язок;

сканування;

копіювання, брошурування методичних, навчальних, дидактичних та інших друкованих й електронних матеріалів за умов збереження авторських і суміжних прав.

Он-лайн послуги, які надаються через веб-портал бібліотеки:

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського пропонує віддаленим користувачам широкі можливості в задоволенні своїх бібліотечно-інформаційних потреб на безоплатній і платній основах:

- замовлення документів через електронний каталог на бронеполицю;
- віртуальна бібліографічна довідка;
- довідково-інформаційна консультація «Запитай у бібліотекаря»;
- електронна доставка документів (**e-mail: mba_dnpb@i.ua**);
- доступ до електронних ресурсів (баз даних, сервісів тощо), що перебувають у тестовому доступі в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, та передплачених бібліотекою.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського видає:

- наукові видання, зокрема монографії, збірники наукових праць із питань бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства тощо;
- регламентні й інструктивно-методичні матеріали для мережі освітянських бібліотек України;
- щомісячний бюлетень «Нові надходження до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського»;
- бібліографічні, реферативні, оглядово-аналітичні й інші інформаційні видання з питань педагогіки й психології;
- «Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти й педагогічної науки» (щорічно);
- «Шкільна бібліотека плюс» — щомісячний науково-методичний часопис для шкільних бібліотекарів.

Бібліотека здійснює кваліфіковане бібліотечно-бібліографічне обслуговування користувачів, а також інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти України різного рівня шляхом групового й індивідуального інформування, систематичного проведення днів інформації, днів фахівця, педагогічних рад, організації тематичних книжкових виставок, друку в періодичних галузевих виданнях інформаційних і тематичних списків літератури з актуальних проблем освіти, педагогіки й психології.

Як культурно-просвітницький центр, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського систематично проводить художньо-мистецькі виставки, презентації, літературно-музичні вечори, зустрічі з відомими діячами освіти й культури.

Довідкове видання

Серія «Видатні педагоги світу»

Випуск 9

**Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) –
видатний педагог, психолог, громадський діяч**

Біобібліографічний покажчик

Упорядники:

*Лисиця Н. М.
Айвазова Л. М.
Бублик Н. М.
Стельмах Н. А.*

Науковий консультант і автор вступної статті

Березівська Л. Д.

Наукові редактори:

*Рогова П. І.
Пономаренко Л. О.*

Бібліографічний редактор

Пономаренко Л. О.

Підписано до друку 08.08.2013. Формат 60х84/16.

Гарнітура Bookman. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 10.

Державна науково-педагогічна бібліотека України
ім. В. О. Сухомлинського

04060, м. Київ-60, вул. М. Берлинського, 9
(044) 467-22-14

Віддруковано з оригіналів замовника.

Видавець та виготовлювач ТОВ «Нілан-ЛТД»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.

21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Тел.: (0432) 69-67-69, 603-000.